

శ్రీ :
ఆంధ్ర నామ సంగ్రహము
ఆంధ్ర నామ శేషము
సాంబ నిఘంటువు
(సటికము)

శ్రీ

494.8136
LAK

నాటి లక్ష్మణకవి

ము సూరకవి

అస్తూరి రంగకవి.

రాహిణి పబ్లికేషన్స్, రాజమహేంద్రవరం

A CC IVb. 19950

శ్రీ:

అంధనామ సంగ్రహము

అంధనామ శేషము

సాంబ నిఘంటువు

(స టీ క ము)

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి

అడిదము సూరకవి

కస్తూరి రంగకవి

రా

రాహిణి పబ్లికేషన్స్.

మెయిన్ రోడ్ రాజమండ్రి-533101

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి

ఆంధ్రనామ శేషము

అడిదము సూరకవి

సాంబ నిఘంటువు

కస్తూరి రంగకవి

ముద్రణ : ఏప్రిల్ - 95

మూల్యం : రు. 35/-

ప్రచురణ :

ఫోన్ : 73444

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

మెయిన్ రోడ్

రాజమండ్రి - 1.

ముద్రణ :

వంశీ కృష్ణా ప్రింటర్స్,

విజయవాడ-2.

విజయవాడ-2.

ఫోన్ : Res. 482935

A CCM/0.19950

494.0000
LAK

విషయసూచిక

I ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

దేవవర్గు	11 వ పేజి
మానవ వర్గు	34 వ పేజి
స్థావర వర్గు	67 వ పేజి
తిర్యగ్వర్గు	79 వ పేజి
నానార్థవర్గు	87 వ పేజి

II ఆంధ్రనామ శేషము

	98 వ పేజి
నానార్థములు	122 వ పేజి

III సాంఘ నిఘంటువు

	125 వ పేజి
దేవవర్గు	126 వ పేజి
మానవవర్గు	150 వ పేజి
స్థావరవర్గు	195 వ పేజి
తిర్యగ్వర్గు	208 వ పేజి
నానార్థవర్గు	221 వ పేజి

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

సర్వశ్రీ పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన “ఆంధ్రనామ సంగ్రహం”, అడిదము సూరకవి రచించిన “ఆంధ్రనామ శేషము”, కస్తూరి రంగకవి విలిఖించిన “సాంబ నిఘంటువు”—అనే ఈ మూడు గ్రంథాలనూ కలిపి ఎప్పుడో 1929 సంవత్సరంలో వావిళ్ళవారు ప్రచురించారు. నాటినుంచి నేటిదాకా - ఈ 66 సంవత్సరాల్లోనూ మరెవరూ ఈ గ్రంథాలనిలా సమిష్టిగా ముద్రించలేదు.

తెలుగు వారికి, వారి తల్లి బాస యేమిటో పనికి వినిపించి అబ్బురాలతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బులు చేయించే ఈ మూడు పొత్తాలనీ-తిరిగి యిన్నాళ్ళకీ, యిన్నేళ్ళకీ — తెలుగు చదువుకునే కుర్రాళ్ళకోసం, తెలుగు మాటలని తెలుసుకోవాలనుకునే తెలివిమంతులకోసం, అన్నిరకాల చదువరులకోసం - ఉమ్మడిగా అచ్చువేసే సిరి మా “రోహిణి పబ్లికేషన్స్”కు దక్కినందుకు ఎంతగానో సందరపడుతూ, తెలుగు చదువురులీ పలుకుల బొత్తిని గౌరవిస్తారని నమ్ముతూ, కోరుతూ మనవి చేసుకుంటున్నాం.

○ ○ ○

సంస్కృత భాషా పాండిర్యానికి అమరకోశం యెంత ప్రధానమైనదో, తెలుగు భాషా జ్ఞానానికి “ఆంధ్రనామ సంగ్రహము” అంతటి ముఖ్యమైంది.

“చుస్య జ్ఞాన దయాసింధో” అని ప్రారంభించి - అమరాన్ని

క్షణ్ణంగా చదవనిదే ఎవరూ సంస్కృత పండితులు కాలేరు. అందుకే “అమరం నెమరు వేస్తే కావ్యా లెందుకురా....” అనే నానుడి పుట్టింది.

అలాగే తెలుగులో పండితులు కావాలంటే ఆంధ్రనామ సంగ్రహాన్ని చదవాలి.

అయితే కొందరు-“మన మాతృభాష తెలుగేకదా ! మళ్ళీ ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం ఎందుకు” అంటారు.

ఆంధరికి మా విన్నపం ఏమిటంటే-మన మాతృభాష తెలుగే అయినా మనకి తెలుగు రాదు. ఎవరై నా సుత్తమైన తెలుగులో మాట్లాడితే మనకి ఏమీ ఎటుక పట్టదు. మనం మాట్లాడే మాటల్లో కూడా నూటికి తొంభై శాతం “సంస్కృత-ఆంగ్ల-ఉర్దూ” వంటి ఇతరేతర భాషాపదాలే తప్ప-అన్నీ తెలుగు పలుకులు రావు. ఋజుకి-కొన్ని మాటలు చూద్దాం.

(1) రైలు (2) బస్సు (3) రోడ్డు (4) బుక్ .... మొదలయినవన్నీ ఇంగ్లీషు మాటలు.

(1) వాయిదా (2) [అసలీ] ఫాయిదా (3) [సిగ్నూ] శతం (4) గానాబజానా (5) పైసా- ఇవన్నీ హిందీ, ఉర్దూ పాఠశాల భాషా శబ్దాలు.

(1) శివుడు (2) బ్రహ్మ (3) విష్ణువు (4) విఘ్నేశ్వరుడు (5) సరస్వతి - ఇవన్నీ తెలుగీకరించబడిన సంస్కృతం మాటలే కాని తెలుగు పలుకులు గావు.

ఇలా చెప్పుకుంటూపోతే-అసలు మనకి బాసేలేదేమో ననిపిస్తుంది.

కాని, మనక్కడా బోలెడు బాసుంది. బోలెడు మాటలున్నాయి. అవన్నీ యెలా తెలుస్తాయి అంటే "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం" చదివితే తెలుస్తాయి.

సంస్కృతంలో అమరకోశం కానివ్వండి, తెలుగులో ఆంధ్రనామ సంగ్రహం కానివ్వండి-కొన్ని వర్గులుగా విభజించబడి వుంటాయి.

(1) దై వవర్గు=అంటే దీనినిండా దేవుళ్ళూ, వాళ్ళకి సంబంధించిన పేర్లూ వుంటాయన్నమాట.

శివ, విష్ణు-ఇవ్వన్నీ సంస్కృత శబ్దాలని అనుకున్నాం గదా! మఱి ఆ దేవుళ్ళకి తెలుగులో యేమనాలిట ? ఆంధ్రనామ సంగ్రహం ఏం చెబుతోందంటే-"శివ" శబ్దానికి తెలుగు మాటలు ఇవట !

సీ॥ ముక్కంటి, యరపది మోముల వేలుపు,
మినుసిగదయ్యంబు, మిత్తిగొంగ,
గట్టు విల్లుఁడు, గఱకంతుడు, మిక్కిలి
కంటిదేవర, బేసి కంటి వేల్పు
వలిమలల్లుఁడు, మిన్నువాకతాలుపు కొండ
చీటి జంగము గుఱ్ఱవేల్పు తండ్రి
వలరాజుసూతు, జక్కులతేని చెలికాఁతు,
బూచుల యెకిమీఁడు, పునుక తాల్పు

తే॥ వినవుమేతరి, జన్నంపు వేఁటకాఁడు,
బుడుతనెల తాల్పు వెలియాల పోతురొతు

తోలుదులుపు ముమ్మొనవాలు దాల్చు

నాగఁ భవదాఖ్యతొప్పుఁ నంధక విపక్ష ॥

ఇవంట “శివ”కి తెలుగు పేర్లు. మీకేమైనా అర్థమయ్యాయా అనక పోతే వెంటనే మా “ఆంధ్రనామ సంగ్రహం”లో టీకా తాత్పర్యాలతోసహా చదువుకోండి.

ఇలా దేవుళ్ళంతా అయ్యాక-మనుష్యుల గురించి చెప్పేది మానవ వర్గు, మాతృదేవత నేమనాలి? —

“అమ్మనా, దల్లినా, నవ్వనా, గన్నది

యన మాతృవాఖ్యనా నభ్రకేశ !”

అమ్మ, తల్లి, అవ్వ, కన్నది - మాతృమూర్తికివీ తెలుగుమాటలు.

అదేవిధంగా-స్థలాలూ, చెట్లూ, పుట్టలూ వగైరాల గురించి స్థావర వర్గు అనీ-పక్షుల గురించి చెప్పేది తిర్యగ్వర్గు అనీ-ఒక పదానికి వివిధ అర్థాలని తెలియజేసేది నానార్థవర్గు అనీ వుంటాయి. ఇదీ ఆంధ్రనామ సంగ్రహం.

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన ఈ గ్రంథములో చెప్పబడని యెన్నో తెలుగు మాటలు “ఆంధ్రనామ శేషము”లో వుంటాయి.

ఉదాహరణ :- “అశ్వర్యా”నికి అచ్చ తెలుగు మాటలీ దిగువ నిచ్చాడు చూడండి -

(1) వెలుగు (2) అచ్చెరువు (3) అబ్బుతము (4) అబ్రం ఇవట ! నిజమైన తెలుగు మాటలు.

ఇక సాంబ నిఘంటువు—తొలి రెండు పొత్తలా లేనివి—ఇందులో
లభిస్తాయి. విఘ్నేశ్వరుడికి తెలుగుపేర్లు చెబుతాడు చూడండి -

(1) ముక్కంటి తొలిపట్టి (2) మొట్టికాయల మెప్పు (3) గొప్ప
దొజ్జ గలాడు (4) గుజ్జవేల్పు (5) గబ్బిచెక్కిళ్ళ మెకపు మొగము
గల సామి (6) కలుగులాయివు తేజి బయిసిపాయి—ఇలాంటి వింకో వదో
వస్తెందు పేర్లున్నాయి. ఇవి మచ్చుకే సుమా! అచ్చులో తోలేడన్ని
మాటల్ని గుదిగుచ్చి మరీ పోశారు.

అందుకే - తెలుగువాళ్ళమై వుండి, తెలుగు తెలియదంటే ఎంత
అవమానం ? .... రండి, రండి - విద్యార్థులకి కరదీపిక, జిజ్ఞాసువులకు
ముంజేతి పలుకుచిలుకు అయిన ఈ మూడు పుస్తకాలనూ కొని చదవండి
మరి... ఉండమా...!

నిత్యం మీ సేవలో

ప్రకాశకులు

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

రాజమండ్రి-1.

శ్రీ రస్తు
ఆంధ్ర నామ సంగ్రహము
స తీ క ము

అవతారిక—పైడిపాటి లక్ష్మణకవి యాంధ్రనామ సంగ్రహ మనెడి గ్రంథమును రచింపఁబూని, తాను జేయఁ బూనిన ఈ గ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందు టకై తన యిష్టదేవతా నమస్కార రూపమైన మంగళము నాచరించి, యికమిఁదను గ్రంథకర్త లాదిని మంగళముఁ జేయుదురుగాక యను తలఁపుతో నా మంగళమును బద్య రూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూడవ పద్యములందుఁ గవి తనపేరును, గ్రంథ నామ మును, ఆ గ్రంథ విషయములను, కృతిపతిని దెలియఁ జేయుచున్నాఁడు. —

క. శ్రీపతివంద్య విశాలా

క్షీపతిని భజించి యిష్ట శ్ర సిద్ధులు వరుసన్

బ్రాహ్మింపఁగ గణనాథుని

శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి శ్ర చెందిన వేడ్కన్. 1

క. సతభక్తలోకరత్నా

రతికిం జంచత్కృపాత్ర రంగితమతికిన్

2)

శతమఖముఖసురనుతినం

గతికిన్ మహిమోన్నతికిని శ గాశీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపే శ శృరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామ సం శ గ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యే శ కామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ శ సుజనహితుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి కుమారుఁడను, సజ్జనుల కిష్టుఁడను
నైన పైఁడిపాటి కవిలక్ష్మణుఁ డనునేను తలంచినకోర్కెలు నెఱవేఱుటకై
శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగిన విశాలాక్షివతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని
ఛానించి, పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగల పాదములకు మ్రొక్కి
మిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడనయి, తన్ను మ్రొక్కెడు భక్తులను
గాపాడుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడును, దయారసముతోఁ గూడిన బుద్ధిగల
వాఁడును, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడు నమస్కా
రముల సంగీకరించువాఁడును, విశేషమహిమ గలవాఁడునైన కాశీవిశ్వనాథ
స్వామికి సంతకముగాఁ దెనుఁగుపేళ్లన్నియుఁజేర్చి యాంధ్రనామ సంగ్రహ
మను గ్రంథము నొనర్పెదను (అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞచేయుచున్నాఁడు.)

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలఁచిన గ్రంథ
మునందలి పరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు. —

తే. దేవమానవస్థావర శ తిర్యగాఖ్య
వర్గు లొనరింతు నానార్థ శ వర్గు గూడ
వర్గములు గాఁగ గూర్తు నా శ హ్యాయములందు
నిడును వివరించునెడల సం శ సక్మతపదంబు, 4

తా. నేను రచింపఁబోవు ఆంధ్రనామ సంగ్రహమందు దేవవర్గు,
మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అనునైదువర్గులను

రచించెదను. పర్యాయపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుటకై ఆ పర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృత పదము నుంచెదను. (అని గ్రంథకర్త చెప్పెను).

[దేవవర్గనందు దేవతలు, వారికి సంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మానవ వర్గనందు మనుష్యులు, వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి. స్త్రీవరవర్గ నందుకొండలు, చెట్లు మున్నగు నచరములనుగూర్చి చెప్పఁబడినది. తిర్యగ్వర్గనందు పశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించిన వానిని గూర్చి వివరింపఁ బడినది. నానార్థవర్గనందు ననేకార్థములయిన పదములఁ గూర్చి వివరింపఁ బడినది.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి

శాలాక్షీ ప్రాణనాథ శ శతమఖముఖది

కృపాభీష్టద సమధిక

శీలా కాశీనివేశ శ శ్రీ విశ్వేశా.

5

తా. లక్ష్మీనాథుఁడగు విష్ణుచేతఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవును, కాశీ విశాలాక్షికి మగఁడవును, ఇంద్రాదిలోకపాలురకోర్కుల సీదేర్చువాఁడవును, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవు నైన కాశీపురియందు వెలయుచున్న యోవిశ్వేశ్వరా! నీవు నా గ్రంథము నవధరింపుము (అని గ్రంథకర్త, కృతిపతిని హెచ్చరించెను).

దే వ వ గ్గు

సీ. ముక్కంటి యరపది శ మోముల వేలుపు

మినుసిగదయ్యంబు శ మిత్తిగొంగ

గట్టువిల్లుఁడు గఱ శ కంఠుఁడు మిక్కిలి

కంటిదేవర బేసి శ కంటివేల్పు

వలిమలల్లుఁడు మిన్ను శ వాకతాలుపు కొండ

వీటిజంగము గుఱ్ఱ శ వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జ శ క్కులతేనిచెలికాడు

బూచులయెకిమీడు శ పునుకతాల్పు

తే. వినపుమేతరి జన్నంపు శ వేటకాడు

బుడుతనెలతాల్పు వెలియాల శ పోతురాతు

తోలుదాలుపు ముమ్మొన శ వాలుదాలుపు

నాగ భవదాఖ్య లొప్పు (నం శ ధకవిపక్ష) 6

టీ. ముక్కంటి=మూడు నేత్రములుగలవాడు, [బహుప్రీహిని సమాసాంతకార్యములు చూపబడి. బాల. సమా. సూ చేత 'ముక్కంటి' యని యయ్యెను.] అరపదిమోములవేలుపు=ఐదుముఖములుగల దేవుడు, మినుసిగదయ్యంబు=ఆకాశము జుట్టుగాగలదేవుడు, మిత్తిగొంగ = మృత్యువునకు శత్రువు, [మిత్తి-ప్రకృతి. మృత్యువు] గట్టువిల్లుడు = పేరువర్జితము ధనుస్సు గాగలవాడు, [బా.సమా.సూ.చూ. ముక్కంటి] కఱకంఠుడు=నల్లని కుత్తుకగలవాడు, [ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు] బాల. సంజ్ఞా 23 సూ. చేతనిదియనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలి కంటిదేవర=హెచ్చునేత్రములుగల దేవుడు, బేటికంటివేల్పు=మూడు నేత్రములుగల దేవుడు, [మూడు అనునది దేసినంఖ్య] వలిమలల్లుడు= మంచుకొండయొక్క (హిమవంతుని యొక్క) అల్లుడు, మిన్నువాకతా లుపు=[మిన్ను=ఆకాశము, వాక=నది.] ఆకాశగంగను శిరస్సున ధరించు వాడు, కొండవీటిజంగము = కైలాసపర్వతము నివాసముగాగల భిక్షు కుడు, గుజ్జువేల్పుతండ్రి=పొట్టిదేవర యగు ఏఘేశ్వరుని జనకుడు, వలరాజు సూడు=మన్మథునికిఁ బగతుడు, జక్కులతేని చెలికాడు= [జక్కులు=యక్షులు, వారికి తేడు కుబేరుడు, అతనికి స్నేహితుడు.] కుబేరుని స్నేహితుడు. బూచులయెకిమీడు=పితావసులకు అధిపతి, పునుకతాల్పు=బ్రహ్మకపాలధారి, వినపుమేతరి = విషముదిన్నవాడు, జన్నంపువేటకాడు = దక్షనియాగము ధ్వంసముజేసినవాడు, [వినము+

మేతరి, జన్మము + వేటకాడు — కర్మధారయంబులందు మువర్తమునకు పుంపులగు. ఔ. సంధి 32 సూ. చేతఁ బుంపుగాగమును.] బుడుతనెల తాల్పు = బాలచంద్రుని శిరంబునఁ దాల్చినవాడు, వెలియాలపోతురాతు = తెల్లనియాటోతు నెక్కుయోధుడు, తోలుదాలుపు = వ్యాఘ్రవర్మమును ధరించువాడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు = మూడు మొనలుగల యాయుధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవాడు, నాగన్ = అను ఈయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష = అంధకాసురునికి శత్రుఁడ, భవత్ ఆఖ్యలు ఒప్పును = నీపేశ్యనడగు. (ఈ పద్యములోఁజెప్పిన ౨౨ ను ఈశ్వరుని పేర్లు.)

నీ. సాఁకుమూఁకలగొంగ శ చుట్టుగైదువుజోదు

పచ్చవిల్లునితండ్రి శ లచ్చిమగఁడు

పులుగుతత్తడిరాతు శ వలమురితాలుపు

వెన్నుడు కటివేల్పు శ వెన్నదొంగ

నునుగాడ్పుదిండిపా శ నుపునఁ బండెడుమేటి

బమ్మదేవరతండ్రి శ తమ్మికంటి

పదివేసములసామి శ పసిఁడిపుట్టముదాల్పు

కఱ్ఱినెచ్చెలి తరి శ గట్టుదారి

తే. యాలకాపరి వ్రేతల శ మేలువాడు

పాలకడలల్లుఁడును బక్కి శ డాలుతేఁడు

తేయుఁబవలును జేయుక శ న్దోయివాడు

మామమా మన హరి యొప్పు శ) శ్రీమహేశ.) 7

టీ. సాఁకుమూఁకలగొంగ = రాక్షస సమూహములకు శత్రువు, చుట్టుఁ

() మూలములో నీకుండలయిన నుంచఁబడిన పదములు పర్యాయపదముల యర్థములకు సంబంధపడ వని యెఱుఁగుడు.

గై దువుజోడు = గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును) దాల్చు పీరుడు.
 [చుట్టు + కై దువు - చుట్టుగై దువు సమాసమున నుదంత స్త్రీసమంబులకుఁ
 బరుష పరశములు పరము లగునపుడు సుగాగమంబగు. బా. సంధి. 24
 సూ. యోధ శబ్దమునకు వికృతి - జోడు.] పచ్చవిల్లునితండ్రి = పచ్చనివిల్లు
 గల చున్నట్టునికిఁ దండ్రి, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మికి భర్త, [లక్ష్మి. వికృ.
 లచ్చి.] పులుగుతత్తడిచౌతు = గరుడవాహనము నెక్కెడి పీరుడు, వల
 ములితావు = పాంపజన్యమును శంఖమును ధరించువాడు, వెన్నుఁడు =
 [విష్ణుశబ్దభవము] అంతట వ్యాపించువాడు, కఱివేల్పు = నల్లనిమేనిచాయ
 గల దేవుడు, వెన్నదొంగ = (కృష్ణావతారంబున గోపికలయిండ్ల యందు)
 వెన్న నపహరించినవాడు, * నునుగాడ్చుదిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి =
 మృదువైన వాయువును భక్షించెడు శేషతల్పమునందుఁ బరుండు దొర,
 బమ్మదేవర తండ్రి = బ్రహ్మదేవునికిఁ దండ్రి, తమ్మికంటి = కమలములఁ
 దోలు కన్నులు గలవాడు, పదివేసములసామి = దశావతారము లెత్తిన
 దేవుడు, [సామి - ప్రకృ. స్వామి. వేసము - ప్రకృ. వేషము.] వసిడి
 పుట్టముదాల్చు = పీఠాంబరము ధరించినవాడు, కట్టినెచ్చెలి = అర్జునునకు
 ముఖ్య ప్నేహితుడు, [నెలి + చెలి = నెచ్చెలి.] తరిగట్టుదారి = కన్యపుఁ
 గొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాడు, ఆలకాపరి = పసులను
 మేపినవాడు, [అవు - బహు. అవులు - లేక ఆలు - బహువచనము పరంబగు
 నపు డావు ప్రభృతుల తుదియక్షరంబులకు లోపం బగు బా. అచ్చి. 21 సూ.
 చేత అవు శబ్దమున కంత్యవర్ణలోపము] వేఁతలమేలువాడు = గోపికాస్త్రి
 లను రక్షించువాడు, పాలకడలల్లుఁడు = లక్ష్మిదేవికిఁ దండ్రియైన క్షీరసము
 వ్రున కల్లుడు, పక్కివారు తేఁడు = గరుడధ్వజము గలవాడు, రేయుఁ
 బలులును జేయుకన్గోయివాడు = నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు) నేత్ర.

* 'నునుగాలిమేల' పానుపునఁ బండెడిదొర - అని పాఠాంతరము.

ములుగాఁ గలవాఁడు, † మామమామ=మామయగు సముద్రమునకు
మామ—అనన్ (శ్రీమహేశా) హరి ఒప్పును. ఈ అ పదములును
విష్ణువు పేర్లు.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు శ పొక్కిలి పసిబిడ్డఁ
డంచతేజీనెక్కి శ యాడురాతు
మనెడుప్రొద్దులనొస శ శ్శను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు శ జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ శ గొలుపుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు శ నేర్పుకాఁడు
కడుపుబంగారుబొ శ క్కనముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి శ పోతుతండ్రి

ఆ. నలువ తిమ్మిచూలి శ నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద పలుకు శ వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి శ ధాతనామములొప్పు
(నఘవినాశ యీశ శ యభ్రకేశ). 8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపు పొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు = గరుడధ్వజఁడైన
విష్ణువు యొక్క నాభికమలంబునందుఁ బుట్టిన చిన్నబిడ్డఁడు, అంచతేజీ
నెక్కియాడు రాతు=హంస వాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసశ్శను
వ్రాయుదేవర=మానవుల జీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు,
చదువులవేలుపు=విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతమును
దాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలుపుండురాయఁడు = తెల్లనితామర

† మామమామ ఎట్లనఁగా-లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁ బుట్టినదిగనుక విష్ణు
వునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన
గంగను సముద్రున కొనఁగుటచే సముద్రమునకుఁ దాను మామ యయ్యె.

పువ్వు అనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండు ప్రభువు, నిక్కపుజగమేలు నేర్చుకాడు = సత్యలోకమును బాల్చించెడి ప్రభువు, కడుపుబంగారుబొక్క-సముఁ జేసినమేటి = హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి = జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిన నారదునికిఁడండ్రి, నలువ = నాలుగు నోళ్ళుగలవాఁడు, [నాలుగు జాతులుగలవాఁడు-నలువ. బహువ్రీహి....బా. సమా. 22 సూచేత సమాసాంతకార్యము గలిగినది] తమ్మిచూలి = విష్ణువు నాభికమలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబులవేల్పు = చతుర్ముఖుఁ డగు దేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద = దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు, పలుకువెలఁదిమగఁడు = వాక్కులదేవియగు సరస్వతీదేవికి భర్త, తాత = పితామహుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ ౧౬ ను బ్రహ్మదేవుని పేళ్ళు.

తే. గల్లరాయనిపట్టి ము శ క్కంటివెలఁది

యేనుఁగులగొంగత త్తడి శ నెక్కుదంట

సామిసామేనిఁ జేకొన్న శ చాన జగము

తల్లి యన గౌరివే లోప్ప శ (ధర సుమేశ). 9

టీ. గల్లరాయనిపట్టి = పర్వతరా జగుహమవంతునికూతురు, ముక్కుంటి వెలఁది = త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట = ఏనుఁగు లకు విరోధియైన సింహమునెక్కెడు దీరురాలు, సామిసామేనిఁ జేకొన్న చాన = భర్తయొక్క యర్థాంగమును గ్రహించినయాఁడుది, [సామేను = సగ ముదేహము] జగముతల్లి = లోకముయొక్క తల్లి-అను ఈ ౫ ను పార్వతికిఁ దేళ్ళు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు శ పచ్చవిల్లు

తల్లి కఱివేల్పునిల్లాలు శ తల్లితల్లి

కడలికూతురు సిరి లిబ్బి శ పడఁతి తమ్మి

యింటిగరి తన శ్రీయొప్ప శ (మృగధరాంక). 10

టీ. లచ్చి [లక్ష్మీశబ్దభవము] కలుములజవరాలు = సంపదలుగలయాఁడుది, పచ్చియైర్ల = మనమృదువితల్లి, కఱివేల్పునిల్లాలు = విష్ణువత్స, తల్లితల్లి =

తల్లియైనగంగకుఁదల్లి, కడలికూతురు = సముద్రునికూతురు, నీరి [శ్రీశబ్ద భవము], లిబ్బిపడఁతి = నిధులం దుండుదేవత, తమ్మియింటిగరిత = కమలా నివాసిని యగునాఁడుది-అను నీ యు లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు

పొలఁతుక పలుకుల వెలఁది శ పొత్తముముత్తో

నలువపడఁతి కలుములపై

దలికోడ లనంగఁ బరఁగు శ (ధర)వాణి (శివా) 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక = శిరస్సునకు ద్వారమైన నోటి యందు సంవరించెడు శ్రీ, పలుకులవెలంది = వాక్కుల కధిదేవత యగు పడుచు, పొత్తము ముత్తో = పుస్తకములందు వెలయునట్టి ముత్తైదువ, నలువపడఁతి = బ్రహ్మదేవుని భార్య, కలుములపైదలికోడలు = సంపద కధి దేవత యగు లక్ష్మిదేవికిఁ గోడలు. [లక్ష్మిపుత్తుఁడు బ్రహ్మ; లక్ష్మికిఁ దనకొడుకు భార్య యగుటచేఁ గోడలు] ఈ ను సరస్వతికిఁబేళ్ళు.

నీ. ఇద్దరుతల్లుల శ ముద్దుబిడ్డఁడు పని

చెఱుపులదొర చేట శ చెవులవేల్పు

వంకరతోండంబు శ వాఁ డేనుఁగుమొగంబు

దేవర పాఁపజం శ దెములమేటి

మొక్కువారలపనుల్ శ చక్కఁజేసెడుసామి

గఱికపూజల మెచ్చు శ గబ్బివేల్పు

ముక్కంటిపండుల శ మెక్కెడితిండిండు

ముక్కంటిగారాబు శ ముద్దుపట్టి

ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు శ పిల్లారి కుడుముల

తిండికాఁడు కొక్కు శ తేజిరాతు

గుఱ్ఱవేలు పొంటి శ కొమ్ముదేవర వెన

కయ్య యన వినాయ శ కాఖ్య(లీళ).

12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు = గంగాపార్వతుల కిద్దఱకుఁ బ్రేమంపుఁ బుట్టఁడు, పనిచెఱుపులదొర = కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు. చేటచెవుల వేల్పు = చేటలవలె వెడల్పుయినచెవులుగల దేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁ ఁ = వంకరగానుండు తొండము గలవాఁడు, వీనుఁగు మొగంబుదేవర = గజవక్త్రముగలదేవత, పాఁవజందెములమేటి = పాములే యజ్ఞోపవీతము గాఁదాల్చుప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి = తన్నుఁ గొల్చువారి కార్యము లనుకూలపఱచు దేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చు గట్టి వేల్పు = గఱికపూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటివండుల మెక్కెడుతిండిఁడు = తెంకాయలను దినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబు ముద్దువట్టి = త్రినేత్రుఁడగుసీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁడగు కుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుఁ డగుదేవుఁడు, పిళ్ళారి, కుడుములతిండి కాఁడు = కుడుములు దినువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషకవాహనము కుక్కదేవుఁడు, గుఱ్ఱవేలుపు = పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర = ఒకదం తముగలదేవుఁడు, వెనకయ్య-ఈ ౧౭ ను వినాయకుని పేళ్ళు.

సీ. పెనుఁబాఁపకవణంబు శ దినువారువమురౌతు

గట్టులయెకిమీని శ పట్టిపట్టి

తెల్లుచూ లార్దురు శ తల్లులకొమరుండు

గాడుపుసంగడి శ కానికొడుకు

పుంజుదాలుపు వేలు శ పులజేనిదశవాయి

జంటముమ్మాముల శ దంటవేల్పు

కొంచగుబ్బలివ్రక్క శ లించినబలుదిట్ట

రెండాలుచేతుల శ దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁకపేరిటి శ వెలఁదిమగఁడు
 వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య శ వెనుకవాఁడు
 కొమరుసా మన సేనాని శ కొమరుమిగులు
 (విగతభవసాశ కాశిని శ వేశ యాశ)

13

టీ. పెనుఁజాఁపకవణంబుఁదినువారువమురొడు = గొప్పసర్పములనెడు
 కబళమును మ్రింగునట్టి నెమ్మినెక్కు యోధుఁడు (మయూరవాహనుఁడు.)
 గట్టులయెక్కిపీనిపట్టిపట్టి = పర్వతరాజపుత్రి యగు పార్వతికిఁ బుత్రిఁడు,
 తెల్లుచూలు = తెల్లునందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు =
 షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడికానికొడుకు = వాయు
 సఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్రిఁడు, పుంజుదాలుపు = కోడిపుంజు ధ్వజమునందు
 ధరించినవాఁడు, వేలుపులఁజేనిదళవాయి = ఇంద్రునిసేనాధిపతి, జంటముమ్మో
 ములదంటవేల్పు = ఆఱుముఖములుగల దేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలి
 వ్రక్కలించినబలుదిట్ట = క్రౌంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు,
 రెండాఱుచేతులదండిమగఁడు = పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగుపురుషుఁడు,
 [రెండాఱులు = పండ్రెండనియర్థము. ఇట్లె, జంటమూఁడులు = రెండుమూఁ
 డులు, ఆఱు అని యర్థము] వేలుపులమూఁకపేరిటివెలఁదిమగఁడు = దేవ
 సేన యనుకాంతకు భర్త, [వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేన అని సంస్కృ
 తమున పర్యాయపదము. పద, తదర్థములకు నభేదము.] వేలుపుగమికాఁడు =
 దేవతల సేనాధిపతి, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు = వినాయకుని తమ్ముఁడు,
 కొమరుసామి = [కుమారస్వామి శబ్దవికృతి] ఈ గళ ను కుమారస్వామికిఁ
 బేర్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు క శ న్నులవిల్తుఁడును గవ్వు
 విలుకాఁడు చక్కెర శ వింటివాఁడు
 చెఱకువిల్కాఁడు కెం శ జిగురులవిల్తుఁడు
 వెడవిల్తుఁడును బచ్చ శ విల్తుఁ డించు

విల్లుదాలుపు తుంట శ విలుకాఁడు తియ్యవి
 ల్కాఁడును జమిలిము శ క్కాలినారి
 విలుకాఁడు చౌవంచ శ ములుకులుగలదంట
 రాచిల్కనెక్కెడు శ రాయరౌతు

తే. మీను మొసలినడంబుల శ మేటి చంద

మామయల్లుడు వలరాజు శ మరుఁడు లచ్చి
 కొమరుఁ డనుపేళ్ళ నొప్పను శ గునుమధన్వి
 (విగతభవపాశ కాశీని శ వేశ యీశ).

14

టీ. అలరువిల్లుండు=పుష్పములు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నుల
 విల్లుండు=గజపులధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు=తియ్యనిధనుస్సు
 గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు=పంచదార నొసఁగు ధనుస్సుగలవాఁడు,
 చెఱకువిలుకాఁడు=చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురువిల్లు
 ఁడు=ఎఱ్ఱనిచిగుళ్ళు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు+చిగురు-ప్రాతాదిగను క
 నాద్యక్షరశేషము, కెం+చిగురు=అనుస్వారము ద్రుతతుల్యముగాన పరుష
 మునకు సరళాదేశము. కెంజిగురనియాయెను.] వెడవిల్లుండు=చులకని
 ధనుస్సుగలవాఁడు, పచ్చవిల్లుండు=పచ్చనిధనుస్సుగలవాఁడు, ఇంచువిల్లుద
 లుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు=చెఱకుతుంట
 నిల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు = తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, జమి
 ల్ముక్కాలినారివిలుకాఁడు=అఱుక్కాళ్లుగల పురుగులు[తుమ్మెదలు]అల్లెత్రాడు
 గాఁగల ధనుస్సుగలవాఁడు, [జమిలిముక్కాళ్ళు=రెండుమూళ్ళకాళ్ళు. అఱు
 కాళ్ళు] చౌవంచములుకులు గలదంట = ఐదుజాణములుగలయోధుఁడు, రా
 చిల్కనెక్కెడురాయరౌతు=శ్రేష్ఠమగుచిలుక నెక్కెడు మేటిపీరుఁడు, మీను
 మొసలినడంబులమేటి=చేపలు మొసళ్ళుభృజమునందుఁగల దిట్టరి, చంద
 మామయల్లుండు= చంద్రుని కల్లుండు, వలరాజు=ప్రేమలకు నధిపుండు,

శ్రీరశబ్దభవములన్నికొమరుడు = లక్ష్మీదేవియొక్కపుత్త్రిడు -
యును మన్మథుని పేళ్లు.

లువలతేడు వె శ న్నెలతేడు రేణేడు

జాబిల్లి రెన్నెలు శ చందమామ

మ్ములపగవాడు శ కమ్మవిల్తునిమామ

కలువలతేడు పా శ ల్కడలిపట్టి

గ్గవకవవిప్పు శ ముక్కంటితలపువ్వు

చుక్కలదొర ప్రొద్దు శ జోడుకోడె

పసికన్నాప బి శ త్తరిజింకతాలుపు

కఱివేల్పుడాకన్ను శ కడలివెన్న

ంటపైరులయెకిమీడు శ జంటదంట

కములపాళ్ళ తెలిముద్ద శ చలివెలుంగు

లుపులబువ్వ చీకటి శ వేరువిత్తు

ల యనగఁ జంద్రుపేళ్లొప్పు (నీలకంఠ). 15

చలువలతేడు = చల్లదనము గలరాజు, వెన్నెలతేడు = వెన్నెల
తేడు = నిశానాథుడు, జాబిల్లి = (జాను + బిల్లి) అందమైన
వెల్లు = రాత్రియందు బ్రకాశించువాడు, చందమామ, (చంద్ర
ము) తమ్ములపగవాడు = కమలములకు విరోధి, కమ్మవిల్తుని
న్మథునికిమామ, కలువలతేడు = ఉత్పలములకు రాజు, పాల్క
రసముద్రునిపుత్త్రిడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిధున
గవళించువాడు, ప్రొద్దుజోడుకోడె = సూర్యునితో సమా
నుడు, తపసికన్నాప = అత్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమున
వాడు, బిత్తరిజింకతాలుపు = సొగసైనమృగంబునుదాల్చినవాడు,

కఱివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువుయొక్క యెడమనేత్రము, కడలివెన్న = సముద్రమునందలివెన్న, [పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్షమునుబట్టి వెన్న యని చెప్పబడియె] పంటపైరుల యెకిమీడు = సస్యములకు-రాజు, జంటదంటచొకములపాళ్ళ తెలిముద్ద = పదునాఱు కళలుగల తెల్లనిబింబము, [జంట = రెండు, దంట = రెండు, చొకము = నాలుగు, రెండు రెండులు నాలుగు-నాలుగునాలుగులు పదునాఱు] చలివెలుంగు = చల్లనికిరణములు గలవాడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కాహారమైనవాడు, [చంద్రుని కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కక్కదేవత పానము సేయుచున్నదని శ్రుతి] చీకటివేరుచిత్తు = చీకటిని బోగొట్టువాడు, నెల-ఆను నీ 24 ను చంద్రుని పేళ్లు.

నీ. వెన్నునివలకన్ను శ వేడివేలుపు ప్రొద్దు

తొవలరాయిడికాడు శ పవలుసేయు

వేలుపు పచ్చగు శ త్తాలవజీరుండు

వేడివెలుంగు రే శ వెల్గుజోడు

జంటాఱుమేనుల శ సామి చీకటిగొంగ

యెట్టనివేలుపు శ నివముసూడు

చదలుమానికము ప్రా శ జదువులపెట్టియ

యేడుగుట్టములతే శ రెక్కుజోడు

మువ్వేలుపులయిక్క శ మ్రొక్కులదేవర

గాములతేడు జ శ క్కవలతేడు

వేయిచేతులతేడు శ వెలుగులయెకిమీడు

చెయువులసాకిరి శ చాయమగడు

తే. మింటితెరువరి తమ్మివా శ ల్గంటిమగడు

పోరనీలెడు మొనగాండ్రు శ పోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య శ్ర జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపేళ్ళొప్పు శ్ర (నాగభూష)

16

టీ. వెన్నునివలకన్ను=విష్టువుయొక్క కుడికన్నెననవాడు, వేడి
వేలుపు=తైక్యముగలదేవుడు, ప్రొద్దు, [బ్రద్దుశబ్దభవము] తొవలరాయిడి
కాడు=కలువలకువిరోధి, సవలువేయువేలుపు=దినకరుడు, పచ్చగుఱ్ఱాల
వజీరుండు=పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కిడిరొతు, వేడివెలుంగు=వేడికిరణములు
గలవాడు, రేవెల్గుజోడు=రాత్రియందు బ్రకాశించుచుండునికి సమానుడు
జంటాటుమేనులసామి=ద్వాదశాత్ముడు, చీకటిగొంగ=చీకటినిబోగొట్టు
దేవుడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు=ఎఱ్ఱనిదేహముగలదేవుడు, ఇవముసూడు=మంచు
నకుశత్రువు, చదలుమానికము=ఆకాశమునకురత్నము, ప్రాజదువులపెట్టి
య=వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములకేరెక్కుజోడు, మువ్వేలుపుల
యిక్క=త్రిమూర్తులకు దావరమైనవాడు, మొక్కులదేవర=నమస్కా
రములకు బ్రయుడయిన దేవుడు, గాములతోడు=గ్రహములకురాజు,
జక్కవలతోడు=చక్రవాకములకధిపతి, వేయిచేతులతోడు = సహస్రకిర
ణుడు, వెలుగులయెకిమీడు=వెలుతురులకన్నిటికి బ్రభువు, చెయువుల
సాకిరి=కర్మలకు సాక్షిభూతుండు, చాయమగడు=చాయాదేవికిఁబెనిమిటి,
మింటితెరువరి = ఆకాశమునఁదిరుగుదాటసారి, తమ్మివొల్లంటిమగడు =
పద్మినియనుకాంతకు నాథుడు, పోరనీల్గెడు మొనగాండ్రుపోవుదారి=యుద్ధ
మునఁజచ్చినవీరులు స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుమార్గమైనవాడు, [యుద్ధము
నఁజచ్చినవీరులును, యోగులునుసూర్యమండలమును బేధించికొని స్వర్గము
నకుఁబోవుదురని శ్రుతి] జగముచుట్టంబు=లోకబాంధవుడు, జమునయ్య=
యమునకుఁదండ్రు, జగముకన్ను=లోకమునకునేత్రము అను ౨౯ యను
సూర్యునికి నామములు.

నీ, చట్టుపల్ దెగగట్లు శ్ర గొట్టెడుజెట్టి నూ
ఱంచులవాలు చే శ్ర మించుజోడు

దుగబొట్లపిఱిడి యై శ్రీ దుకనుంగవలవేల్పు
 పాటుతపసియింటి శ్రీ పంచకోడి
 యొడలిచూపొడయఁ డె శ్రీ కుక్కుడు మొగుల్ గలప్రోడ
 నిక్కువీనులజక్కి శ్రీ నెక్కురొతు
 తెల్లయేనుఁగు నెక్కి శ్రీ తిరిగెడుదొర తూర్పు
 మాగానియేలెడు శ్రీ మణియకాఁడు

తే. జమిలిచౌవంచపదులు జ శ్రీ న్నములు సేసి

సట్టివేలుపు సోమాసి శ్రీ పెట్టుజెట్టు
 పొట్టితమ్ముడు గల్గిన శ్రీ యట్టివేల్పు
 నాఁగ నిద్రునిపేల్లోప్పు శ్రీ (నాగభూష).

17

టీ. చట్టవల్ దెగగట్లఁగొట్టెడుజెట్టి = పర్యతములయొక్క తెక్కలను
 చేదించినట్టిది, నూఱుచులవాలుచేమించుజోడు = నూఱుచులుగలవజ్రాయ
 ధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు, దుగబొట్లపిఱిడి యైదుకనుంగవలవేల్పు =
 హస్తనేత్రుఁడు. [దుగబొట్లపిఱిడియైదు అనఁగా ఐదు నూలు = రెండు
 వన్నలువెనుకఁగలఐదు = 500, వానికవలు = వానిజత - $500 \times 2 = 1000$
 యి] పాటుతపసియింటిపంచకోడి = గౌతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూప
 మునెత్తి నవాడు, ఒడలిచూపొడయఁడు = దేహమంతయుఁగన్నులుగలదొర,
 ఎక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ = మేఘములె వాహనములుగాఁగలనేర్పుకాఁడు,
 [ప్రోడ-నిక్ర. ప్రోడ.] నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురొతు = నిక్కుచెవుల వాహ
 నమును (ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును) ఎక్కునట్టిదిట్టరి, తెల్లయేనుఁగునెక్కి
 తిరిగెడుదొర = ఐరావతమనుగజమునెక్కి సంచరించెడుప్రభువు, తూర్పుమా
 గానియేలెడు మణియకాఁడు = తూర్పుదిక్కును పాలించెడియద్యోగస్థుఁడు,
 జమిలిచౌవంచపదులు జన్మములుసేసినట్టి వేలుపు = నూలుయాగములుచేసిన
 దేవుఁడు, [జమిలి = రెండు, చౌవంచ = ఐదు, రెండుఐదులు = పది, పదిపదులు =
 నూలు] సోమాసి పెట్టుజెట్టు = సోమయాజులపాలిటి కల్పవృక్షము, పొట్టి

తమ్ముడు గల్గినయట్టివేల్పు = వామనుని దమ్మునిగఁ గలవాఁడు = అను నీ
౧౨ ను ఇంద్రుని పేళ్ళు.

ఆ. నీరుపాప గాలి శ నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁ శ దెరువుజాణ
యంటరానివేల్పు శ జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు శ ననలుఁ (డీశ) 18

టీ. నీరుపాప = నీటియందుఁబుట్టిన బిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి = వాయు
సఖుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ = నల్లని
మార్గము కలవాఁడు (కృష్ణవర్మ) అంటరానివేల్పు = తాఁకుటకు వీలుపడని
దేవుఁడు, జంటమోములసామి = రెండుముఖములుగల వేలుపు, అగ్గి [అగ్ని
శబ్దభవము] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రుని నామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరుల శ సామి జముఁడు
ప్రాద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు శ పోతుజక్కి
నెక్కియాడెడుబలురౌతు శ దక్కిణంపు
సామి యన నంతకుం డొప్పు శ (శ్రీమహేశ) 19

టీ. జమునసైదోడు = యమునకుఁదోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి =
పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముఁడు—వికృ. జముఁడు] ప్రొద్దు
కొమరుఁడు = సూర్యునికొడుకు, గుదెతాల్పు = గుదెనుధరించినవాఁడు, పోతు
జక్కినెక్కియాడెడుబలురౌతు = దున్నపోతునెక్కిడిబలిమిగలదిట్టరి, దక్కి
ణంపుసామి = దక్షిణదిశనేలువాఁడు. ఈ ౭ ను యమునినామములు.

ఆ. మూలతేఁడు సోఁకు శ మూఁడలతేఁడు రే
ద్రమ్మరీఁడు పొలసు శ దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల శ ద్రావువాఁ డనఁగను
నిర్మతివేళ్లు సెల్లు శ (నీలకంఠ) 20

టీ. మూలతేడు=నిర్వతిమూల కధిపతి, సోకుమూకలతేడు= రాక్షసులసేనలకు రాజు, రేద్రిమ్మరేడు=రాత్రులందుదిరుగువాడు, పొలసు దిండిపోతు=మాంసమును దినువాడు, రక్కసుడు, [రాక్షసశబ్దభవము.] నల్లద్రావువాడు=రక్తపానము చేయువాడు. ఈ ౬ ను నిర్వతికిఁబేళ్ళు.

ఆ. మేటిసీరుచూలి శ మెయితాలుపులసామి

వల్లెత్రాడుదాల్పు శ నీళ్ళరాయఁ

డేటిబోటిమగల శ యెకిమిఁడు పడమటి

దొర యనంగ నొప్పు శ వరుణుఁ (దీశ)

21

టీ. మేటిసీరుచూలిమెయితాలుపులసామి=విస్తారజలముగలనముద్ర మునందుఁ బుట్టినదేహములుగల జలజంతువులకు తేడు, వల్లెత్రాడుతాల్పు= పాశమనెడు ఆయుధముఁ దాల్చినవాడు, నీళ్ళరాయఁడు=రసాధిపతి, ఏటి బోటిమగలయెకిమిఁడు=నదులకుభర్తలైన నముద్రములకు రాజు, పడమటి దొర=పడమటిదిక్కు నేరెడిరాజు. ఈ ౫ ను వరుణునికిఁ బేళ్ళు.

సీ. వడిగలజింకత త్తడి నెక్కునెఱరాతు

మేటిసాములమేత శ నీటితాత

యెడలితాల్పులపిండు శ కుసు రగుబలియుండు

సోకుదయ్యము మింటి శ చూలి గాలి

కరువలి తెమ్మెర శ గాడ్పు పయ్యర యెంటి

ప్రూకులపెనుముప్పు శ మబ్బువిప్పు

సురటిపీవులబుట్టు శ సుడిగొట్టు చలినట్టు

బక్కవారలపెను శ బాద యీద

తే. అబ్బరపుఁదియ్యవిలుకాని శ నిబ్బరంపు

దెబ్బపోరుల నలయిక శ ప్రబ్బుబోంట్ల

గబ్బిగుబ్బలచెమటల శ యుబ్బడంచు
 గబ్బినా, జను మారుతా శ ఖ్యలు (మహేశ) * 22
 క. మరుదాఖ్య లొప్పచుండును
 ధర వినుచూలి యన సోకు శ దయ్య మనం బ
 య్యెర యన గొట్టని నీ దనఁ
 గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగగలి యనంగన్. 23

టీ. వడిగలజింకత త్తడినెక్కునెఱుకాతు = వేగము గలలేడి యనువా
 హనము నెక్కడినేర్పరి యగుదిట్టరి, మేటిపాములమేత = శ్రేష్ఠములగుసా
 ములకు ఆహార మైనవాడు, నీటితాత = ఉదకములకుఁదాత, ఒడలితాల్పుల
 పిండు కును రగు బలియుండు = దేహధారులకు ప్రాణమైనబలిమి గలవాడు,
 సోకుదయ్యము = స్వర్గగుణముగలదేవుడు, మింటిచూలి = ఆశాశంబునఁ
 బుట్టినవాడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యర, ఒంటిమాఁకుల
 పెనుముప్పు = ఒంటరిగానున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధ గలిగించునది, మబ్బు
 విప్పు = మబ్బులను జెదరఁగొట్టునది, సురటిపీపులఁబుట్టు = సురటిపీచుటచేఁ
 బుట్టినది, సుడిగొట్టు = గుండ్రముగా పీచునది, చలినట్టు = శీతమున కునికి
 పట్టయినది, బక్కవారలపెనుదాద = కృశించినవారికి మిక్కిలి బాధాకరుఁడు,
 ఈఁద, అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని నిబ్బరంపు దెబ్బిపోరుల నలయిక
 ప్రబ్బుబోట్లంగబ్బిగుబ్బల చెమటల యుబ్బడంచుగబ్బి = అశ్చర్యకరములై
 మన్మధునిబాణముల ప్రహారమువలన నలఁతనొందిన యువకులయొక్క

* ఈసీనపద్యమునఁజెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కంద
 మునందును జెప్పినాడు. ఏవో రెండుపదములుమాత్రము చేర్పఁబడినవి.
 అవి శేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన చురల వానిని అర్థము
 నందువ్రాయలేదు. కాఁబట్టి పర్యాయపదములు ౨౧ అనుటసరి. అందును
 ఒక దీర్ఘ నమాసపద మొక్కటి కానఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపద
 మనుట యుక్తముగాఁ దోచలేదు, పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

గొప్పస్తనములమీది మొక్కువచెమట బోగొట్టునేర్పరి, వినుచూలి=అకాశ
మునబుట్టినదేవుడు, గొట్టు-ఈ ౨౦ యును గాలికి బేర్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ

చక్కెలిక చాగకాఁడు శ జక్కులదొర బల్

రొక్కమెకిమిఁడు మానిసి

నెక్కెడువాఁడనఁగ జను ధ శ నేళుం (డభవా) 24

టీ. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి=ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్పృహితుఁడు,
వడచక్కెలిక=ఉత్తరదిక్కు నేలడిప్రభువు, * చాగకాఁడు=ధనమొసఁగు
వాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్కమెకిమిఁడు=ఎక్కు
వ కలిమికి రాజు, మానిసి నెక్కెడువాఁడు=నరవాహనుఁడు-ఈ ౨ ను
కుదేరుని నామములు.

క. విడిముడి గలవేలుపుచెలి

జడముడిజంగంబు గడదె శ సం గావరి యా

యొడయందు పాఁపతొడవుల

నిడియెడివేల్పునఁగ నొప్పు శ నీశానుఁ డిలన్. 25

టీ. విడిముడిగల వేలుపుచెలి=రొక్కముగల వేల్పునకు (కుబేరు
నకు) మిత్రుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడలను చాల్చినదిచ్చగాఁడు, కడ
దెపంగా పరియోఃయొడయందు=కడపటిదిక్కుగునీశాన్యదిక్కునేలడి ప్రభు
వు, పాఁపతొడవుల నిడియెడివేలుపు=నాగభూషణుఁడగుదేవుడు-ఈ ౨
ను ఈశానునిపేరులు.

క. దేవాలయాహ్వాయంబులు

కోవెల యన దేవళంబు శ గుడి నా వెలయున్

దేవ శృన జేజేలనఁ

గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁగ్రతుభుగభిఖ్యల్ 26

టీ. కోవెల, దేవశంబు, (దేవాలయశబ్దభవము) గుడి, ఇవి ౩ ను దేవాలయములకుఁబేరులు: దేవఘృ(దీనికి ఏకవ, దేవర) జేజేలు,వేల్పులు-అను నీ ౩ ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని బేళ్లు దనరు శ సీద్రంపుఁబెద్ద బల్

పాఁపతెఱుడు వెన్ను శ పాను పనఁగఁ

బుడమితాలు పనఁగఁ శ దడవులనిడుపఁడు

చిలువతెఱ డనంగ శ శేషునకును. 27

టీ. సీద్రంపుఁబెద్ద=కుబుసముగల గొప్పవాడు,బల్పాఁపతేఱుడు=పాములపెద్దలకుఁ బెద్దదైనపాము, వెన్నుపానుపు=విష్టువుయొక్కసెజ్జయైనవాడు, పుడమితాలుపు=భూమినిమోయువాడు, తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలజీవి, చిలువతేఱుడు=పాపరాజు-ఈ ౬ ను ఆదిశేషునకుఁ బేరులు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల

దొర పాములవేటకాఁడు శ తూరుపునా డేల్

దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి

గరుటామంతుఁ డన నొప్పు శ గరుడుం(డభవా) 28

టీ. మరునయ్యతేజి=మన్మథునితండ్రియగు విష్ణునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=పక్షింద్రుడు, పాములవేటకాఁడు=పన్నగశత్రువు,తూరుపునాదేలుదొరబువ్వఁగొన్నలావరి = పూర్వదిశను బాలించుదేవుఁడగునిద్రునియాహారం బగు అమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు-ఈ ౫ ను గరుత్మంతుని పేళ్ళు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు శ తెల్లనిమైదంట

వెన్నదొంగయన్న శ వెట్టినీళ్ల

మేలువాఁడు దుక్కి శ వాలుదాలుపు దాటి

కడగవాఁడనంగ శ బలుఁడు (రుద్ర)

29

టీ. నల్లవలువతాల్పు = నల్లనిబట్టదాల్చినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట = తెల్లనిదేహముగలదిట్టరి, వెన్నదొంగయన్న = కృష్ణని యగ్రజాఁడు, వెట్టి నీళ్ళమేలువాఁడు = మద్యపానమునందాసక్తిగలవాఁడు, దుక్కివారుదాలుపు = నాగేలాయుధముగాఁగలవాఁడు, తాటికడగవాఁడు-ఈ ౬ అను బలరాముని పేర్లు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు

కొడు కన నివి రెండు బేళ్ళ శ గుర్ భీమునకుం

బుడమిం గజ్జి యనం గ

వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁడనంగ శ వాసవి(యీశా) 30

టీ. వడముడి, గాడుపుకొడుకు = వాయుపుత్త్రిఁడు-ఈరెండును భీమునికేదేరులు, కజ్జి, కవ్వడి = ఇరుగేలను బాణప్రయోగముచేయువాఁడు, [కవ+వడి-అందుకు స్రవ్యతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. బాలసంది. 42 సూ. చే నిపాతము] వివ్వచ్చుఁడు - [భీతశబ్దభవము] ౩౦ ను అర్థునునికే దేర్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పర శ వీది యాక

సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను శ చదలు నింగి

దివి మొయిలుదారి చుక్కల శ తెరువు బయలు

గాడ్పుతం ద్రన నభ మొప్ప శ (గరళకంఠ) 31

టీ. వేలుపులత్రోవ = దేవతలు సంచరించు మార్గము, ఉప్పరవీధి = పైనుండుమార్గము, ఆకసంబు, (ఆకాశశబ్దభవము) విను, విన్ను, మిను, మిన్ను చదలు, నింగి, దివి, (ద్యుశబ్దభవము, ద్యుహృచ్చబ్దంబులకు దివి భువి యగుట. తత్స. 84 సూ. చే "దివి"యని నిపాతము) మొయిలుదారి = మేఘ మార్గము, చుక్కలతెరువు = నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుతండ్రి = నాయుపుతండ్రి-ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ దేర్లు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ శ నలుగడ లన
నలరు దచ్చికడ లన ది శ శాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా శ దశదిశలును
(నూళిధృతగంగ యంగజ శ మదవిభంగ).

32

టీ. నలుగడలు = నాలుగుదిక్కులకుఁబేరు. దచ్చికడలు = ఎనిమిది
దిక్కులకుఁబేరు. ఈరైదుకడలు = [ఈరు = రెండు, ఐదులు = పది] పదిదిక్కు
లకునుబేరు.

ఆ. తాటిసిడమువాని శ తల్లి కూతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప శ మిన్ను వాఁక
వేల్పుఁజేలు గడలి శ వెలఁదుక ముత్తోవ
ద్రిమ్మ రనఁగ నొప్పు శ (దివిజగంగ).

33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి = తాలధ్వజుఁ డగుభీష్మనితల్లి, కూతురి
బిడ్డ = తనకూతు రగులక్ష్మికిఁ గూతురు, వెన్నునడుగుపాప = విష్ణుపాద
మునఁ బుట్టిన చిన్నది, మిన్నువాఁక = ఆకనమునందుఁబాటునది; వేల్పుఁజేలు
= దేవతలనది, [వేల్పు + పీలు - కర్మధారయనమానమందుఁ బేర్పాదిశబ్దముల
రచ్చుపరంబగునపుడు టుగాగమం బగు. బాల. సంధి. సూ. చే టుగాగ
మంబు]. కడలివెలఁదుక = సముద్రునిధార్య, ముత్తోవద్రిమ్మరి = మూడు
త్రోవలుగాఁబాటునది, త్రివధగ-ఈ ౩ ను గంగానదికిఁ బేరులు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి శ వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున శ కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను శ వెల్లగుట్టు
మడఁగ నుచ్చైశ్రవం బొప్పు శ నంబికేశ.

34

టీ. వేలుపులగారు = దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగుదంత
ములుగలది, వెల్లయేనుఁగు = తెల్లయేనుఁగు-ఈ ౩ ను ఐరావతమునకుఁ
బేరులు. వేల్పుదొరతేజి = దేవేంద్రునివాహన మగుగుట్టము, వెల్లగుట్టము =
తెల్లని గుట్టము - ఈ ౨ ను ఉచ్చైశ్రవమునకు నామములు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలు శ పులగిడ్డి వెలిమొద

వనఁగఁ గామధేను శ వలరుచుండు

గల్పకంబు దనరు శ వేల్పుఁజె ట్టిపుల

ప్రమాను వెల్లప్రమాను శ నా (సుమేశ).

35

టీ. పుడుకుఁదొడుకు=కోర్కూలనొనఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదపు=తెల్లనియావు-ఈ ౩ ను కామధేనువునకుఁ బెళ్లు. వేల్పుఁజెట్టు=దేవతలవృక్షము, [వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత ....బగు-కా.నంది. 25 సూ. చే“వేల్పుఁజెట్టు”అని రూపము. ఇట్లెపుడుకుఁ దొడుకు]వెల్లప్రమాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈపులప్రమాను=కోరికలొనంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁబెళ్లు.

ఆ. అవని గుడుసుకైదు శ వనఁగ వేయంచుల

కైదు వనఁగఁ జాట్టు శ కైదు వనఁగ

బటువుఁగైదు వనఁగఁ శ బరఁగు సుదర్శన

చక్రమునకుఁ బెళ్ళు శ (చంద్రమాళి).

36

టీ. గడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁబెళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జాట్టు శ వాలుజో డనఁ గల్గి

కొమ్మమగనిబూర శ గొమ్మనంగఁ

దనరుఁ బాంచజన్య శ మునకు నభిఖ్యలు

(ధృతకురంగ ధవళ శ వృషతురంగ).

37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁదిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనకుఁదోడయినది. కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్మ=లక్ష్మీదేవిభర్తృహృదవాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁబెళ్లు.

తే. రిక్క-లనఁ జుక్క-లనగను శ ఋక్షములకు
 న్యాఖ్యలై యొప్పుఁ దెఱఁగంటి శ యన్ను లనఁగ
 నచ్చర లనంగ వేలుపు శ మచ్చకంటు
 లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్య శ లగు [గీత]. 38

టీ. రిక్కలు, [ఋక్షశబ్దభవము]. చుక్కలు-అను నీ-నునక్షత్రము
 లకుఁ బేళ్లు. తెఱఁగంటియన్నులు=అనిమిషస్త్రీలు, అచ్చరలు, [అప్పర
 శబ్దమునకు వికృతి.] వేలుపుమచ్చకంటులు = దేవతలస్త్రీలు-ఈ 3 ను
 అప్పరసలకుఁ బేరులు.

తే. పవలు పగ లనఁ బెల్లోప్పు శ దినమునకును
 రాత్రిపేల్లోప్పు రే రేయి శ రాత్రి రనఁగ
 వెలయుచుండును రేయెండ శ వెన్నె లనఁగఁ
 జంద్రకకును సమాఖ్యలు శ [చంద్రమాళి], 39

టీ. పవలు, పగలు-ఈ 2 ను దినమునకుఁ బేర్లు. రే, రేయి, రాత్రి-
 ఈ 3ను రాత్రికిఁబేర్లు. రేయెండ=రాత్రులందుగాయునెండ, వెన్నెల=తెల్లని
 చంద్రుడు గలది-[వెలి+నెల గలది] ఈ 2 ను చంద్రకాంతికిఁ బేరులు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
 జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు శ జలధరములు రా
 ణించుం బలుకంగ మొయి
 శ్లంచు మొగుశ్లంచు మబ్బు శ లంచు [భగ్తా]. 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు-ఈ 2 ను మెఱుపులకుఁబేర్లు. మొయిలు,
 మొగులు, మబ్బు-ఈ 3 ను పేఘములకుఁ బేర్లు.

క. తొలుచదువులు ప్రాజదువులు
 దొలుమినుకులు ప్రామినుకులు దొలుపలుకులు ప్రా

బలుకులు * పెనుమినుకులు నా

నెలయు శ్రుతులకును బెళ్లు శ [విశ్వాధిపతీ]. 41

టీ. లొలుచదువులు, ప్రాజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాబలుకులు [ఈయాఱుపదములకును “అదివాక్యము” అని యర్థము.] పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు-అను నీ ౭ ను వేదములపేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం

జదివిన వ్రాసినను వినిన శ జనులకు నిత్యా

భ్యుదయంబు లొసఁగుచుండును

వదలక కాశీనివాస శ వాసుండు పేర్నిన్. 42

టీ. ఈదేవవర్గు నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుఁడు గరుణించి యెడతెగని సవద లొసఁగును.

దేవవర్గు సమాప్తము.

—o—

మా న ప వ ర్గు.

తే. పాఱుఁ డనగఁ బుడమివేల్పు శ భాఁపఁ డనగఁ

జన్నిగ ట్టన విప్రుండు శ జగతిఁ బరఁగు

నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు శ పుడమితేఁడు

తేఁడు దొర సామి యన నొప్పు శ నృపతిపేళ్లు 1

టీ. పాఱుండు, పుడమివేల్పు = భూదేవుండు, భావండు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతము ధరించువాడు-ఈ ౪ ను బ్రాహ్మణునిపేర్లు. ఒడయండు ఏలిక, ఎకిమీండు, పుడమితేఁడు = భూపాలుండు, తేఁడు, సామి, [స్వామి శర్వధనము.] దొర-ఈ ౭ ను క్షత్రియునికిఁ బేర్లు.

* ‘పెనుబలుకులు’ అని పా.

సీ. కోమట్లు మూడవ శ్రీ కోలమువాండ్రన బేరు
 లన వైశ్యనామము శ్రీ ల్లనరుఁ గాఁపు
 వాండ్రు నా నాలవ శ్రీ వాండ్రు నా బలిజెవాం
 డ్రనఁ జను శూద్రన శ్రీ మాహ్వాయములు
 వడుగు నా గోచివాఁ శ్రీ పడు నాఁగ బ్రహ్మచా
 రికిఁ బేళ్లు నడచు ధ శ్రీ రిత్రియందు
 నాలుబిడ్డలు గలశయతఁ డిలుతేఁడు గే
 స్తన నొప్పఁ బేళ్లు గృ శ్రీ హాధిపతికి

ఆ. నడవిమనికిపట్టు శ్రీ జడదారి యన వన
 వాసి యొప్పనిల్లు శ్రీ వాసితిరుగు
 బోడ తపసి కావి శ్రీ పుట్టగోఁచులసామి
 యన యతీంద్రుఁ డలరు శ్రీ (నలికనేత్ర.)

టీ. కోమట్లు, మూడవకోలమువారు, బేరులు-ఈ 3 ను వైశ్యునికిఁ
 బేళ్లు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు, బలిజెవాండ్రు-ఈ 3 ను శూద్రునికిఁ
 బేళ్లు. వడుగు, గోచివాఁడు - ఈ ౨ ను బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్లు. ఆలుబిడ్డ
 లుగల యతందు = పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాఁడు, ఇలుతేఁడు = ఇంటియజ
 మానుడు, గేస్తు, [గృహస్థశబ్దవము.] ఈ ౩ ను గృహస్థునిపేళ్లు. అడవి
 మనికిపట్టు = అరణ్యమునం దుండువాఁడు, జడదారి = జడలను ధరించినవాఁ
 డు-ఈ ౨ ను వాన ప్రస్థునికిఁ బేరులు, ఇల్లువాసి తిరుగు = ఇంటినివిడిచిపెట్టి
 తిరుగునట్టివాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి = కావిరంగుగల
 పుట్టగోఁచులను బెట్టుకొనువాఁడు-ఈ ౪ ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా శ్రీ నవ్వ నాఁ గన్నది
 యన మాతృకాఖ్య తా శ్రీ (నభ్రకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య శ యనఁ దండ్రి యన నప్ప
 యన జనకాఖ్య తా శ (నగనివేశ)
 తోడఁబుట్టినఁగ సై శ దోడు తోఁబుట్టిన
 సోదరాహ్వయము తా శ (నాదిదేవ)
 భర్తృసహోదరు శ భార్యకుఁ దోడికో
 డలన నేరా లన శ నలరు (నభవ)

తే. చెలియ లనఁజెల్లె లనఁగను శ వెలయుచుండు
 నాహ్వయములు కనిష్ఠక శ న్యకు (గిరీశ)
 జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై శ క్షితిని వెలయు
 నప్ప యన నక్క యనఁగఁ (జంశ్రద్ధార్థమకుట). 3

టీ. అమ్మ, [అంశాశబ్ధవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ ౪ ను
 మాతకుఁ బేరులు. అబ్బ, నాయన, అయ్య, (ఆర్యశబ్ధవము.) తండ్రి,
 అప్ప ఈ ౫ను తండ్రికిఁజేల్లు. తోడఁబుట్టు-పా. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టు
 వు, సైదోడు, తోఁబుట్టు-పా. తోఁబుట్టువు. తోఁబుట్టుగు-ఈ ౩ ను సోద
 రునికి జేల్లు. తోడికోడలు=తనతో సమానురాలగుకోడలు, ఏరాలు=అన్యుని
 భార్య [ఎరవు+ఆలు]. ఈ ౨ ను తోడికోడలికిఁజేరులు. చెలియలు,
 చెల్లెలు-ఈ ౨ను చిన్న ఆడుతోఁబుట్టునకుఁజేరులు, అప్ప, అక్క-ఈ ౨ను
 పెద్దయాడు తోఁబుట్టువునకుఁ జేరులు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్ళగు శ ముగుద యనన్ ముద్ద
 రాలు నా గోల నా శ బేల యనఁగ

గట్టివాయి యనంగ శ గయ్యాళి యన తాఁగ
 యన ధూర్తసతికి శ నాహ్వయము లమరు
 నైదువ నాఁగ ము శ తైదువ నా నయి

దువరాలు నాఁ బుణ్య శ యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య శ్రీ లెనఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కిని శ్రీ నా ధరిత్రీ

తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే శ్రీ గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన శ్రీ బానిసె యన
వరపు డన దాసికాఖ్య తొ శ్రీ (గరళకంఠ). 4

టీ. ముగుడ, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు[ముద్ద+అలు-“పేదా
దిశబ్దంబుల పాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రుగాగమం
బగు” అను ణాం. సంధి. 30 సూ. చే‘ర్’ అని ఆగనుము,] గోల, బేల-
ఈ ౪ ను బిదునాఁబునంపత్సరముల వయస్సుగల పదుచునకుఁ బేరులు.గట్టి
వాయి = పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, టాఁగ-ఈ ౩ను ధూర్తప్రీతిఁ బేరులు.
బిదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదువ+అలు-అయిదువరాలు=
మంగళసూత్రము, వసుపు, కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదు
వస్తువులుగలది]. - ఈ ౩ ను సుమంగలియగుప్రీతిఁబేరులు. పేరంటాలు,
జక్కిని-ఈ ౨ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలిపేర్లు. గేస్తురాలు. [గేస్తు+
అలు.] అలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు-ఈ ౫ ను భార్యకుఁ బేర్లు. తొత్తు,
బానిసె, వరపుడు-ఈ ౩ ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె వాఁ శ్రీ గన్యకుఁ బే ల్భొప్పు
జవరాలు కొమరాలు శ్రీ జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రోడ శ్రీ యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చినీ శ్రీ యాహ్వాయములు
ముసలి మిండలకోర శ్రీ ముపద్వియాతేండ్లు
చనినది యనుపేళ్ల శ్రీ నెనయు లోల

మునలిది ముదుసలి శ ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృ శ ధాంగనకును

ఆ. చెడిప అంకులాడి శ చెడ్డతొయ్యలి వెలి
చవులుగనిన దనఁగ శ జార దనరు
నిలను విటులదూత శ యెడకాఁడు కుంఠెన
కాఁ డనంగఁ దనరుఁ (గరళకంఠ).

5

టీ. కన్నియ, కన్నె-ఈ ౨ ను పెండ్లికానిపడుచుపేరులు. జవరాలు,
కొమరాలు, జవ్వని-ఈ ౩ ను యౌవనవతికిఁ బేరులు. ప్రోడ, [ప్రోడశబ్ద
వికృతి రూపము.] గట్టివయసుది=దిటవై నవయస్సుగలది-ఈ ౨ ను ముప్ప
దేండ్ల వయస్సుగలదనిపేరులు. ముసలి, మిండలకోర, ముప్పదియాతేండ్లు
చనినది-ఈ ౩ ను లోలప్తీకిఁబేరులు. చువలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద-
ఈ ౪ ను వృద్ధాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, అంకులాడి, చెడ్డతొయ్యలి=చెడు
గుణముగలయాఁడుది, వెలిచవులుగనినది=పరపురుషుల వలని పొందుమర
గినది. ఈ ౪ ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంఠెనకాఁడు=స్త్రీ
పురుషులను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటునిదూతపేర్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు శ వేడ్కక తై
లంజె బోగముచాన వె శ ల్లాటక తై
పడపుఁజెలి యాటచేడియ శ గడనక తై
నాఁగ నివి వేశ్య కాఖ్యతా శ (నగనివేశ).

6

టీ. వేల్పుబానిసె=దేవతలపనిక తై, వెలయాలు=రొక్కమునకు
వచ్చెడిభార్య[వెల+ఆలు=వెలయాలు-బహుళగ్రహణముచే అకారమునకు
సందిలేదు.] వేడ్కక తై, [మతుబర్థమునందు పుంసాచక స్త్రీ వాచకములకు
క్రమముగా కాక త్రియలగు. బా. తద్ది. గిగసూ. చే వేడ్కక తైయనురూపము.]
లంజె, బోగముచాన=అనుభవించుట కైనస్త్రీ, వెల్లాటక తై=పా. పెల్లాటక తై=

ఎక్కువనాట్యముచేయునది, పడపుఁజెలి=ద్రవ్యసంపాదనము చేసెడిస్త్రీ,
[పడపు+చెలి=(నుగాగము) పడపుఁజెలి] ఆటచేడియ=ఆటాడునట్టి
యాడుది, గడనకత్తై=సంపాదనచేయుస్త్రీ-ఈ ౭ యు బోగముదానిపేర్లు.

ఆ. వెచ్చకాడు బొజుఁగు శ వేడుకకాడు మిం
డండు ననుపుకాడు శ మిండగీడు
లంజెకాడు నా ధ శ రం జనుఁ బల్లవ
నామధేయములు (పి శ నాకహస్త).

7

టీ. వెచ్చకాడు=ద్రవ్యవ్యయము చేయువాడు, బొజుఁగు, వేడుక
కాడు=పొగను గలవాడు, మిండండు, ననుపుకాడు=మెత్తదనముగల
వాడు, మిండగీడు, లంజెకాడు=లంజె గలవాడు-ఈ ౭ను పేటనిపేర్లు.

ఆ. కొడెకాడు నంగ శ గోవాళ్లు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు శ చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ శ నామ మా వేశ్యాజ
నంబుమేళమునకు శ (నంబికేశ).

8

టీ. కొడెకాడు=యౌవనవంతుడు, గోవాళ్లు=యౌవనము గలవాఁ
డు, [గోవ+వారలు-గోవాళ్లు. నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౭ను ప్రాయ
ముగలవానికిఁ దేళ్లు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁ జేరు.

సీ. నెలఁతుక క్రొల్లంటి పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి మగువ శ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యు శ గ్గులి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి శ నాతి గోతి
పూబోడి చిగురాకు శ బోడి పైదలి మించు
బోడి ముద్దుల గుమ్మ శ పొలఁతికొమ్మ
ప్రాయా లువిద తీఁగె శ బోడి చేడియ యించు
బోడి యన్న వెలంది శ బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక శ చామ లేమ
 చెలువ యెలనాగ చిలుకల శ కొలికి కలికి
 తలిరుబోడి యలరుబోడి శ నెలత పొల్లి
 గరిత యతివ నాస్త్రిసమా శ ఖ్యలు (మహేశ), 9

టీ. నెలతుక, క్రొల్లంటి=ప్రకాశించెడికన్నులు గలది, పొలతుక, ముద్దియ, వాలుగంటి=వెడల్పు నేత్రములుగలది, మగువ, పడఁతి, మడఁతి చెలి, మచ్చకంటి=మీననేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి, తొయ్యలి, నవలా, కలువ కంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూబోడి=పూవువంటి శరీరముగలది, [పూవు+మేనుగలది. బహువ్రీహి స్త్రీవాచ్యంబగుచో నువ మానంబు మీఁదిమేనునకు బోడియగు, బా. సమాన. 23 సూ. ఇట్లె చిగురు బోడి మొదలై నవి.] చిగురాకుబోడి=చిగురువంటి మేనుగలది, పైదలి, మించుబోడి=మెఱపువలెవెలిగెడి స్వరూపముగలది, ముద్దులగుమ్మ=ముద్దులు మూటగట్టునది, పొలతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీగెబోడి=తీగెవంటినన్నది శరీరము గలది, చేడియ, ఇంచుబోడి=చెఱకువలె బ్రయమైన శరీరము గలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, తోటి, చాన, తెఱవ, వెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుక ముక్కుంటి కన్నులకొనలు గలది, కలికి, తలిరుబోడి=చిగురువలె మెత్తని హము గలది, అలరుబోడి=పూవువంటిమెత్తనిదేహము గలది, నెలత పొల్లి, గరిత, అతివ- ఈ ౪౦ యను స్త్రీకిఁబేర్లు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా శ స్నేహ మలరు
 నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి శ నేస్తకాఁడు
 సంగడి డనఁ జెలికాఁడు శ సంగఁ దనరు
 స్నేహితునకు సమాఖ్యలు శ (శ్రీమహేశ). 10

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు-ఈ ౩ ను స్నేహమునకుఁ బేర్లు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడిఁడు, చెలికాఁడు [మఱు తృప్త్యయాంతములు.] ఈ ౬ ను స్నేహితునికిఁ బేర్లు.

నీ. దొంగ తెక్కలికాడు శ దొరకోలునన్నాసి
ముచ్చెత్తుబరికాడు శ ముడియవిడుపు
తెరవాటుకాడుక శ తెరదొంగ చేవాడి
కాడు వల్లడికాడు శ కన్నగాడు.
మునిముచ్చు గడిదొంగ శ యనఁ దనకరాఖ్యతాఁ
జెండిపోతు గరాసు శ మొండికట్ట
టకటొంకు టాటోటు శ టక్కులాడు పిసాళి
టక్కురి ముడికాడు శ తవళికాడు

తే. కల్లరియు గొంటు కైలాట శ కాడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుడు దోస శ కారి చెనఁటి
పాలనుడు నాలిబూతంబు శ పలువ తులువ
కూళ గడు నన వ ర్తిల్లు శ గుజనుపేళ్లు.

1.

టీ. దొంగ, తెక్కలికాడు=బండిపోటు వేయువాడు, దొరకోలు
నన్నాసి=వేషముదాల్చి యితరులను నమ్మించి సొమ్మపహరించుకొనిపోవు
వాడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాడు, ముడియవిడుపు=ముడివిచ్చి యెత్తుకొని
పోవువాడు, తెరవాటుకాడు=దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాడు,
క తెరదొంగ=క త్తిరించి దొంగిలించువాడు, చేవాడికాడు=చేతిపనిలనము
గలవాడు, వల్లడికాడు=కొల్లపెట్టువాడు, కన్నగాడు = కన్నముపేసి
దొంగిలించువాడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమి తెలియ
నట్లుండువాడు, గడిదొంగ=అంతర్యము నెఱిగినవాడు—ఈ ౧ ౩ ను
దొంగకుఁ బేరులు. చెండిపోతు=మూఢబుద్ధి గలవాడు, గరాసు, మొండి
కట్టె, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాడు = కల్లలాడువాడు, పిసాళి,
టక్కురి, [మత్పర్థమందరి ప్రత్యయము.] ముడికాడు, తవళికాడు =
మోసము గలవాడు, కల్లరి=బొంకులాడువాడు, గొంటు, కైలాటకాడు=
మాయోపాయముల నెఱిగినవాడు, [కైలాటము+కాడు సువర్ణలోపము.]
చెడుగు, బేరజము, కుచ్చితుడు, [కుత్సితశబ్దధవము,] దోసకారి = పాప

ములు చేయువాడు, చెనఱి, పాలనుడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ,
కూళ, గడుసు-ఈ ౨౪ ను కుత్పితనికిఁ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిటుత శ పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ శ కుట్ట బొట్టై
యనంగ శిశునమాఖ్య శ లగుఁ గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమార శ కుండు వెలయు. 12

టీ. పాప, బుడుత, చిటుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుబద్ధభవము] కందుఁ
కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుట్ట, బొట్టై-ఈంగి ను శిశువునకుఁ బేర్లు, కొమరు,
డు, [కుమారశబ్దభవము.] కొడుకు-ఈ ౨ ను పుత్తునిపేర్లు.

ఆ. వటునమాఖ్య లగును శ వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచు శ వాఁ డనంగఁ
బిన్నవాఁ డనంగఁ శ జిన్న వాఁ డనంగను
(వినుతగుణననాథ శ విశ్వనాథ). 13

టీ. కొండికవాడు, పడుచువాడు, పిన్నవాడు, చిన్నవాడు-ఈ౪
ను బాలునికిఁ బేర్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుటుచ శ గిట్ట గు జ్జనంగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను నవ శ స్కారిపేళ్లు
వెడఁగు వేదులు వెట్టి శ వీటిడి వేటిడి
వెంగలి వెంబర శ విత్తనంగ
జతురునకును బేళ్ళు శ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి పోడ నేర ర్పరి యనంగ
ప్రన్ననివాడు రూ శ పరి చూడఁగలవాడు
చక్కనివాడు నా శ జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు శ సొగసుకాడు
 వన్నె కాడన శృంగారి శ వసుధ వెలయు
 సందకునిపేళ్లు చీకు గ్రు శ డ్డనంగ మూఁగ
 మూవ యన మూకనామముల్ శ (దేవ దేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుటుచ, గిట్ట, గుజ్జు-ఈ ౫ ను పొట్టివానిపేళ్లు. వెడఁగు, వేడులు, వెట్టి, వీటిడి, వేటిడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు-ఈ ౫ను మూర్ధునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి=[వెరవు+ఆరి, మత్స్వ ర్థమునందరియగు]ఉపాయముగలవాడు, ప్రోడ,[ప్రోడశబ్దవికృతి.]నేర్పరి=[నేర్పు+ఆరి-మత్స్వర్థీయకతద్దితారితము.] నేర్పు గలవాడు. ఈ ౬ను సమర్థునికిఁబేళ్లు. ప్రన్ననివాడు, రూపరి [రూపు+ఆరి]=అందముగల వాడు, చూడఁగలవాడు=ఇతరులచేఁ జూడఁదగినవాడు, చక్కనివాడు-ఈ ౪ ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సొగసుకాడు [సొగసు+కాడు]=వేడుకగలవాడు, వన్నెకాడు=వన్నె గలవాడు-ఈ ౨ ను సింగారిందు కొన్న వానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి — ఈ ౨ ను అంధునినామములు. మూఁగ, మూవ-ఈ ౨ను మూఁగవానిపేళ్లు.

క. కాయముపేల్చె వెలయును
 మే యన నొడ లనఁగ మేను శ మెయి యన భోగ్య
 ప్రాయము పేళ్లగుఁ బరువము
 పాయము జవ్వన మనంగ శ (భావజదమనా). 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను మెయి - ఈ ౪ ను శరీరమునకు నామములు. పరువము, పాయము,జవ్వనము[యౌవనశబ్దభవము.]-ఈ ౩ను యౌవనమునకు నామములు.

తే. నెలులు కురులు వెండుకలు నా శ నెఱక లనఁగఁ
 గొప్ప తులు మన వేనలి శ క్రొవ్వెద యనఁ

కేశధమ్మిల్లములు మించు శ గీలుగంటు
క్రొమ్మడి యనంగ శ కేశబం శ ధమ్మగు (భవ). 16

టీ. నెలులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱకలు- ఈ ౪ ను కేశముల నామములు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద [క్రొత్త+వెద, అద్యక్షర శేషంబగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరశస్థిరములకు ద్విత్వము గలుగును.] - ఈ ౪ ను శ్రీలకొప్పునకుఁ బేళ్లు, కీలుగంటు, క్రొమ్మడి [క్రొత్త + ముడి - చూ - క్రొవ్వెద] - ఈ ౨ ను వెండ్రుకలముడికిఁ బేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొనల్ నుదురు నె శ న్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి చూ శ పనంగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు శ నక్షి కాఖ్య
లలరు గౌ గను కన్న నా శ (నభ్ర) కేశ). 17

టీ. నొసలు నెన్నొనలు, నుదురు, నెన్నుదురు-ఇవి ౪ ను ఫాలభాగ మునకుఁ బేళ్లు, చూడికి. ప. చూడ్కి, [చూచుధాతువుకృదం.] చూపు-ఈ ౨ ను చూచుటకు పేళ్లు. కల, కను, కన్న-ఈ 3 కు నేత్రములకుఁ బేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు శ శ్రవణంబులకు
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకు శ (దరుణేందుధరా) 18

టీ. వీను, చెవి, జానుగు-ఈ 3 ను చెవులకునామములు. కౌను, నడుము-ఈ ౨ ను నడుమునకుఁ పేళ్లు.

తే. అక్కు- తొ మ్మొద బోర నా శ నలరు వక్ష
మాన్యమున కొప్పుచుండు నా శ ఖ్యలు మొగంబు
మోర మో మనఁ బేళ్ళొప్పు శ నూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గులువు నా శ (నందివాహ) 19

టీ. అక్క, తొమ్మిది, ఎద, [హృదయము-వికృ.ఎద] బోర-ఈరను
వక్షస్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు, [ముఖశబ్దభవము] మోర, మోము [ముఖ
ము-వికృ. మోము]-ఈ ౩ ను ముఖమునకుఁ బేరులు, పెందొడ, కుఱుపు-ఈ
౨ ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా శ వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబుశపేళ్లు వెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి యశస్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోవ్థంబు [శీతాంశుశఖండమాళి]. 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు,
పలు-ఈ ౨ ను దంతనామములు. పెదవి, వాతెఱ, మోవి- ఈ ౩ ను ఓష్ఠ
మునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గైనాఁ గే లనఁ
జెయి యనఁ జైనాఁగఁ జెయ్యి శ చే వాహస్త
హ్వయము లగు (నన్నపూర్ణా
ప్రియవల్లభ కాశికాపురీవరనిలయా). 21

టీ. కయి, కై, కేలు, [కేలు-నిత్యైకవచనాంతము.] చెయి, చై,
చెయ్యి, చే-ఈ ౩ ను హస్తములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ శ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యెనఁగును
విదితంబుగ నాహ్వయములు శ (విశ్వాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది, [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద-పా, ఎడ, [హృ
దయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ ౫ ను మనస్సునకుఁ బేర్లు.

క. లోఁజె య్యన నఱచె య్యనఁ
 గాఁ జెల్లును బేళ్లు రెండురకరతలమునకుఁ
 మీఁజె య్యన బెడచెయ్యియు
 నాఁ జనుఁ గరచరమభాగశనామములు (శివా). 23

టీ. లోఁజెయ్య=చేతియొక్కలోపలిభాగము, అఱచెయ్య = లోపలి
 చెయ్యి-ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్య=చేతియొక్కమీఁదిభా
 గము, (మీఁదు+చెయ్యి=మీఁజెయ్యి) పెడచెయ్యి=చేతికివెనుకటిభాగము-
 ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క వెనుకటిభాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు శ బొజ్జ బొజ్జ యనంగ
 నొప్పుచుండు నాఖ్య శ లుదరమునకు
 నాభిబిలమునకును శ నామధేయము లగు
 బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ శ బొక్కి లనఁగ 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొజ్జ-ఈ ౫ ను ఉదరమునకుఁ
 బేర్లు. బొడ్డు, బొక్కిలి-ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేర్లు.

తే. వెన్ననంగను వీపు నా శ వెనుకమేను
 నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు శ నామములుగఁ
 బుట్టె తలపాల నాఁ బున్న శ పుటియ నాఁగ
 ఫాలమున కాఖ్య లై యొప్పు శ (ఫాలనేత్ర.) 25

టీ. వెన్ను, వీపు, వెనుకమేను=శరీరముయొక్క వెనుకటి భాగము-
 ఈ ౩ ను వీపుకుఁ బేరులు. పుట్టె, తలపాల, పునుక, పుటియ,- ఈ ౪ ను
 కపాలమునకుఁబేర్లు.

క. అడు గంజ హజ్జ యనఁగాఁ
 బుడమిఁ బదంబునకు నామశ్రములు విలసిల్లుఁ

మెడ కుత్తు కట్టు గొం తన
నడరు గళంబునకు, బే (శ్లోనంగధ్వంసీ). 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ-ఈ ౩ ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు-ఈ ౪ ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు శ బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద శ మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల శ మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక శ వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము, ఓరెము-ఈ ౮ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ చీర-పా, చీరె, కోక, వలువ-ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెనవె నారోగిణమొనర్చె శ మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భోజనము నేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై (యీశ శ యభి)కేశ). 28

టీ. మెనవెను-పా. మెనఁగెను, అరోగిణమొనర్చెను-పా. ఆరోగ మొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, గుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియె నమలెను. సాపడెను-ఈ ౬ యును భోజనము చేసే ననుటకుఁ బేరులు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు శ నామంబు లగుం
బాసము నేయుటపేళ్లగు
నానుట త్రాపు టనఁ ద్రాగు శ టనఁ గ్రోలు టనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి-ఈ ౩ ను లజ్జకుఁపేరులు. అనుట, త్రాగుట; త్రాపుట, క్రోలుట [ఈ నాలుగును భావార్థకములు.] ఈ ౪ ను మద్యాది ద్రవ్యములఁ బానము నేయుటకుఁ పేరులు.

ఆ. తళియ పల్లెరంబు శ తెలె హరివాణంబు

తట్టి కంచ మనగ శ దనరు బాత్ర

చెల్లు జపకమునకు శ బేళ్లు డబ్బుర కోర

గిన్నె యనగ (రజతగిరినివాస).

30

టీ. తళియ, పల్లెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము - ఈ
౩ ను భోజనపాత్రమునకు బేరులు. డబ్బుర, కోర, గిన్నె-ఈ ౩ను పాన
పాత్రమునకు బేరులు.

తే. నతికి బే లోప్పు జోత దంధము జోహారు

మ్రొక్కు జేజే యనంగ శేల్ మొగిచెగొలిచె

నెఱగె జేమోడ్చె నన నమస్కృతి యొనర్చె

ననుట కివి యాఖ్యలగు (నీశ శ యద్రకేశ).

31

టీ. జోత, దంధము, జోహారు, మ్రొక్కు, జేజే-ఈ ౫ను నమస్కా-
రమునకు బేరులు. కేర్మగిచ్చెన్ = చేతులు జోడించెను, కొలిచెను-ఎఱగె-
పా.ఎరగె, చేమోడ్చెను = చేతులుజోడించెను-ఈ ౪ ను నమస్కారము
చేసే ననుటకు బేరులు.

తే. బిప్పు శయనించుటకును బరన్నుండె బండె

బవ్వడించె బరుండెను శ బవ్వళించె

నత్తమిల్లె నన నృతీ శ మెత్త సెజ్జ

పఱపు పా న్నన తగు శయ్య శ (ఫాలనేత్ర).

32

టీ. పన్నుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను,
ఆత్తమిల్లెను-ఈ ౫ ను శయనించే ననుటకు బేర్లు. మెత్త, సెజ్జ, [శయ్య-
వికృత సెజ్జ.] పఱపు, పాన్ను-ఈ ౪ ను శయ్యకు బేరులు

తే. బిప్పు ధ్వనిపేళ్లు రొద యన శ నులిపు నాగ

న ద్దనంగను గూత నా శ జిప్పు డనగ

నలుకు డన రోదనము నేసె న ననుట కాఖ్య
లెనఁగు నటచెను వాపోయె న నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రాద, ఉలిపు, నద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] చూత, వప్పుడు, అలుకుదు-ఈలను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అటచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను-ఈలను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగు బేళ్లు నీరువ ట్టన
దగ దప్పిము దూప యనఁగ న దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు న (నగజాధీశా). 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప-ఈ ల ను దాహమునకుఁ దేరులు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు- ఈ ల ను హాసమునకుఁ దేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడు కనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ న నీవి యనఁగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచునధరఁబరఁగు(శివా). 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, [ఇచ్చుదా. కృ] ఇడుట, [ఇచ్చుదా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు-ఈల ను దాఁమునకుఁ దేరులు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తె న నెనసె నదికెఁ జెందె
బొందె దొరసెఁ గూడె న నొందె చెనకె
ననఁగ న క్తమయ్యె న ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు (గిరీశ యీశ న యభిరేకే). 36

టీ. ఎలసె, బెరసె, హత్తె, ఎనసె, అదికె, చెందె, బొందె, దొరసె, కూడె, ఒందె, చెనకె - ఈ లను కలిసి కొనె ననుటకుఁ దేరులు.

ఆ. ఎడసె, బాసె వేటు శ పడె బురివిచ్చె నా
 నలరు భేద మయ్యె శ ననుట పేళ్లు
 స్వవశ మయ్యె ననుట శ కవుల బేళ్లు లోనయ్యె
 సగ్గమయ్యె ననగ శ (ననమనేత్ర). 37

టీ. ఎడసె, పాసె, వేటుపడె, పురివిచ్చె-ఈ 4ను వియో
 గమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. లోనయ్యె, అగ్గమయ్యెను-ఈ 2ను స్వాధీన
 పడె ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె శ ననుటకుఁ బేళ్లుగ
 పడియె జేపడియెను శ బట్టువడియె
 జిక్కువడియె దగిలె శ జిక్కె దగుల్పడె
 ననగ (నగనివేశ శ యభిరేశ). 38

టీ. అగపడియె=(అగ్గము+పడియెను)=అధీనమయ్యెను, చేపడియె
 ను(చే+పడియెను)=చేతఁజిక్కిను, పట్టువడియెను=పట్టుజిక్కిను, చిక్కు
 వడియెను, తగిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను-ఈ 4 యను గృహీతమయ్యె
 ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె శ నాడె జెప్పె
 వినిచె వాక్రుచ్చె బలికె నా శ జను వచించె
 ననుట కాలించె నాలకిం శ చెను వినె నన
 నలరు నవధరించె నటంట శ కాఖ్య (లీత). 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచె
 ను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను-ఈ 4యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు,
 ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను-ఈ 3ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను కాంచెను
 కనుగొనె గన్గొనె ననంగఁగ గలయవి పేళ్లై

చను వీక్షించె నటంటకు

(ఘనతరగోరాజగమన శ్ కాంజదమనా). 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుగొనెను, కన్గొనెను-ఈ ౫ ను దర్శించె ననుటకుఁ జేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద

ననుటకు నామంబు లగుచు శ్ నవని నరిగెదన్

జనియెదఁ బోయెద నేగెద

పనివినియెద ననెడునట్టి శ్ పలుకులు (రుద్రా.) 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, వీగెను, పనివినియెను-ఈ ౫ ను బయలుదేరి ననుటకుఁ జేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య శ్ లగు తిబ్బ డిమ్మడి

జంట దంట దుగయు శ్ జమిలి రెట్టి

యినుమడి యన మిథున శ్ మున కాఖ్య లగు జోడు

దోయి కవ యనంగ శ్ (ఘాతకలుష). 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి-పా.రెంట ఇనుమడి-ఈ ౮ యు రెండింతలకుఁ జేర్లు. జోడు, దోయి, కవ-ఈ ౩న మిథునమునకుఁ జేర్లు.

సీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొ శ్ కొం డన నగు నేటి

మీరు రెం డిరు నాఁగ శ్ నెనఁగు ద్వయము

తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగ శ్ దగు ద్రయ తీవంచ

నలు నాల్గు చొ యన శ్ నగు జతుష్క-

మెనఁగు జోవంచ యై శ్ దే ననఁ బంచకం

నా తిరుమూఁ డి తి శ్ గనగ నొప్ప

పట్కంబు ఋషిసంఖ్య శ సత చక్కుపగడ యే

డన నొప్పు నష్టనం శ ఖ్యకును బేళ్లు

తే. దనరు నిరునాలు కెనిమిది శ దచ్చి యనగఁ

బరగఁ నీరాటు పండ్లెండు శ బార యన గఁ

ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు శ ధరణియందు

(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ శ విశ్వనాథ). 43

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు, ఒకటి, ఒక్కఁడు-ఈ ౪ ను ఏకసంఖ్యకు
నామములు, ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ ౩ ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ,
మూఁడు, మూరు-త్రితయమునకుఁ జేర్లు, తీవంశ=మూఁడునొక్కటియు,
నలు, నాలుగు, చౌ - ౪ ను నాలుగునకుఁ జేర్లు. చౌవంశ=నాలుగు
నొక్కటియు, ఐదు-రూ. అయిదు, ఏను-ఈ ౩ ను పంచసంఖ్యానామములు.
అఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూఁడులు, ఇత్తిగ= [ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ]
రెండు మూఁడులు - ఈ ౩ ను షట్సంఖ్యానామములు, సత (సప్తశబ్ద
పము.) చక్కుపగడ=అఱునొకటియు, ఏడు-ఈ ౩ ను సప్తసంఖ్యకుఁ
బేరులు, ఇరు నాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది, దచ్చి-ఈ ౩ ను అష్ట
సంఖ్యకుఁ బేరులు, ఈ రాఱు=రెండాఱులు, పండ్లెండు, బార-ఈ ౩ ను
ద్వాదశ సంఖ్యకుఁబేరులు.

తే. జరిగె నూడెను జాతెను శ నుటికే వెల్లె

బాతె, బఱచెను దొలఁగె న శ ప్పలుకు లెల్ల

నవనిలోనఁ బలాయితం శ డయ్యె ననుట

కాఖ్యలై యొప్పుఁ (జంద్ర రే శ ఖావతంస). 44

టీ. జరిగెను, ఊడెను, జాతెను, ఉబితెను, చెల్లెను, పాతెను, పఱ
చెను, తొలఁగెను-ఈ ౮ యుఁ బరుగెత్తె ననుటకుఁ చేర్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను

దెంచెను విచ్చేసె నరుగు శ దెంచె ననగ నే

తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ

డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య శ్రీ (లంబరకేశా). 45

టీ. వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను (చను + తెంచెను), విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను-రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను-పా. ఏగుదెంచెను-ఈను ఆగతుఁడయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు శ్రీ నాఁటఁగోలె

నాఁటఁబట్టి నాఁడుమొదలు శ్రీ నాఁగ నాహ్వా

యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య శ్రీ యనుట కవని

(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ శ్రీ విశ్వనాథ). 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడు మొదలు-ఈను, అదిమొదలు = అదినమునుండి యనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పైరమునకును ధర సమా శ్రీ హ్వాయము లమరుఁ

గంటు పగ మచ్చరంబు నూ శ్రీ డొంటమి యన

వలపు కూరిమి మేలు నా శ్రీ నలరుఁ బేళ్ళు

మోహమునకును (శారదాం శ్రీ బుదనిభాంగ). 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము, (మత్సరశబ్దభవము.) నూడు, డొంటమి-ఈ ౫ ను విరోధమునకుఁ బేర్లు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.) కూరిమి-రూ. కూర్చి, మేలు-ఈ ౨ ను మోహమునకుఁ బేర్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం

బని బవరము కలను చివ్వ శ్రీ యాలము పోట్లా

టన దురము పోరు నాఁగాఁ

జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్ళు శ్రీ [చంద్రార్థధరా]. 48

టీ. పెనఁకువ, (పెనఁగు-కృదం.) జగడము, కయ్యము. (కలహాశబ్ద భవము.) అని, బవరము, కలను, వివ్వ, ఆలము, పోట్లాట, (పోట్లాడు-కృదం.) దూరము, పోరు—ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. సదమదంబు సేసె శ జక్కడె నుగ్గాడె
జదిపె బీచమడచె శ జంపె గెడపె
నుఱుముసేసె ద్రుంచె శ బరిమార్చె దెగటార్చె
మన్నిగొనియె దునిమె శ మడిపె ననగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు శ నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె శ మంచె బోచె
సాకె సస నొప్పు నాఖ్యలు శ సరవితోడ
సరయఁ బోషించె ననుటకు శ [నంబికేశ]. 50

టీ. సదమదంబు సేసె, చక్కడె, నుగ్గాడె, చదిపె, పీచము డచెను, చంపె, కెడపె, నుఱుముచేసే, త్రుంచె, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియె, తునిమెను, చుడిపెను—ఈ ౧౪ ను సంహరించెననుటకుఁ బేర్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను, మంచెను, పోచెను, సాకెను—ఈ ౬ ను రక్షించెననుటకుఁ బేర్లు.

క. ధరలో శూరాహ్వయములు
పరఁగున్ మొనకాఁ డనంగ శ బం టనఁగాఁ బో
టరియన వడిగలవాఁ డన
బిరు దన వాడిమగఁ డనగ శ [భీమకవర్ధి]. 51

టీ. మొనకాఁడు, బంటు, [భటకబ్ధభవము.] పోటరి [పోటు+అరి] = శౌర్యము గలవాఁడు, [మత్వర్ధమందు 'అరి' యగు.] వడిగలవాఁడు బిరుదు. వాడిమగఁడు—ఈ ౩ ను శూరునికిఁ బేర్లు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు శ నా సమాహ్వా
యంబు లగుచుండు రెండు సా శ హాఽయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల శ గ్గనఁగ బా గ
నంగ మే లన లెస్స య శ నంగ [నీశ]. 52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు-ఈ ౨ ను సాహాఽయ్యమునకుఁబేళ్ళు. లగ్గు
జాగు, మేలు, లెస్స-ఈ ౪ ను క్షేమమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. కూలె నీల్లెఁ జచ్చె శ గాలంబునేసెను
గెడసె నమసె నాతె శ మడిసెఁ జెల్లెఁ
పెద్దనిదురవోయె శ బిద్దె దోరెను గంతు
గొనియె ననుటపేళ్ల శ గును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్లెను, చచ్చెను, గాలంబుచేసెను, గెడసెను, నమసెను,
ఆతెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురపోయెను, బిద్దెను, దోరెను, గంతు
గొనియెను-ఈ ౧౩ ను శ్చుతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

నీ. తిమ్మనై నది యనఁ శ దిన్ననై నది యన
జానై న దనఁగ బా శ గై న దనఁగ
నాణెమైన దన వి శ న్నాణమైనది యన
మానై న దనఁగ లె శ సై న దనఁగ
బిన్ననై నది యనఁ శ జెన్నై న దన నలు
నై నది యనఁగఁ జె శ ల్లై న దనఁగఁ
బొనరినయది యన శ నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగ జ శ క్కని దనంగ
సొబగై న దనఁగను శ సొంపై న దనఁ గొమ
రై నది యన గొన శ బై న దనఁగఁ

దోరమైన దన సిం శ గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ శ మెచ్చైన దనఁగ

తే. మురువుగలయది యొప్పైన శ దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన శ దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్ళు శ తనరుచుండు
మంజులం బైన దనుటకు శ (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది, జానైనది, బాగైనది, నాణెమైనది, విన్నా
జమైనది, మానైనది, రెన్నైనది, పిన్ననైనది, చెన్నైనది, నలువైనది, చెల్లె
నది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కనిది, సొబగైనది, సొం
పైనది, కొమరైనది, గొనడైనది, తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది,
మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, తనరి
నది, అలిరినట్టిది, పరఁగినది-ఈ ౩౦ యు సౌందర్యము గలదానికీ బేరులు.

తే. కపుర మనఁ గప్పురం బనఁ శ గ్రహ మనఁగఁ,
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పు దాం శ బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు శ విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మ శ నం (బురారి). 55

టీ. కపురము, కప్పురము, కప్రము-ఈ ౩ను కర్పూరమునకుఁ బేళ్ళు.
)డియము-రూ. విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెంబు,
)డ్యము-ఈ ౬ ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి శ కలిమి యనెడు
వేళ్ళ నంపద యెద్దడి శ పేదఱికిము
లేమి నిప్పుచ్చరము నెవ్వ శ లేమి డనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా శ ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి. [శ్రీశబ్దభవము.] అచ్చి, కలిమి—ఈ ౩ ను సంపదకుఁబేరులు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి—ఈ ౩ను దారిద్ర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనం బన గం డన శ్ర మగఁటిమి యనఁ

బారుపంబున కాఖ్య లై శ్ర పరఁగుచుండు

నుక్కు చేగ దిటము చేవ శ్ర యుదుటు గట్టి

దిట్ట ముఱిది బిగువు నాగ శ్ర ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగఁటిమి—ఈ ౩ ను బారుపమునకుఁబేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు—ఈ ౩ యు దైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్ధు నా బొంకు నాఁగ దశ్ర బ్బర యనంగఁ

గల్గ నాఁగ హుళిక్కి నాఁ శ్ర జెల్లు, బేళ్లు

ధర నసత్యమునకును స శ్ర త్యంబు పరఁగు

నిజ మనగఁ నిక్కువం బన శ్ర నిక్క మనగ. 58

టీ. బద్ధు, బొంకు, దబ్బర, కల్గ, హుళిక్కి—ఈ ౫ ను అసత్యమునకుఁబేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము—ఈ ౩ ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా

డ్గొడ వాత్రం బంగలార్పు శ్ర గోరంబు దొనం

గిడుమ వెత క స్తి యంగద

కడగం డ్లనఁ జను విపత్తు శ్ర (శౌరీరమణా). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు, [అంగలార్పుదా. కృ.] గోరము, [ఘోరశబ్దభవము] దొనంగు, ఇడుమ, వెత, క స్తి, అంగద, కడగండ్లు [ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము,]—ఈ ౧౪ ను అపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ

గలనుడువులు దనరుచుండుఁ శ్ర గ్రయనామము తా
వెలయంగ వంగసము నాఁ

గొల మన వంగడము నాఁగఁగలు మొప్ప(శివా). 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ రో[రెగ్ల శబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు.
బా. తత్ప్ర, సూ. 64.] ఈ ౪ ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగసము, కొల
ము, [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము-[ఇదియు, వంగసమును వంశశబ్దభవ
ములు.] ఈ ౩ ను కులమునకుఁ బేరులు.

క. క్రమ్మట నెప్పటి వెండియుఁ

గ్రమ్మటి తిరుగఁ మఱి మ శ రల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునఁపదంబున

కిమ్ముల నివియాఖ్య లగు (మ శహీ ధరచాపా). 61

టీ. క్రమ్మఱు, నెప్పటి, వెండియుఁ, క్రమ్మటి, తిరుగఁ, మఱి,
మరలను, మగుడను-ఈ ౮ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా

టాకసా రొకతేప యనఁగ శ నొకపా రనఁగా

నొకవిడుత యొక్కతూ కన

నొకతడవ యనంగ మఱియుశ్చనొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు శ నిన్ని పేళ్లు

జగతిఁ బల్కాటు వేమాటు శ సారె పెక్కు-

మాటు లెన్నెనిమా ర్లనఁ బరఁగు నాఖ్య

లగుచు నివి బహువారంబు శ లనుట (కీశ). 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి, ఒకతేప, ఒకసారి, ఒక
విడుపు, ఒకతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకవర్ణయమను

టకుఁ బేరులు. పల్నాటు - రూ. పలుమటు, పలుమాటు వేమాటు, సారె, పెక్కుమాటులు, ఎన్నేనిమాటులు-ఈ 4 ను మాటిమాటికి ననుటకుఁ బిర్రాయములు.

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ బేళ్లు చె శ్చైరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము శ్చ వేసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ శ్చ గ్రన్న ననగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ శ్చ (గుధరచాప). , 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర+చెర=చెచ్చెర)సరగ, వేగిరము, వేగ, వేళము, వెనక, వడిగ, గ్రక్కునక, గ్రద్దనక, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునక-ఈ ౧౨ ను శీఘ్రముగా ననుటకుఁ బేరులు.

క. కలపు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసకొ నిర్గమించె శ్చ ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను
వెలలె ననం (జిత్ప)కాశ శ్చ విశ్వాధిపతీ). 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను. వెలలెను-ఈనాడు పయన మయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరుకొ నామంబు లగుచు శ్చ ధరపై నగ్గిం
చెను గై వారము సేసెకొ
గొనియాడెను బొగడె ననంగఁశ్చగొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారము సేసెను=స్తోత్రముచేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను. కొండాడెను=ఈ * ను స్తోత్రముచేసెననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు శ్చ చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధు శ్చ సమాహ్వాయములు

వటలు నన్యుడు లాతి శ వాఁ డనఁగా వింత
 వాఁ డనఁగాఁ బెట శ వాఁ డనంగ
 వ్యాజంబునకు నామ శ మా నెపం బనఁగ న
 స్వేషించె ననుట కౌ శ వెదకె నెమకె
 నరసె రోసె ననంగ శ నారసెఁ దడవె నాఁ
 గాంక్షకుఁ బేరు లాఁ శ గ్రమముతోడఁ

తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి శ యిచ్చు యనఁగ
 నెపుడు నెడపక యుడుగక శ యెల్లపు డన
 నిచ్చు యనయంబు నాఁగను శ నిచ్చు లనఁగఁ
 దనరు నాఖ్యలు సంతతం శ బనుట (కీశ).

67

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్ణలోపము] విందులు,
 చుట్టలు, [మువర్ణలోప ఆదిదీర్ఘములు] విందుగులు][బంధుశబ్దభవము]-ఈ
 ౪ ను బంధువునకుఁ బేరులు. లాతివాడు, వింతవాడు, పెటవాడు-ఈ ౩
 ను అన్యుడనుటకుఁ బేరులు. నెపము-[ప్రకృతి-విభము.] వ్యాజమునకుఁ
 బేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను-ఈ ౬
 ను విచారించెననుటకుఁ బేరులు. గ్రచ్చు, కోరిక, [కోరుధా. కృదం.] తమి,
 కోర్కి-ఇచ్చ [ఇచ్చాశబ్దభవము.]-ఈ 4 ను అపేక్షకుఁ బేరులు. ఎపుడు,
 ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చు, అనయము, నిచ్చులు-ఈ ౭ ను సర్వదా
 యనుటకుఁ బర్యాయములు.

నీ. తనరుఁ బ్రవేశించె శ ననుటకు నాఖ్యలు
 తూకొనెఁ జొచ్చెను శ దూతె ననఁగ
 సంఘితాడితుఁ జేసె శ ననుటకుఁ బేల్లగుఁ
 దాఁచెఁ గాళ్ల గ్రుమ్మె శ దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె శ ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను శ మసలె ననఁగఁ
ద్యక్తంబు గావించె శ ననుటకు నాఖ్య తా
వీడెను వదలెను శ విడిచె ననఁగ

తే. దాటుమాటయ్యె వీడ్వడఁ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు విపర్యస్త శ మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కా శ హ్వయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ శ (గుధరనిలయ).68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూటెను - ఈ ౩ ను ప్రవేశించెనను
టకుఁ బేర్లు. తాచెను, కాళ్ళఁగ్రుమ్మెను, తన్నెను-ఈ ౩ ను కాలితోఁదన్నె
ననుటకుఁ బేరులు. తడసెను, మసలెను-ఈ ౨ కు ఆలస్యముచేసెననుటకుఁ
పేరులు. వీడెను, వదలెను, విడిచెను-ఈ ౩ ను పరిత్యజించె ననుటకు నామ
ములు. తాటుమాటయ్యెను, వీడ్వడెను, తడఁబడెను-ఈ ౩ ను హెచ్చుతక్కు
వయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను, ఈ ౪ ను
ప్రహరించెననుటకుఁ బేరులు,

సీ. ముందట నెదుటను శ మ్రమాల ముంగల నాఁగ
నాఖ్య లొ సముఖమం శ దనుట (కభవ)
యలయిక బడలిక శ యలపు నేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లొ శ (శ్రమనదమన)
తాలిమి యోరుపు శ తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వయము లొఁ శ (జర్మవసన)
తవళి బవంతంబు శ టక్కు దుత్తారంబు
వెడ్డు నా ఛడ్డు మా శ (విషమనేత్ర)

టీ. అనదు, కొంచెము, సైకము, అలఁతి, అన్నవ, చిన్న, నలికము, సన్నము-ఈ ౮ యు కొంచెమునుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతే నియుఁ, మిగులఁ, తద్దయుఁ, తద్ద, మిక్కిలి పెద్దయుఁ - ఈ ౮ యు అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు. వెగ్గలమయ్యెను. క్రిక్కిఁజెను, వెక్కినమయ్యెను, ఈ ౩ ను హెచ్చయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుందె, దొంతె, తగ్గె, సడలె, క్రుంగె, ఉబ్బిణఁగె, స్రుక్కె-ఈ ౮ యు క్షీణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు శ మేటి పెచ్చెచ్చన
నధికమునకు నాఖ్య శ లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయువు శ లనఁ జేత లన నొప్పుఁ
గర్జమునకుఁ బేళ్లు శ [చర్మవసన] 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధిక మనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేతలు (చేయుధా. కృధం.) ఈ ౩ ను కార్యమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపె శ బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలుపుమనియె శ బొమ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య శ లగును ప్రస్థాపించె
ననెడుక్రియకు [నీశ శ యభ్రకేశ]. 72

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలుపుమనియె, బొమ్మటనియె-ఈ ౭ యు పయనముచేసి పంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొదవ కొద కుందు తగ్గు త శ క్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమ నా శ వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము శ సగయు సవము
నాఁగ నర్థాహ్వయంబు లా శ [నాగభూష]. 73

టీ. కొదవ, కొద, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱత, వెలితి, కొఱ
లొచ్చు, కడవ—ఈ ౧౦ యను న్యూనతకుఁ జేరులు, అర, సాము, సగము,
సవము—ఈ ౪ ను అర్థమనుటకుఁ జేరులు.

తే. పేళ్ళు పశ్చాత్తనుటకును శ జెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి శ పిమ్మట నన
మునుపు మును మున్ను తొలితొల్లిముందు తొలుత
ననఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్యైతా [గీరీశ]. 74

టీ. వెనుక, పిదప, తర్వాత, పదపడి, పిమ్మట—ఈ ౫ ను
అనంతరం బనుటకుఁ జేరులు, మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి,
ముందు, తొలుత—ఈ ౭ ను పూర్వమనుటకుఁ జేరులు.

ఆ. పాఱుబోతు పిటికి శ పంద కోచ యనంగఁ
బేళ్ళు దనరు సమర శభీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతనియ శ గట్టిడెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ శ డలరు [సీశ], 75

టీ. పాఱుబోతు, పిటికి, పంద, కోచ—ఈ ౪ ను యుద్ధమున భయ
పడువానికిఁ జేరులు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిడెందమువాడు—ఈ ౩ ను
ధైర్యవంతునకుఁ జేరులు.

తే. పాఱు చేరువ మొత్తంబు శ బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ శ పిండు దాటు
మూఁక దళమును బేళ్ళు స శ మూహమునకు
[భుజిగవరహార యవిముక్త శ పురవిహార]. 76

టీ. పాఱు, చేరువ, మొత్తము, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి,
కూటువ, పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాటు, మూఁక, దళము—ఈ ౧౩
సమూహమునకుఁ జేరులు.

సీ. పూనె నూనెను దాల్చె నానెను మోచె నా
 వహించె ననుట కౌ శ (నహివిభూష)
 నామము లుచ్చాట శ సము చేసె ననుటకు
 వరుసతో, దటిమెను శ బఱపె వెలిచె,
 దోలెను తొప్పె నా శ (ద్రుహిణాదిసురనుత)
 త్రిప్పెను నా గ్రమ్మ శ తించె ననగ
 మగిడించె ననగను శ మరలించె నన సమా
 హ్వయములై పరంగుని శ వర్తితంబు

తే. చేసె ననుటకు (సురముని శ సిద్ధనేవ్య)
 యడ్డగించెను నా నిల్చె శ ననగ నాగె
 నన నివారించె ననుటకు శ నాఖ్య లమరు
 (నగసుతానాథ గుహగజా శ ననసనాథ). 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను—ఈ ౫ను ధరించె
 ననుటకుఁ బేరులు. తటిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, తొప్పెను—
 ఈ ౫ను ఉచ్చాటనము చేసెననుటకుఁ బేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మతించెను,
 మగిడించెను, మరలించెను—ఈ ౪ను వెనుకకుఁ దొమ్మనె ననుటకుఁ బేరులు.
 అడ్డగించెను, నిల్చెను, ఆగెను—ఈ ౩ను నిరోధించెననుటకుఁ బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి శ దాపు చెంత
 సరస చెంగట యొద్ద డ శ గ్గఱ కురంగ
 టండ పజ్జయు నా సమీ శ పాఖ్య లమరు
 (రమ్యధవళాంక కలశసీ శ రధినిషంగ). 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒడ్డు
 తగ్గఱ, కురంగట, అండ, పజ్జ [పశ్చాచ్ఛబ్ధభవము,]—ఈ ౧౨ను సమీప
 మందనుటకుఁ బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట శ నందు నాడ
 నచట నచ్చట నక్కడ శ నయ్యెడ నట
 ననగఁ దత్ప్రదేశంబునం శ దనుట కాఖ్య
 లయ్యె (భక్తవిధేయ యా శ ర్యాసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, ఆడ, అచట, అచ్చట,
 అక్కడ (అ+కడ) = అదిక్కన, అయ్యెడ (అ+ఎడ) = ఆ
 ప్రదేశమున, అట=ఈ ౧౦ యు ఆ ప్రదేశమం దనుటనుఁ జేరులు.

క. ఇరుగెలకుల నిరువంకల

నిరుదెన నిరుచక్కియందు శ నిరుపక్కియలం

దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన

బొరిఁ బేల్లగు నుభయపార్శ్వముల ననుట(కజా). 80

టీ. ఇరుగెలకులఁ. ఇరువంకలఁ, ఇరుదెనఁ, ఇరుచక్కియం
 దుఁ, ఇరుపక్కియలందుఁ, ఇరుగ్రేవఁ, ఇరుగడఁ-ఈ ౭ ను రెండు
 వైపులందు ననుటనుఁ జేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీమా

నవవర్ణపు వేడ్కఁ జదివి శ నను వ్రాసినమా

నపులకు ననవరతంబును

శివుఁ డవి ముక్తేశ్వరుండు శ చెలువం బొసఁగున్. 81

తా. ఎవరీ మానవవర్ణ వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో
 వారికిఁ గావీశ్వరునిచయవలన సకలసంపదలు గలుగును.

మానవవర్ణ సమాప్తము.

స్థావరపర్లు

నీ. వలిదిప్ప వడఁకుగు శ బ్బలి చలిమిరిమల
 గట్టులతేఁడు ము శ క్కంటిమామ
 మంచుఁగొం డన హిమశ్శూధ రాఖ్యలు చను
 వేలుపుఁగొండ జే శ జేలగట్టు
 పుత్తడిగుబ్బలి శ పునుకకంచమువాని
 విల్లు నా మేరువు శ పేళ్లు వెలయు
 వెలిదిప్ప ముక్కంటి శ మల వెండికొండ నాఁ
 కైలాసపర్వతా శ ఖ్యలు నెలంగు

తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపు శ మలయనంగ
 మంధ రాఖ్యలు కడపటి శ మలయనంగఁ
 జుట్టుఁగొం డనఁ దనరు నీ శ క్షోణియందుఁ
 జక్రవాళా ద్రి (వృషవాహ శ శైల గేహ). 1

టీ.వలిదిప్ప(వలి=చల్లఁదనముగల,తిప్ప=కొండ),వడఁకుగుబ్బలి.
 పా. వణఁకుగుబ్బలి=వడఁకునట్లు చేయుపర్వతము. చలిమిరియల=చల్లని
 కొండ, గట్టులతేఁడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ=శివునకు
 మామ, మంచుఁకొండ=హిమము గలపర్వతము-ఈ ౨ ను హిమవత్పర్వత
 మునకుఁబేరులు. వేలుపుఁగొండ (వేలుపు+కొండ)=దేవతలు నివసించు
 పర్వతము,జేజేలగట్టు=దేవతలపర్వతము. పుత్తడిగుబ్బలి=బంగారు పర్వ
 తము, పునుకకంచమువానివిల్లు=ఈశ్వరుని ధనుస్సు-ఈ ౪ ను మేరుపర్వ
 తము పేరులు. వెలిదిప్ప వెలిదిప్ప (వెలి+తిప్ప)=తెల్లనిపర్వతము,
 ముక్కంటిమల=శివుని కునికిపట్టగు పర్వతము, వెండికొండ=వెండివలెఁ
 దెల్లనిపర్వతము-ఈ ౩ ను కైలాసపర్వతము పేరులు. తరిగొండ (తరి

+కొండ), కవ్వపుమరి (కవ్వము+మరి)-ఈ ౨ను మందరపర్వతము పేరులు. కపటిమరి=కడగానుండెడు పర్వతము. చుట్టుగొండ(చుట్టు+కొండ)=భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము-ఈ ౨ను చక్రవాకపర్వతముపేర్లు.

ఆ. తూర్పు గొండ నాఁగఁ శ దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగఁ శ బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు శ పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి శ (విశ్వనాథ).

2

టీ. తూర్పుగొండ (తూర్పు+కొండ)=పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము, తొలుగట్టు=పూర్వదిక్కునందలిపర్వతము, బొడుపుగుబ్బలి=సూర్యుడుదయించెడు పర్వతము-ఈ ౩ను ఉదయపర్వతమునకు పేరులు. క్రుంకుమెట్టు=సూర్యుడ స్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ = పడమటి దిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ ౨ను అస్తమయపర్వతము పేరులు.

తే. ఒప్పు గిరివేళ్ళు మల గట్టు శ తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు శ (కుధరచాప)
తాయి నాఁగ ల్లనంగను శ తా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల శ (శేషభూష).

3

టీ. శిమల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి-ఈను ౪ పర్వత మునకుఁ పేరులు. తాయి, కల్లు తా-ఈ ౩ను శిలకుఁ పేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కొట్టిక కు శ ప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు శ లొప్పచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు శ పరఁగుచుండుఁ
బ్రో లనఁగ వీ డనంగను శ (శూలపాణి).

4

టీ. పల్లె-రూ. పల్లియ, కొట్టిక, కొట్టిక, కుప్పము, ఊరు-ఈ ౪ను గ్రామము పేరులు. ప్రోలు, వీడు-ఈ ౨ను పట్టణము పేర్లు.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు శ మనికిప ట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క- నట్టు శ తెంకి యిమ్ము
నెల్లవు గీము నాఁగ శ వలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్లు శ (చంద్రమాళి).

5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, పెంకి, ఇమ్ము, నెల్లవు, గీము (గృహశబ్దభవము.)-ఈ ౧౨నునివాస స్థానమునకు బేరులు.

సీ. తెంకాయచె ట్టనఁ శ డెంకాయమా నన
నారికేళం బొప్పు శ (నగనివేశ)
మావిమా ననఁగను శ మామిడిచె ట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు శ (నభకేశ)
అత్తిమా నన మేడి శ యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు శ (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ శ సంశుమత్సలధారు
ణీరుహం బగు (ధర శ ణీశతాంగ)

తే. యలరుఁ దుంబీశలాటున శ మాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా శ (గరళకంఠ)
తా డనంగను దాడి నా శ తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు శ (నంబికేశ.)

టీ. తెంకాయచెట్టు, పెంకాయమాను- ఈ ౨ను కొబ్బరిచెట్టు పేరులు మావిమాను, మామిడిచెట్టు-ఈ ౨ ను చూత్రవృక్షముపేరులు. అత్తిమాను, మేడి-ఈ ౨ ను అత్తిచెట్టు పేరులు. అరఁటి, అనఁటి-ఈ ౨ ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. అనుగము, సొఱకాయ, వదరు-ఈ ౩ ను సొఱకాయపేరులు. తాడు, తాడి-ఈ ౨ ను తాటిచెట్టు పేరులు.

సీ. మొక్క- మోక నిసువు శ మొలక మోసనంగ నం
 కురమునకును బేళ్లు శ (కుధరచాప)
 యిగు రనఁ దలిరు నా శ జిగురు నాఁ జివు రనఁ
 బల్లవనామముల్ శ పరఁగు (నీశ)
 మాననఁ జెట్టన శ మాఁ కన భూరుహ
 నామధేయము లగు శ (వామదేవ)
 పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ శ బుష్పము విరి యల
 రనఁ గుసుమాఖ్య లై శ యలరు (నీశ)

తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు శ గుంపు తఱచు
 నాఁగ నిబిడంబు పేల్లోప్ప శ (నందివాహ)
 వల్లరినమాఖ్య లగుచు వ శ ర్తిల్లుఁ దీఁగ
 తీవ తీవియ తీవె నాఁ శ (ద్రిపురవైరి.)

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోసు-ఈను అంకురముపేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు-ఈ ను వల్లవము పేరులు. మాను-రూ. మాను, చెట్టు, మాఁకు - ఈ ౩ ను చెట్టునకు నామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము (పుష్పశబ్దభవము.) విరి, అలరు-ఈ ౩ను పుష్పము పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱచు-ఈను గండులేకయుండువానికిఁ జేరులు. తీగ తీవ, తీవియ, తీవె-రూ. తీగె-ఈ ను తీగకుఁ జేరులు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య శ లగుచుండుఁ దుద సుద
 కొన యనంగ వృక్ష శ కొటరమున
 కలరుఁ బేళ్ళు తొఱట శ తొల తొట్టు తొటనాఁగ
 (నాగహరి రజత శ నగవిహార).

టీ. తుద, సుద, కొన-ఈ ౩ ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తొఱుట, తొలి, తొట్ట, తొఱ-ఈను చెట్టుతొట్టుకుఁ బేరులు.

ఆ. ఇత్తువున కభిఖ్య శ్రీ లీక్షితఁ గన్నుల
ప్రమాను చెఱకు తియ్య శ్రీ ప్రమా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ శ్రీ దలవాడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య శ్రీ లగు (గిరీశ). 9

టీ. కన్నులప్రమాను = గనుపులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యప్రమాను = మధురమైనవృక్షము-ఈ ౩ ను చెఱకునకుఁ బేరులు. దవ, తలఁవాడె-ఈ ౨ ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్ళుత్పలమునకుం
దొగ తొవ గల్వ గలు వనఁగఁ శ్రీ దోయజ మొప్పుం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁ గా
మొగ డన మొగ్గ యనఁదనరు ముకుళంబు (శివా) 10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ-ఈ ౪ ను ఉత్పలమునకుఁబేరులు. తమ్మి, తామర-ఈ ౨ ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ-ఈ ౨ ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎనఁగుఁ జెందొవ చెందొగ శ్రీ యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తొత్పలంబు ర శ్రీ క్షాఙ్గ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ శ్రీ రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ శ్రీ రస (మహేశ). 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ (చెన్ను+తొవ-గ) సువర్ణలోపము. చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ (ఎఱ్ఱ+కలువ)-ఈ ౩ ను ఎఱ్ఱనికలువకుఁబేరులు. కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి = కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు+తామర = కెందామర), (భా. సంధి. 36, 37 సూత్రములు చూడుడు) ఎఱ్ఱదామర (ఎఱ్ఱ+తా

మర), చెందమ్మి (చెన్ను+తమ్మి), చెందామర (చెన్ను+తామర)-ఈ
౫ ను ఎత్తిదామరపువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁజె
న్నడరును ఛత్రంబు కేత శ్రీ నాహ్వాయము లగున్
సిడె మనఁగఁ డెక్కె- మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ శ్రీ (బర్హతథస్వీ). 12

టీ. గొడుగు, గొడుపు, ఎల్లి-ఈ ౩ ను ఛత్రమునకుఁ బేరులు. పిడె
ము, బెక్కె-ము, పడగ (పతాకాశబ్దభవము), డాలు-ఈ ౪ ను ధ్వజము
నకుఁ బేరులు.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగా జాటనంగ శ్రీ మాటన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు శ్రీ (దర్పకదమనా). 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱుపు, చాటు, మాటు-ఈ ౫ను కన్నుల
కగవదని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. పొనఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గన వనఁగాఁ బూరి యనఁగ శ్రీ గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
ససి నస్సెము పై రనంగ శ్రీ సస్యం (బభవా). 14

టీ. పులు, కనపు, (పూసశబ్దభవము.) పూరి, గడ్డి-ఈ ౪ను తృణ
మునకుఁ బేర్లు. ససి, నస్సెము, (సస్యశబ్దభవము) పైరు-ఈ ౩ను ధాన్యము
నకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల శ్రీ తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వాయము లమరు ధవళ శ్రీ వర్ణమునకుఁ

గప్పు నలుపు నల్ల శ కట యన నాఖ్యతా
నీలవర్ణమునకు శ (నీలకంఠ). 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి - ఈ ౫ ను ధవళవర్ణమునకుఁ బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కట-పా. కఠి-ఈ ౪ ను నీలవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు శ కెంజాయ యెఱు పెట్టి
యనగ నరుణకాంతి శ కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ శ యనగ హోర్ద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగు (బిశనాకహస్త). 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు-చాయ), ఎఱుపు, ఎట్టి-ఈ ౬ ను ఎఱునికాంతికిఁ బేరులు. అళిది-రూ. హళది, పసుపు చాయ-ఈ ౨ ను హోర్ద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు శ నామంబు లగుచుండు
బసరుణాయ యనగ శ బచ్చ యనగ
వన్నె డాలు రంగు శ వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనగఁ బఱగు శ జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ-ఈ ౨ ను ఆకుపచ్చవన్నెకు నామములు. వన్నె, [వర్ణశబ్దభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [ప్ర. వర్ణము.] జిగి, జోతి [ప్ర. జ్యోతిస్సు.] చాయ [ప్ర. ఛాయ]-ఈ ౩ ను కాంతికిఁ బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ శ నా నెనంగు
నవని మాణిక్యములకు సమాహ్వయములు
మెఱుఁ గనంగను నిగ్గు నా శ మెఱయుచుండు
నాఖ్యలుతక్కువ్వుకాంతికి శ (నల్లకేశ). 18

టీ. మానికము [ప్రకృ. మాణిక్యము], రతనము [ప్రకృ. రత్నము]-
ఈ ౨ ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగు, నిగ్గు-ఈ ౨ విశేషకాంతికఁ
బేరులు.

తే. జడధిపే శ్లగు మున్నీరు శ కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁ గన మడుపు నా శ హ్రదము దనరుఁ
బరఁగు నాటవసంద్రంబు శ పాల వెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా శ క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు [మును+నీరు]=మొదటిసృష్టి, కడలి, సంద్రము,
[ప్రకృ. సముద్రము] ఈ ౩ ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు,
మడుపు-ఈ ౨ ను హ్రదముపేర్లు. అటవ సంద్రము, [అవణ, ఇత్తు, సుర,
సర్పి, దధి, క్షీర, వీరసముద్రములొనిది] యాటవది] పాలవెల్లి [పాలు+వెలి]
క్షీరప్రవాహము, జిడ్డుకడలి=జిడ్డుగల సముద్రము, పాలకడలి=క్షీరసము
ద్రము-ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. సంజె యన మడి యనంగను
మంజుల కేదారభూసశ్రమాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను పొల మనఁ
గం జన మరుభూమి పేళ్లు శ (కాయజదమనా). 20

టీ. సంజె. మండి- ఈ ౨ ను మాగాణీకభూమికఁ బేరులు. పుంజె,
౨, పొలము-ఈ ౩ ను మెట్టభూమి పేర్లు కంజ-ఈ ౧ నిర్జలప్రదేశము
కుఁ బేరు.

క. ధరణి వివరాఖ్య లగున్
బొఱియ కలుగు లాఁగ బొక్క శ బొందయనంగా
దరి యొడ్డు గ ట్టనంగా
బరఁగుం దీరంబు పేళ్లు శ (ప్రమథగణేశా). 21

టీ. దొటియ, కలుగు, లాగు, దొక్క, దొంద-ఈ ౫ ను దొంద
పేర్లు. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-ఈ ౩ ను తీరమునకుఁ బేరులు.

తే. అస లనంగను తొంపి నాఁ నడు సనంగ
బుఱద నా నొప్పుఁ గర్దమంబునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి శ పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నాఁ (మదనదమన). 22

టీ. అసలు, తొంపి, అడుసు, బుఱద-ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ
బేరులు. బువి [ప్రకృ. భువి.], పుడమి [ప్రకృ. పృథివి.], నేల, మన్ను,
పంటవలంతి, పంటలనొసఁగుదేవి-ఈ ౫ ను భూమిపేర్లు.

తే. జగిలె యనంగ నరుఁగు నాఁగ శ జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్య లై శ యెన్నఁ దనరు
మి అనంగను మెరక నాఁ మిట్ట యనంగ
నున్న తక్షితికాఖ్యలై శ యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జగిలె-రూ, జగిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె,-ఈ ౪ ను తిన్నెకుఁ
బేరులు. మిట్ట, మెరక, మిట్ట-ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనరు నిశ్చేణి తాప నిశ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తే పనునాఖ్యల శ నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నో డనఁ గల మనఁ శ దరణి ధరణిఁ
(దరణిశీతాంశుశిఖనేత్ర శ ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-ఈ ౨ ను నిచ్చెనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తేవ-ఈ
ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కమలము-ఈ ౨ ను నావకుఁ బేరులు.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సింగరాణి యనంగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నాఁ దొన యనంగఁ

దరకనం బనఁ బొది యనఁ శ్ర దనరు శరము
కోల ములి కమ్ము తూపు నాశ్ర (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-ఈ ౨ ను ధనస్సునకుఁ బేరులు. వత్తశిక, తొన,
తరకనము, పొది-ఈ ౪ ను అమ్ములపొదిపేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము,
ఈ ౪ ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ బేళ్లు తనుత్రాణశమునకుఁ గత్త
శంబు జోడు జిరా దుప్పటంబు బొంద
శం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాంగంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ శ్ర (మేరుచాప). 26

టీ. కత్తశంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొందశంబు-ఈ ౫ ను
కవచమునకుఁ బేర్లు. తేరు. అరదము [వక్త....రథము.] -ఈ ౨ను రథము
పేర్లు.

క. కన్నా కన్నను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి శ్ర యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేల్లె
యెన్నంబడు రాజనభల శ్ర (నిభదైత్యహారా). 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి-ఈ ౩ ను శ్రేష్ఠమునిపేర్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణమ్మన నగుఁ బేళ్లు భూషణమ్ములకును హా
రమ్ములకు నగును నభిధా
నమ్ములు పేరు లన నరులు శ్ర నా (శితికంతా). 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము-ఈ ౩ ను భూషణముకుఁ బేరులు.
పేరు, సరి-ఈ ౨ ను హారమునకుఁ బేరులు.

తే. సరము లెత్తులు దండలు శ నరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్పశ్రదామములకు
వాసనకు నాఖ్యలై యొప్పు శ వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ (గాశత్యాయనీశ). 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు సరులు-ఈ ౪ ను పూవులదండ
లకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన-ఈ ౪ ను వాసనకుఁ బేర్లు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ శ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
(యుడురాజకళావతంస శ యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము [రుక్మశబ్దభవము]-ఈ
౪ ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను శ మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ శ దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యుశ్చరిగ యనఁగ
(నాగకేయూర మానిమాశననవిహార). ?

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు-రూ. మాడుపులు - ఈ ౩
కొయ్యతోఁ గట్టఁబడిన యిండ్లకుఁబేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ-ఈ ౨ ను రా
గళ్లకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టి యన మందనం బనఁ శ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికాశభిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగను మోటు నా శ మొద్దనంగ
వెలయు స్థానమఖ్యలు శ (విశ్వనాథ). 32

టీ. పెట్టి, మందనంబు, పెట్టె, పెట్టియ-ఈ ౪ ను పేటికపేర్లు.
మోడు, మోటు, మొద్దు-ఈ ౩ ను హ్లావుపేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు శ విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు శ వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామశధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి శ నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు-ఈ ౬ ను
వెడల్పు పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు-ఈ ౪ ను నిడివికిఁ బేర్లు.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి శ యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది శ జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశేమున కివి యాఖ్య తా
(వివిధగుణసనాథ శ విశ్వేనాథ). 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి-
రూ. మాదిరి, ఉద్ధి, జత, తరంబు, పురుడు-ఈ ౧౩ను సమాసమునకుఁ బేర్లు.

తే. పసిడి బంగరు బంగారు శ పైడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ శ స్వర్ణ మమరుఁ
దస్త్రకాంచన మమరుఁ గుంఠదన మనం గ
డాని యపరంజి నా (గజశదానవారి). 35

టీ. పసిడి, బంగరు, బంగారు, పైడి, పొన్ను-రూ. హొన్ను,
జాళువా, పుత్తడి-ఈ ౭ ను బంగారమునకుఁ బేర్లు. కుండనము, కడాని
అపరంజి-ఈ ౩ ను పుటముదీతిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ శ చిదురుప వ్రక్క వా
లనఁగ ఖండమునకు శ నాఖ్య లమరుఁ

ప్రోగు గుప్ప వామి శ్ర ప్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు (ధరరాశతాంగ). 36

టీ. చిదుర, తునుక, తువియ, చిదురుప, ప్రక్క, పాలు-ఈ ౬ ను
ఖండమునకుఁ బేర్లు. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట-ఈ ౫ను రాశికిం
బేర్లు.

క. ఈసావరవర్గం గడు
నాస్థా విను జదువ వ్రాయ శ్ర నవస్థలిలో
నాస్థానికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు శ్ర భాసురలీలన్. 37

ప్రవావర్గ సమాప్తము

—0—

... తి ర్య గ్వ ర్థ ...

సీ. వెడఁదమోముమెకంబు శ్ర జడలమెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకములకొలముసామి
తెల్ల డాలుమెకంబు శ్ర తెల్లనోటిమెకము సిం
గంబు నా బొబ్బశ్రమెకం బనంగఁ
బరఁగును మృగరాజు శ్ర పసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చాశ్రుల మెకంబు
మువ్వన్నె మెక మన శ్ర నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రంబునకు సమాశ్రయలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టకూడుదిండిపో తన వెనుకచూ
పులమెకంబు నాఁగ శ్ర నెలు వనంగ

నెలుగు నాగ మోరత తెలుపుమెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరు శ్రీ (ఘాలనేత్ర).

1

టీ. వెడఁదమోముమెకము = విశాలముఖముగలమృగము, జలమెకము = జటలుగలమృగము, ఏనుఁగులగొంగ = గజములకువిరోధి, మెకములకొలముసామి = మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్ల డాలుమెకము = శ్వేతకాంతిగలది, తెఱనోటిమెకము = తెఱచియుండెడునోరుకలది, సింగము, [సింహశబ్దభవము.] బొబ్బమెకము = బొబ్బలువేసెడుమృగము-ఈ ఆయుసింహమునకుఁ బేర్లు. పసిదిండి = (పసుల + తిండి) పశువును భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు = మృగములను భక్షించునది, చాఱలమెకము = చాఱలుగలమృగము, మువ్వన్నె మెకము = మూఁడువన్నెలుగలమృగము-ఈ 'ను' వ్యాఘ్రమునకుఁ బేరులు. పుట్టకూడుదిండిపోతు = పుట్టకూడుతినునది. వెనుకచూపులమెకము = వెనుకదృష్టిగలది, ఎలుపు, ఎలుఁగు, మోరతెలుపుమెకము = ముఖమందు తెలుపుగలమృగము-ఈ 'ను' భల్లుకమునకుఁ బేర్లు.

క. పలుగొమ్ములమెక మనఁగా

నిల నెక్కుడుమెక మనంగ శ్ర సేనుఁ గనంగా

బలువంజమెకము నా జే

గలమెక మన గౌ రనంగ శ్ర గరి యొప్పు (శివా). 2

టీ. పలుగొమ్ములమెకము = దంతములే కొమ్ములుగాఁగలమృగము, ఎక్కుడుమెకము = ఎక్కుటకుయోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజమెకము (బలువు + అంజ + మెకము), రూ. బలుహజ్జమెకము = బలువైన పాదములు గలమృగము, చేగలమెకము = హస్తము (తొండము) గలమృగము, గౌరు-ఈ 'ను' గజమునకుఁ బేరులు.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి శ్ర వారువంబు

మాపు గుఱ్ఱంబు తట్టువ శ్ర వాపురంబు

తే. పనులు తొడుకులు పనరముల్ శ పసి యనంగఁ
 బశువులకును సమాఖ్యలై శ పరఁగు నాల
 పోతు బసవఁడు గిబ్బి యాశ్రబో తనంగ
 వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు శ (వృషభవాహ).7

టీ. పనులు, తొడుకులు. పనరము-రూ. పసలము, పసి-ఈశను
 పశువులకుఁ బేరులు. ఆలపోతు = పశువులకుఁ బతి, జనవఁడు, గిబ్బి, ఆ
 దోతు [ఆపు+పోతు] ఈ శ ను వృషభమునకుఁబేరులు.

సీ. తొట్టుపట్టు లనంగ శ దొడ్లనఁగా నివి
 గోష్ఠదేశమునకుఁ శ గొఱలు (నీశ)
 కడుపులు మొదపులు శ పదుపులు మందలు
 నా ధేనుగణ మొప్పు శ (నగనివేశ)
 యలరు నాఖ్యలు లేగ శ లన దూడ లనఁ గ్రేపు
 లన వత్సములకును శ (ధనదమిత్ర)
 యా వనఁగా గిడ్డి శ యనఁ దొడు కన మొద
 వన ధేనునామముల్ శ దనరు [నభవ]

తే. యుక్షమునకు సమాఖ్యలై శ యొప్పుచుండు
 గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ శ [గృత్తివాన]
 యా లనఁగ ధేనువుల కాఖ్య శ యలరు చుండు
 [శైలజానాథ ప్రమథసంశయసనాథ. 8

టీ. తొట్టుపట్టులు, దొడ్లు - ఈ 2 ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. కడు
 పులు, మొదపులు, పదుపులు, మందలు-ఈ 4 ను ఆవులగుంపునకుఁ బేర్లు.
 లేగ, దూడ, గ్రేపు - ఈ 3 ను దూడలకుఁబేర్లు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకుఁ
 మొదపు-ఈ 4 ను గోవులపేర్లు గిత్త, ఎద్దు, కోడె - ఈ 3 ను ఎద్దునకుఁ
 పేర్లు. ఆలు [ఆపు+లు (పువర్ణపోషము) = ఆలు-విహవచనము.] - ఈ 1 యు
 పేరు.

తే. అలరుఁ గుండేలు చెవులపోత తనఁగ శశక
మొప్పుఁ బొడలమెకంబు నా శ దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనంగను ధరిత్రి
రామనామమృగంబు [ధరరాశతాంగ]. 9

టీ. కుండేలు, చెవులపోతు-ఈను కుండేటికిఁబేర్లు. పొడలమెకము
=మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము=సాంద్రశృంగ
ములు గల మృగము-ఈ ౩ ను దుప్పికిఁ బేర్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు నమాశ్వాయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు శ బత్తె లెనుము
లనఁగ మహిషీనమాఖ్యలు శ [ధనదమ్మిత్ర]. 10

టీ. దుంత, ఎనుపోతు, జమునెక్కిరింత=యమునివాహనము,
దున్న-ఈ ౪ ను మహిషంబునకుఁబేర్లు. ఎనుపెంట్లు (ఎనుము+పెంటి=
ఎనుపెంటి), గేదె, బత్తె, ఎనుము-ఈ ౪ ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁబక్షి యొప్పు
గఱులు తెక్కలు చుట్టుప శ లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్లగుఁ శ బర్ణములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీక శ లనఁగ [నీశ]. 11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి. పక్షి.) పులుఁగు, పిట్ట-ఈ ౩ ను
పక్షికిఁబేర్లు. గఱులు, తెక్కలు, చుట్టుపలు, ఎఱకలు-ఈ ౪ ను తెక్కలకు
నామములు. లావు, ఈక-ఈను ఈకలకు నామములు.

నీ. తొలకరికలుగుపుర్రలు నల్వతేజీలు
పాలు నీరును నేరుపఱుచుపులుఁగు

లంచలు తెలిపిట్ట శ్ లన నొప్పు హంసలు
 క్రొంచముల్ దనరారు శ్ గొంచ లనగఁ
 గొక్కరా లనగను శ్ గొక్కు లనంగను
 గొక్కెర లనగను శ్ గొంగ లనగఁ
 బరఁగు నభిఖ్యలు శ్ బకవిహంగములకు
 నట్టువపులుఁగునా శ్ జుట్టు పులుఁగు

తే. నాఁగ నెమ్మన నెమిలి నా శ్ నమ్మి యనగఁ
 గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచరీకములకు
 నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి శ్ యనగ దేటి
 యనగఁ దుమ్మెద నా [నీశ శ్ యభ్రకేశ]. 12

టీ. తొలకరికలుగుపులులు=వర్షకాలమునఁబాటిపోవుపక్షులు, నల్వ
 తేజీలు=బ్రహ్మకు వాహనములు. పాలు నీరును వేరుపఱుచు పులుఁగులు=
 క్షీరొదకములను వేరుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్రకృతి. హంసలు.)
 తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు. ఈ ౫ ను హంసలకు నామములు. కొంచలు
 ఈ ౧ యు క్రొంచపక్షులకుఁదేరు. కొక్కరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ-
 ఈ ౪ ను బకమునకుఁదేర్లు. నట్టువపులుఁగు=నాట్యముజేయుపక్షి, జుట్టు
 పులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి-ఈ ౩ ను కేకికి నామములు.
 జమిలిముక్కాలి=ఆఱుకాళ్లు గలది, తేటి, తుమ్మెద-ఈ ౩ ను భ్రమరము
 పేరులు.

తే. వరఁగు నొడ్డిలు కూకీలు శ్ పల్లటీలు
 పావురాలును బకదార్లు శ్ పావురములు
 నాఁగఁ గలరవపక్షిబృందములపేళ్లు
 [పంకజాతాక్షసన్నిత్ర శ్ ఫాలనేత్ర]. 13

టీ. ఒడ్డిలు, కూకీలు, పల్ల టీలు, పావురాలు, (పారావతశబ్దభవము,) బక దార్లు, పావురములు—ఈ ౬ ను పావురములకుఁ బేర్చు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులశపులుఁ గనంగఁ
జిగురువిల్కానితేజి నాఁ శ దొగరుముక్కు-
పులుఁ గనంగఁ బచ్చతెక్కలశపులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు శ (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువులపులుఁగు = మాటాడుపక్షి, చిగురువిలుకానితేజి = మన్న
ఘని వాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు = యెఱ్ఱనిముక్కుగలపక్షి, పచ్చ
తెక్కలపులుఁగు = పచ్చనితెక్కలుగలపక్షి, చిలుక-ఈ ౫ ను చిలుకకుఁ
బేర్చు.

తే. బట్టికాఁ డన గొరవంకపిట్ట యనంగఁ
బరఁగు శారీక యేట్రీంత శ పసులపోలి
గాఁడు కూకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహంగంబు శ (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు—పా. బట్టుకాఁడు, గొరవంకపిట్ట-ఈ ౨ ను గోరువంక
కుఁ బేర్చు. ఏట్రీంత, పసులపోలిగాఁడు, కూకటిమూఁగ-ఈ ౩ను భరద్వాజ
పక్షికిఁ బేర్చు.

తే. జాలె డే గనఁ గురుజు నా శ సాశ్వ మనంగఁ
గణుజు నాఁగను జలకత్తై శ యనంగ వేన
డం బనంగ గిడ్డు నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు (మహాశనేనజనక). 16

టీ. జాలె, దేగ, కురుజు, సాశ్వము, కణుజు, జలకత్తై, వేనడము,
గిడ్డు, ఓరణము—ఈ ౯ యను శ్యేనవిశేషములకుఁ బేర్చు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా శ్ర ఘూక మమరుఁ
జటుతగూబ యనంగఁ బ్రసిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన శ్ర నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి శ్ర (శ్రీమహేశ). 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-ఈను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిటుతగూబ =
చిన్నగూబ, పసిండికంటి = బంగారమువంటి నేత్రములుగలది [సమాసాం
తము], సకినాలపులుఁగు = శకునములపక్షి-ఈ ౩ ను బంగరుకంటిపిట్టకుఁ
బేర్లు.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు శ్ర పడగదారి
గాలిమేతరి వినదారి శ్ర కానరాని
కాళ్లయది చిల్వ వీనులకంటి పుట్ట
పెట్టెప ట్టనఁ జను నహి శ్ర పేళ్లు (భర్గ). 18

టీ. పాము, సప్పము, [ప్రకృతి, సర్పము.] నిడుపఁడు = దీర్ఘముగా
నుండునది, పడగదారి = పడగనుధరించినది, గాలిమేతరి = వాయుభక్షణము
సేయునది, వినదారి = విషమును ధరించినది, కానరానికాళ్ళయది = ఆగపడని
పాదములు గలది. చిల్వ-రూ. చిలువ, వీనులకంటి = చెవులే కన్నులుగాఁగలది,
పుట్ట పెట్టె పట్టు = పశ్చిమమును బెట్టెయును నివాసముగాఁగలది-ఈ ౧౦యు
సర్పమునకు నామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు శ్ర రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యిారు వెఱచి నంజుడు
పొల నన నివి పరఁగు మాంసశ్రమునకు (మహేశా). 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు-ఈ ౨ ను రక్తమునకుఁ బేళ్ళు, బొల, ఈరువు,
ఎఱచి, నంజుడు, పొలను-ఈ ౫ ను మాంసమునకుఁ బేళ్ళు.

క. భర్గుడు కాశీనిలయుడు
దుర్గాపతి యొసంగు ముదముత్యో నీతర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దౌర్గత్యము లణచి సంపదలు నిత్యంబున్. 20

టీ. ఈతిర్యగ్వర్గు వ్రాసినను, జదివినను, కాశీవిశ్వేశునిదయవలన
దారిద్ర్యములు దొలగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

... నా నా ర్థ వ ర్గు ...

క. కలు పనఁ బే రగు దధికిం
గలు పన సన్యంబులోని శ గాదముపే రా
* వెలు గండ్లు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు శ (విశ్వాధిపతీ). 1

టీ. 1. కలుపు=పెరుగు, పైరులోనికనపు. 2. వెలుగు=కంచె,
వెలుగు=వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్రమహిజంబు లిలం
దావు లన స్థల మొప్పును
దావు లనన్ వాసనలకుఁ శ దగుఁ బేరు[శివా]. 2

టీ. 1. మావులు=గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు. 2. తావులు=చోటలు,

*ఇది అరసున్నగలప్పుడు కాంతిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును బేర
గును.

వాసనలు. [పైరెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబు చెప్పి
వీలగునుగాని యేకవచనంబున నివి వేవ్వేఱంతములుగలవిగావున సర్వద్వయము
యము చెప్పి వీలుగాదు. ఏకవచనమున గుఱ్ఱమునకు “మావు” మామిడి
చెట్టునకు “మావి”యని రూపములు.]

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బే రగుఁ

గొమ్మ యనఁ వృక్షశాఖరకును భామినికిం

దమ్మల నం బే రగుఁ బ

దమ్మల కనుజన్మలకునుఁ [దరుణేందుధరా.]

టీ. 1. కొమ్మ = చెట్టుయొక్క కొమ్మ, అడుది. 2. తమ్ములు = తామరలు,
అనుజులు. [ఏకవచనమున సర్వద్వయమురాదు. తామరకు ‘తమ్మి’ అనుజుని!
‘తమ్ముడు’ అని రూపభేదము.]

క. ఇమ్ములఁ బే రగుఁ దాటం

కమ్ములకుఁ లేఖలకును స గమ్మలనఁ నా

మమ్ము దగుం గంతాభర

ణమ్మునకును లతకుఁ దీగె స నా [శారీశా].

టీ. 1. కమ్మ = చెవికమ్మ, ఉత్తరము (జాబు) 2. తీగె = మెడనూలు
లత.

క. చెల్లును బేళ్ళై ధరలోఁ

దాళ్ల న సూత్రంబులకును స దాళంబులకుం

గోళ్ల నఁ గుక్కుటములకును

బేళ్ల గు ఖిట్వాంగములకుఁ స బేళ్ళగు [నభవా.]

టీ. 1. తాళ్లు = పగ్గములు, తాటిచెట్లు, [ఏకవచనములో రాదు. పగ్గము =
తాడు, తాటిచెట్టు = తాడి] 2. కోళ్లు = కుక్కుటములు, మంచపుగోళ్లు. [4
యర్థము ఏకవచనములో రాదు, కుక్కుటము = కోడి, మంచపుగోడు = కోడ

క. చామ యన సస్యమునకును

భామినికిని నాఖ్య యగుచు, శ బరంగు ధరిత్రి

నామము లగుచును వెలయును

బాము లనన్ జన్మములకు శ భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ=ధాన్యవిశేషము, అడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిర
స్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై శ దనరు చుండు

జగతిలోపలఁ బ్రాథకు శ యుగళమునకుఁ

బట పనంగ నభిఖ్య యాఁ శ బానుపునకు

విస్తృతమునకు (శైలని శ వేశ యీశ). 7

టీ. 1. దంట=ప్రౌఢాంగన, జంట. 2. పటపు=పానుపు, వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం

బులు పూర్వంబునకు సుమీర శ మునకును ధరలో

వెలి యనఁగ బహిర్ధవళం

బులకును నామంబు (శేష శ భుజగవిభూషా). 8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, బెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ

క్షమ్మునకున్ బర్హికిని సు శ ఖస్థితికిని నా

మమ్ముగఁ దగు (నతిధీర య

హమ్మితిజనదూర పన్న శ గాధిపహారా). 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట.

క. పోలం బేరగుచుండును

నా లనఁగా క్షీరమునకు శ భాగంబునకుం

క త్తలాని బాబా జక్కి శ తత్తడి యన
(విగతభవపాశ కాశీని శ వేశ యీశ). 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుట్టము, తట్టువ, వాపురము, కత్త
లాని, బాబా, జక్కి, తత్తడి-ఈగిగు గుట్టమునకుఁ బేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లైనిమి శ దడుగులమెక మే
నుఁగుగొంగనూఁ డనంగా
జగతిఁ శరభాఖ్య లొప్పు శ (జంఘార్థధరా). 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు-ఈః ను మేకకుఁ బేరులు. ఎనిమి
దడుగులమెకము=ఎనిమిది కాళ్లుగల మృగము. ఏనుఁగుగొంగనూఁడు=
సింహమునకు విరోధి-ఈఃను శరభమృగమునకుఁ బేరులు.

క. సంగతి సుష్టాఖ్యలు నొ
పైం గడు నొంటె లన లొట్టి శ పిట్ట లనన్ సా
రంగాఖ్య లలరు నిట్టు ల
నంగా జింక లన లేళ్లు శ నా (నర్వజ్ఞా). 5

టీ. ఒంటె, లొట్టిపిట్ట-ఈ ాను ఉష్ణమునకుఁ బేరులు, ఇట్టి, జింక
లేడి-ఈ ః ను జింకలకుఁ బేరులు.

క. సులిగొమ్మలమెక మి శ ట్టన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బెళ్లు శ మృగిలేడి యనన్
వెలయును రెంటికిఁ దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ శ (యంబరకేశా). 6

టీ. సులిగొమ్మలమెకము=మెలికలు తిరిగియుండు కొమ్ములు గల
మృగము, ఇట్టి-ఈ ాను మగజింకపేర్లు. లేడి-అను నీ గ యు ఆఁడు
జింకకు పేరు. జింక-ఈగయు ఆఁడు మగదుప్పలు రెంటికినిఁబేరు.

తే. వెఱి పనఁగ నెద యనఁగను శ్రీ వెఱి యనఁగ
నళు కనఁగ భీతి కాఖ్య తా శ్రీ (నసితకంఠ).
నిమ్మళం బన నెమ్మి నా శ్రీ నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాతంక శ్రీ మునకు [నీశ].

69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మోలె, మంగలె-ఈ ౪ ను సమ్ము
ఖమందనుటకుఁ దేరులు. అలయిక, బడలిక, [అలయు, బడలు-కృదంతము
లు.]. అలపు, [అలయు-కృదం.] సేద-ఈ ౪ ను శ్రమమునకుఁ దేరులు, తా
లిమి - రూ. తాల్మి. ఓరుపు-రూ. ఓర్పు, తాలిక- ఈ ౩ ను క్షమకుఁ
దేరులు. తవళి [ఇది యన్యదేశము.] బవంతము, టక్కు, దుత్తూరము, వెడ్డు-
1 ను కవటమునకుఁ దేరులు. వెఱిపు, ఎద, పెఱి, అళుకు- ఈ ౪ ను
మునకుఁ దేర్లు. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱి+మది=నిండుమనస్సు)
౩ ను నిర్భయమునకుఁ దేరులు.

౧నదు కొంచెము సైక శ్రీ మలఁతి యన్నవ చిన్న
లికంబు సన్నంబు శ్రీ నాఁ దనర్చు
వ్విల్పు మెక్కుడు నాఁగఁ శ్రీ జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద శ్రీ మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు ననునివి శ్రీ పేల్లగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కలు శ్రీ మయ్య ననుట
కగుఁ బేళ్లు వెగ్గలం శ్రీ బయ్యఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
క్క-సమయ్య ననునివి శ్రీ క్రమముతోడ

ఆ. నగ్గఁ గుందె డొంకె శ్రీ దగ్గను సడలెను
క్రుంకె నుబ్బణంకె శ్రీ స్రుక్కె ననఁగఁ
దనరుఁ బేళ్లు క్షీణ శ్రీ దశ నొందె ననుటకు
[నీశ్వరీనాథ శ్రీ విశ్వనాథ].

70

గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును శ (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు = తీరము, భాగము. 2. కాలు = పాదము, నాల్గవభాగము.

క. మే లన శుభంబు పే రగు
మే లన నుపరికిని గూరి శ మికినిం బే రా
మే లన మొచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య శ యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు = శుభము, పైభాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁ జెప్పినమాట.

క. భారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్య శ మును శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు శ (నంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు = వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు. 2. పేరు = ఒక నామము, దండ.

క. క ప్పన నీలిమపే రగు
గ ప్పనఁగా నింటిమీదిఁకనవుకుఁ బే రాఁ
గొ ప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొ ప్పగు ధమ్మిల్లమును గృరహోపరిము (శివా). 13

టీ. 1. కప్ప = నలుపు, ఇంటిమీదవేయుపూరి. 2. కొప్పు = వింటి కొన, త్రిలికొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ
వికిఁ బే రగుఁగ్రోవి యనఁగ శ నెఱి నట్టుల పే
తొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బే రగు మోవి యనిన శ (నగరాట్చాపా). 14

టీ. 1. క్రోవి = గోరింటచెట్టు, గొట్టము, 2. మోవి = ఒకచెట్టు, పెదవి.

క. చవు లనఁగా నభిధానము

లవు వ్రడుచులకును ముత్తి శ యపుఁజెత్తులకున్
భువిలోపల నామము లగు

గవు లన గుహలకునుఁ బూతి శ గంధంబులకున్. 15

టీ. 1. చవులు = ఆకురుచులు, ముత్యాలనరము, 2. గవులు = గుహలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము. దీనికి ఏక. గవి. రెండవయర్థమున నిదె ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో శ నపరదివన

మునకు ఛత్రంబునకు నెల్లి శ యనెడినుడువు

జక్కి- యనుపేరు పరఁగును శ సైంధవంబు

నకు ఘరట్టంబునకును (గం శ దర్పదమన). 16

టీ. 1. ఎల్లి = రేపు అనుట, గొడుగు, 2. జక్కి = గుట్టుము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె శ ననుటకును వ

చించె ననుటకు మఱియు నిం శ దించె ననుట

కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు శ నాలు నాఁగ

గోవులకు భార్యకును బేర గు (నృపేశ). 17

టీ. 1. ఆడెను = నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు = (బహువచనము) గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము — ఆండు).

నీ. రజతపునఃపదా శ ర్థములకు నభిధాన

మగు వెండి యన బంతి శ యనఁగఁ గందు

కమునకు శ్రేణికి శ నమరు నాహ్వయముగా

దండ యనం బుష్ప శ దామమునకు

సంతికంబునకుఁ బే శ రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు శ నవనిపతికి
వస్త్రసంఖ్యకు నహ శ మ్మనుటకు నాహ్వాయం
బగు నే ననఁగ సరి శ యనఁగ సదృశ

తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామ శ ముగ నెసంగు
గొం తనఁగ నాహ్వాయం బగుఁ శ గుక్కుటాన
సంబునకుఁ గంతమునకును శ నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య యై యొప్పు శ (రాజమకుట). 18

టీ. 1. వెండి=రజతము, మరల. 2. బంతి=చెండు, వరుస. 3. దండ=పూలదండ, సమీపము. 4. దొర=సమానము, రాజు. 5. ఏను=అయిదు, నేను. 6. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. 7. గొంతు=కుక్కుటానము. మెడ. 8. నల్ల నెత్తురు, నలుపు.

సీ. తీరంబునకు ధరి శ త్రీధరంబునకు స
మాఖ్యయై యొప్పు గ శ ట్టనఁగ (నీశ)
కేతువునకుఁ గాంతి శ కిని సమాహ్వాయ మగు
డా లనంగను (మేరు శ శైలచాప)
శౌర్యధుర్యునకు లాం శ ఛనమునకును నామ
మగు బిరుదనగఁ (బ శ న్నగవిభూష)
గూబ నా నాఖ్య యకా శ ఘూకంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు (నవి శ ముక్తనీలయ)

తే. యంతికంబునకును సమూ శ హంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ శ నాఁగ (నభవ)
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బి శ శాచమునకు
బవనమునకును గాలి య శ న్మలుకు (రుద్ర). 19

- టీ. 1. గట్టు = తీరము, పర్వతము. 2. డాలు = పెక్కెము, కాంతి.
3. బిరుదు = కార్యము, గుఱుతు. 4. గూబ = గుడ్లగూబ, చెవిమొదలు.
5. చేరువ = దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి = దయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ

బలుకులు నా శకలములకు శ భాషణములకుఁ

నెల యన నభిధానం బగు

జలజారికే మానమునకు శ (శైలనిశాంతా). 20

టీ. 1. పలుకు = మాట. తునుక. 2. నెల = చంద్రుఁడు, మాసము.

నీ. అంతర్నితం డయ్యె శ ననుటకు నాగతుం

డయ్యె ననుటకు స శ మాఖ్య యగుచు

నలరును విచ్చేనే శ ననుట (యంబరకేశే)

నెఱి సమాహ్మయ మగుఁ శ గఱచె ననఁగ

నభ్యాస మొనరించె శ ననుటకు దంతపీ

డ యొనర్చె ననుటకు శ (నయుగనయన)

వెలయుఁ దప్తక్షీర శ ములకు నభిజ్ఞకు

సఖ్యయై యానవా శ లనుట (యాశ)

తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్యయో శ బాధచేసెఁ

బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ శ (బాండురాంగ)

పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ శ బరిమళించె

ననుట కొప్పును వలెచెనా శ (నళికనేత్ర). 21

టీ. 1. విచ్చేసెను-రూ, వేంచేసెను = వచ్చెను, కనఁబడకపోయెను.

- 2, కఱచెను = నేర్చుకొనెను, కొఱియెను. 3. ఆనవాలు = కాఁగినపాలు, గుఱు
తు. 4. పఱచెను = ఇడుమలఁబెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను = కో
రెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య శ యశాను వహించె బా
నము చేసె ననుటకు శ (నగనివేశ)

చపకంబునకును దం శ వ్త్రికు నాఖ్య యోగోర
యనగ (శశాంకక శ శావతంస)

మొక్కిలీ డనగఁ గొ శ మ్ములు లేనికరికి ము
ష్కరునకుఁ బే రగు శ (గరళకంఠ)

మరకతచ్చవికి నం శ బరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నం శ బాకళత్ర)

తే. క్షితిని దురగీపతికి వృత్త శ శిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ శ (ద్రిపురహరణ)
నామ మా నొక్కనస్యంబు శ నకును లోప
మునకుఁ గొట్టి యనంగ (నం శ బుదనిభాంగ). 22

టీ. 1. ఆనెను = మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర = గిన్నె, పెద్దపన్ను.
4. మొక్కిలీడు = కొమ్ములులేనిమేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము =
పచ్చలకాంతి, పైవేసికొనువస్త్రము. 5. గుండు = మగగుఱ్ఱము, గుండ్రని
బండ. 6. కొట్టి = ఛాన్యచిశేషము, కొఱత.

సీ. తొల్చు నాఖ్యను వధూ శ ధమ్మిల్లభారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ శ (గుధరచాప)
గోఱ యనునాఖ్యచే శ గొఱలు లోపంబు మ
నోజ్ఞవస్తువు (దక్ష శ యజ్ఞ మధన)
నెఱి హేయపడియె స శ స్వేషించె ననుఁగెంటి
కొఖ్య యశా రోసె నా శ (నసితకంఠ)
నరసె నాఁ బే రగు శ నార్తి వారించె వి
మర్పించె ననుటకు శ (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నధగ్రహదే శ శంబునకు న
మాఖ్యయై యొప్పు నడుగు నా శ (నళికనేత్ర)
మహిని బే రగుచుండు బ్ర శ మాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా శ (నగనివేశ) 23

టీ. 1. మూల=ప్రీతికొప్పు, విదిక్కు, 2. కొఱ=కొఱ్ఱలనుధాన్యము, మనోజ్ఞవస్తువు. 3. రోపెను=వెగబొందెను, వెడకెను. 4. అరపెను=బాధని వారించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6. బాస= ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాస మన ఘం శ ట్నాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ బేరు శ (విశ్వనాథ)
నామ మా నండంబు శ నకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను (రోప్య శ కుధరనిలయ)
చర్మవాద్యమున కు శ వ్యమునకుఁ బే రగు
నుడు కనియెడునాఖ్య శ (యుడుపమకుట)
యభిధాన మగు మేడి శ యన హలాంగమున కు
దుంబరమునకును శ (ధూతకలుష)

తే. కల్లనంగ శిల సురయు నా శ [గరళకంఠ]
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగల శ పద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ [భా శ సితసితాంగ].
[వారిధినిషంగ కాశీని శ వాసలింగ]. 24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలోనిచీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెలియనివాడు, అండము. 3. ఉడుకు=ఒకవాద్యము, మేడిమి. 4. మేడి =నాగేటి వెనుకటి పట్టుకొయ్య, (మేడి)=అత్తిచెట్టు. 5. కల్ల=తాయి, మద్యము. టి 6. చాలు=వరుస, నాగేటిచాలు.

తే. జననికిని మాత్మజననికి శ జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ [నా శ ర్యాసహాయ]
భగినికిని జనకునకు నా శ హ్వాయము దనరు
నప్ప యనఁగను [జంధ్ర రే శఖావతంస]. 25

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి, తల్లి తల్లి, తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క, తండ్రి

క. పో తనఁగఁ బరఁగు మహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగము శ బురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృ పితామహ
మాతామహులకును నగు సశమాఖ్య[మహేశా] 26

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు, పురుషమృగము, మగవక్త. 2. తాత
=బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి (తండ్రి).

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్య శ వంతుఁడు జవియున్
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు శ నగు [నగధన్వీ]. 27

టీ. 1. వడిగలవాఁడు=శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2.
నడుము=మధ్యము, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భిత్తికి
హృదయమునకు వక్షమునకు శ నిల జో డనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు నర్థమునకుఁ శ [జంధ్రార్థధరా]. 28

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2. జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్ధ విది న

స్మానముతో దీనిఁ జదివి ర నను వ్రాసిన నా

మానవుల కబ్బు నెప్పుడు

నానార్థంబులును విశ్వ ర నాథునికరుణన్. 29

టీ. ఈ నానార్థవర్ధను చదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలును గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్ర కౌండిన్య గోత్ర

పవిత్ర సదారాధిత మహేశ్వర పైడిపాటి లక్ష్మణ

కవి ప్రణీతంబైన యాంధ్రనామసంగ్రహం బను

నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము

స మ్మా ప్త ము.

—0—

శ్రీ రస్తు

సతీ కాండ్ర నామశేషము.

అవతారిక.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు సీనిఘంటువును రచించిన
అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁబూనినగ్రంథ
ము నిర్విఘ్న ఫరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను గృతినాయకుఁ
డగు నీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదంకిత
ముగా గ్రంథనామపూర్వక ప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యముల
చేతఁ జేయు చున్నాఁడు—

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ

రాగద్వేషాదిరహిత శ్రీరమ్యచరిత్రా

యోగిధ్యేయపదాంబుజ

భోగివలయ రామచంద్ర శ్రీపురవరనిలయా.

1

టీ. శ్రీగౌరీ ప్రియవల్లభ = శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవితఁ
బ్రియవాఁడా! రాగద్వేషాదిరహిత = రాగద్వేషాదిదోషములులేనివాఁడా! రమ్య
చరిత్రా = మనోహరమైనచరితములుగలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ = నిష్క
లపారిచ్ఛన్యముసేయఁదగిన పాదారవిందములుగలవాఁడా! భోగివలయ =
ర్పములు హస్తకంఠములుగాఁగలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా =
శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓ పార్వతీతా!)

వ. అవధరింపుము.

2

తా. నాచేయబోవుగ్రంథమును సావధానమనసుగలవాడవై యాలకింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగు మఱుఁగు లన్నిగూర్చి
యాంధ్రనామశేష మనుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు న దేవదేవ.

3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పకవిడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁబూనితిని. దానిని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. తఱి య జ్జడ నన సమయం
బుఱు డనఁగను సరకుసేయ న కుండె ననఁగఁ బే
ల్పొఱ పగు గణింపఁ డనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబరత్రినేత్ర న శారీమిత్రా).

4

టీ. తఱి, అజ్జ, అదను-ఈ ౩ ను సమయమునకుఁ బేరులు. ఉఱుఁడు సరకుసేయకుండెను-ఈ ౨ ను లక్ష్య పెట్టఁడనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పెంపుసెందెను దామర న తంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె న బలిసె పెరిగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగ దే న శ్చయ్యె వృద్ధి
బొందె ననుటకు (శేషాహి న భూషితాంగ).

5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, కొనసాగె, బలిసె, పెరిగె, రేకెత్తె-ఈ ౮ యను వృద్ధిబొందె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. వేర్ని య ర్నిలి మక్కువ న కూర్చి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము న నెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ శ్రీ బ్రయమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (బి శ్రీ నాకపాణి). 6

టీ. పేర్ని, అర్నిలి, మక్కువ, కూర్ని, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము-
రూ. గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ ౭ కను
ప్రియమునకుఁబేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁగ వీల్పటిచె ననఁగఁ శ్రీ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపటిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబు లై (సు శ్రీ ధాకరమకుటా). 7

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను, వీల్పటిచెను-రూ. వీలుపటిచెను
జేకూర్చెను-ఈ ౫ ను అనుకూలపటిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ శ్రీ ద్రిమ్మరె ననఁగ
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేష శ్రీ భుజగాభరణా). 8

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, ద్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె-ఈ ౫ ను చరి
యించె ననుటకుఁబేర్లు.

తే. ఆఱుమూఁడయ్యె గచ్చువి శ్రీ చ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసివోయె ననఁగను శ్రీ జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య శ్రీ మయ్యె ననుట
[కంధకాసురహరణ రౌ శ్రీ ప్యాద్రీశరణ]. 9

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె, బెడిసె, బుసివోయె, చెడియె-
ఈ ౫ ను కార్యముచెడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజిలి పిమ్మట

సిలు గుత్తలపాటు వంత శ నేగి నెగుల్ గొం

దల మలమ టడగు గో డు

మృలిక వనటఁ గుందు నా నశమరు దుఃఖాఖ్యల్. 10

టీ. అలజడి, నెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు (ఉత్తలము + పాటు), వంత, నేగి, నెగులు, కొందలము, అలమట, అడగు, గోడు, ఉమ్మలిక-రూ, ఉమ్మలికము, వనట, కుందు-ఈ ౧౫ ను దుఃఖమునకుఁ బేర్చు.

క. అరిది వెఱుం గచ్చెరు వ

బ్బుర మ్రబం బనఁగఁ జిత్ర శ మునకుం బేల్లొ

నరణికిఁ బేల్లొగుఁ ద్రో వనఁ

దెరు వన దారి యన బాట శ తె న్నన(నభవా). 11

టీ. అరిది, వెఱుగు, అచ్చెరువు, అబుర్బము, అబ్రము-ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేర్చు. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను-ఈ ౫ ను మార్గమునకుఁ బేర్చు.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముం శ దయ్యె జాణిఁగె

వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ శ వేసె ననఁగ

నోహటించె ననంగఁ బే శ శ్శొప్పుచుండు

నాహవపరాజ్ముఖుం డయ్యె శ ననుట (కభవ) 12

టీ. అయిదుపదిచేసె (ముందునకొకయడుగు పెట్టి యద్దముసేయ నున్నవాడు జడిసి కాలు వెనుకఁబెట్టుట), వెనుకముందయ్యె, జాణిఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె = వీఁపుచూపెను, వెనుకంజవేసె (వెనుక + అంజ + వేసెను) = వెనుకడుగుపెట్టెను, ఓహటించె - ఈ ౭ ను యద్దమందు పరాజ్ముఖుం డయ్యెననుటకుఁ బేర్చులు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె శ మొనసె దాడి

చేసెఁ బోటొగ్గె గోల్తులు శ చేసె మాటు

కొనియె దళమెత్తెననఁగఁ బే శ్రీ శ్లోనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె శ్రీ ననుట (కథవ). 13

టీ. మోహరించె, దండెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోదొగ్గె, కోల్తలు
చేసె, మాట్లానియె, దళమెత్తె - ఈ ౮ యు యుద్ధప్రయత్నముచేసెనను
టకుఁ బేర్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోల శ్రీ మాసగొనక
పిఱుతివియ కీడఁబో కనఁ శ్రీ బేల్లు దనరు
నబ్బెనమొనరెఁ గఱచె నా శ్రీ నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు (చంద్ర శ్రీ మావతంస). 14

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక-అన నీ ౩ ను
యుద్ధాభి ముఖతకుఁ బేర్లు. అబ్బెనమొనరె, కఱచె - ఈ ౨ ను అభ్య
సించె ననుటకు నామములు.

క. వేటొక టనఁ బై పెచ్చన
మాటట యిమ్మడి యనఁ సమాహ్వయములుపెం
పారును వస్త్రంతరమున
(కొరగకేయూరసహిత శ్రీ హత మారజితా). 15

టీ. వేటొకటి, పైపెచ్చు, మాటట, ఇమ్మడి-ఈ ౪ ను వస్త్రంతరము
నకుఁ బేర్లు.

నీ. ఆఱివిపోయెను శ్రీ బీఱువోయెను రిత్త
వోయెను వీసర శ్రీ వోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె శ్రీ సుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థ మయ్యె నటంట శ్రీ కాఖ్య లయ్యె
గడిమి బీరంబు మ శ్రీ గంటిమి గం డన
విక్రమాహ్వయములై శ్రీ వెలయుచుండు

నాస్థులన మొనర్చె శ ననుటకుఁ జటచెనా
నప్పళించె ననంగ శ నాఖ్య లయ్యె

తే. నొగి వరుస యొలి సొరిది నా శ నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను శ [గాలకంఠ]
కొఱ కొఱత తక్కువ వెలితి శ కొదవ కడమ
యనంగ నూనంబునకు నాఖ్య శ లై తనర్చు. 16

టీ. అఱిడిపోయె, బీఱువోయె, తీర్తవోయె, వీరవోయె, ఉడివోయె,
పొలివోయె, సుడివోయె-ఈ ౭ ను ప్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు. కడిమి,
వీరము, మగఁటిమి, గండు-ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేర్లు. చఱచె, అప్ప
ళించె-ఈ ౨ను అరచేతితో బాఁదె ననుటకుఁ బేర్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర.
ఆళి.], సొరిది. ఓజ-ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేర్లు. కొఱ, కొఱత, తక్కువ,
వెలితి, కొదవ, కడమ-ఈ ౬ను ఊనమునకుఁ బేర్లు.

తే. నెట్టుకొనె బాలుపడె నొడి శ గట్టె ననంగఁ
గడఁగెదొడఁగెను జెలరేగె శ గాలుదొక్కె
గవిసె గదిసె ననంగ నా శ ఖ్యలయి యొప్పు
నభిముఖం డయ్యె ననుటకు శ [నగనివేశ]. 17

టీ. నెట్టుకొనె, పాలుపడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరే
గె, కాలుదొక్కె, కవిసె-ఈ ౭ యును అభిముఖం డయ్యె నను
టకుఁ బేర్లు.

తే. అగపడకపోయె విచ్చుమొ శ గయ్యె ననంగఁ
గంటఁబడదయ్యె బంచబం శ గాశమయ్యె
ననంగ దృగఁగోచరం బయ్యె శ ననుటపేర్లు
[శయఘటితశూల వై యాస్థు శ చర్మచేల.] 18

టీ. అగపడకపోయె, విచ్చుమొగ్గయ్యె, కంటఁబడదయ్యె, పంచబం
గాళమయ్యె-ఈ ౪ ను కంటికిఁ గనఁబడలేదనుటకుఁ బేర్లు

క. వెలిచవి చీకటిత ప్పనఁ

బొలుపారఁగ జారభావ శ్ర మునకుం బేళ్ళొ

బులు కనటు చిలు మనంగను

మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె శ్ర [మనసిజదమనా]. 19

టీ. వెలిచవి, చీకటితప్ప-ఈ ౨ ను జారభావమునకుఁ బేర్లు.
పులు, కనటు, చిలుము-ఈ ౩ ను మలినమనుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. వింగడం బస్సంగ శ్ర విపరీత మగు నుక్కి-

వం బనఁగను గుత్తి శ్ర తంబు శరఁగు

నాఖ్య యగుచుఁదనరు శ్ర నామని యనఁగను

మదమునకును [జంధ్ర శ్ర మఃకలాప]. 20

టీ. వింగడము-ఈ ౧ యు విపరీతమునకుఁ బేరు. ఉక్కివము- ఈ ౧
యు కుత్తివమునకుఁ పేరు. ఆము-ఈ ౧ యు మదమునకుఁ పేరు.

క. ఎల యండ్లు తరుణ మనుటకుఁ

గొల యన దురితంబు పేరు శ్ర కుడియెడమ లనఁ

వలపలదాపల లనఁగను

బొలుపుగ నవసవ్య సవ్యశ్ర ములకుం బేళ్ళొ. 21

టీ. ఎల-ఈ ౧ యు తరుణమునకుఁ పేరు. కొల-ఈ ౧ యు దురిత
మునకుఁ పేరు. కుడియెడమలు, వలపలదాపలు-ఈ ౨ ను క్రమముగా
దక్షిణవామభాగములకుఁ పేర్లు.

క. తగు నౌధత్యము పేల్లె

పొగ రన నా మనఁగల్గుదుళ్లు శ్ర పోతర మనఁగా

నెగడును భయంబుపేల్చె

బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు శ్రీ తలు కనంగన్. 22

టీ. పొగరు, అము, త్రుళ్లు, పోతరము-ఈ ౪ ను గర్వమునకుఁబేరులు. బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అలుకు-ఈ ౬ను భయమునకుఁబేరులు.

క. అరి యనఁ గప్పుం బనఁగాఁ

గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు శ్రీ కడవ పనఁటి నాఁ

బరఁగు ఘటాఖ్యలు [నమితా

మరమానినికాయ భూతి శ్రీ మండితకాయా]. 23

టీ. అరి, కప్పుము-ఈ ౨ను పన్నుకుఁ బేళ్లు. కాఁగు, కడవ, పనఁటి-రూ. పంటి-ఈ 3 ను ఘటమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రంభ తనఁగఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీర్ణ డఱ యనంగ

హెచ్చరిక హాళి సంతసం శ్రీ బెలమి వేడ్క

యనఁగ నానందమున కాఖ్య శ్రీ లై తనర్పు. 24

టీ. గొండ్లి, రంభ-ఈ ౨ను కేళికఁ బేళ్లు. చెటు, కీడు, అఱ-ఈ 3ను హానికఁ బేరులు. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము, [ప్రకృతి. సంతోషము.] ఎలమి, వేడ్క-రూ. వేడుక-ఈ ౫ ను ఆనందమునకుఁ బేళ్లు.

క. సాహిత మనఁ బాగా యన

వాహాగారంబునకును శ్రీ వర్తిలుఁ బేల్చె

ప్రహమున కాఖ్య లయ్యెను

మోహర మన నొడ్డనంగ శ్రీ మొగ్గర మనఁగన్. 25

టీ. పాహిణము, పాగా-ఈ ౨ను హయమునకుఁ బేరులు. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము-ఈ ౩ ను వ్యూహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననంగఁ గావిం

చె ననంగను సలిపె ననంగఁ శ్ర జేసె ననంగాఁ

జను నాచరించె ననుటకుఁ

[గనకాచలచాప చంద్ర శ్ర ఖండకలాపా]. 26

టీ. ఒనరించె, కావించె, సలిపె, చేసె-ఈ ౪ ను ఆచరించె ననుటకు నామములు.

తే. చీకువా లిరు లనంగను శ్ర జీకటి యనఁ

దిమిరమునకు నభిఖ్య లై శ్ర తేజరిల్లు

నాఖ్య లై తనరారు ను శ్ర పాయమునకు

సుఖ వనంగ వెర వనంగను శ్ర సూటి యనంగ. 27

టీ. చీకువాలు, ఇరులు [ఏకవచన.], చీకటి-ఈ ౩ ను అంధకారమునకుఁ బేరులు. సుకుపు, వెరపు, సూటి-ఈ ౩ ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను శ్ర దారసిల్లె

ననంగ సన్నిహితం బొట శ్ర కాఖ్య లయ్యె

స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ శ్ర దోర మనంగఁ

గడిది వలుఁద యనంగను శ్ర [గాలకంఠ]. 28

టీ. చేరువయ్యె, డాసె-రూ.డాసె, తారసిల్లె-ఈ ౩ ను సమీపించె ననుటకుఁ బేరులు. తోరము, కడిది, వలుఁద-ఈ ౩ను స్థూలమనుటకుఁ బేళ్లు.

తే. వాడె గనుగందె ననఁ బుయి శ్ర లోడె ననంగ

విన్నవోయె ననంగను శ్ర జిన్నవోయె

ననంగం బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ శ్ర డయ్యె ననుట

[కంధకాసురహరణ రౌ శ్ర ప్యాదిశరణ]. 29

టీ. వాడె, కసుగందె, పుయిలోడె, విన్నవోయె -చిన్నవోయె-ఈ
ను ఖిన్నుండయ్యె ననుటకుఁ జేరులు.

క. గరువము మురిపం బనంగను

బరఁగున్ గర్వంబు పేళ్లు శ భటనామము లొం

టరి లెంక బం టనంగను

(బురదానవహరణ శేష శ భుజగాభరణా), 30

టీ. గరువము, మురిపము-ఈను గర్వమునకు నామములు. ఒం
టరి, లెంక, బంటు [భటశబ్దభవము.]-ఈ 3 ను భటునిపేర్లు.

క. అరదంబు తే రనంగను

బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు శ పరి యన్నను గా

లరు లనఁ బదాతిసంహతి

(పురదానవహరణ శేష శ భుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము,] తేరు-ఈను రథమునకు నామ
ములు. పరి, కాలరులు-ఈను కాలిలమునకు నామములు.

క. సందియ మన ననుమాన మ

నం దనరును సంశయంబు శ నకుఁ బేల్లె గో

బృందాహ్వయంబు లలరును

మం దనఁ గోన యనఁ (జంద్ర శ మరఖండధరా). 32

టీ. సందియము [సందేహశబ్దభవము.] అనుమానము-ఈను సం
శయమునకుఁ బేళ్లు. మంద, కోన-ఈను గోసమూహమునకుఁ జేర్లు.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ

దనరున్ సైన్యంబుపేళ్లు శ దళవాయి యనన్

మొనకాఁ డనంగఁ బడవా

లనఁగఁ నేనాధిపతికి శ నాఖ్యలు వొలుచున్. 33

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము-ఈలను సైన్యమునకుఁబేర్చు.
దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు-ఈ ౩ నేనాధిపతికిఁ బేర్చు.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడం శ బడియె నొప్పె

ననఁగ నంగీకరించుట శ కాఖ్య లయ్యె

సంఘటించుట కాఖ్య లై శ జానుమీఱుఁ

జెరివెఁ దుటిమెను గీల్కొల్పెఁ శ జెక్కె ననఁగ. 34

టీ. మైకొనియె, ఇయ్యకొనె, ఒడంబడె, ఒప్పె-ఈలను అంగీకరించె ననుటకుఁ బేరులు. చెరివె, తుటిమె, కీల్కొల్పె, చెక్కె-ఈ ౪ ను సంఘటించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాఁకలు శ దీరె ననఁగ

నాటితేఱె ననం గడి శ దేఱె ననఁగఁ

గసిమసంగె ననంగ నా శ ఖ్యలు దవర్చు

నిపుణుఁ డయ్యె నటంటకుఁ శ (ద్రిపురవైరి) 35

టీ. దిట్టపడియె, ముక్కాఁకలుదీరె, అటితేఱె, గడిదేఱె, కసిమసంగె-ఈ ౫ ను నిపుణుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. తడవు వడి కా రనంగా

నడరుం గాలంబు శిథిల శ మయ్యె ననుట యా

విడె వీడె నూడె విచ్చెను

నడలె సురలె వడలె బ్రదిలె శ జాతె ననంగన్. 36

టీ. తడవు, వడి, కారు - ఈ ౩ ను కాలమునకుఁ బేరులు. విడె, వీడె, ఊడె, విచ్చె, నడలె, ఉరలె, వడలె, బ్రదిలె, జాతె-ఈ ౭యు శిథిలమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన

హృదయంబున కాఖ్యి లయ్యె శ నీఱం బనఁగాఁ

బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము

[నదయాంతఃకరణ తరుణ శ చంద్రదాభరణ]. 37

టీ. మది, [ప్ర. మతి.] డెందము, ఉల్లము, ఎద-ఈ ౪ను హృదయమునకుఁ బేరులు. ఈఱము, పొదరిల్లు [పొద+ఇల్లు-రేఫాదేశము.] - ఈ ౨ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను

నెగడుఁ బ్రకారంబునకును శ నెఱి నామము లై

మెగ మనఁగ మెక మనఁగను

మృగమునకు నభిఖ్యలయ్యె శ [మేరుశరాసా]. 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము - ఈ ౨ను ప్రకారమునకు నామములు. మెగము, మెకము-[ఈ రెండును మృగశబ్దభవములు.] ఈ ౩ను మృగమునకుఁ బేరులు.

క. ఎడ దవ్వు కెళ వనంగా

నడరుఁ దూరంబునకు న శ మాఖ్యలు నలి నాఁ

బొడి నుగ్గు తుమురు నురు మన

బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ బేఱైశ[శర్వా]. 39

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు- ఈ ౩ను దూరమునకుఁ బేరులు. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము-ఈ ౫ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను

దారిచె ననఁ జోదనకును శ దగు నాఖ్యలు పెం

పారును జంబూద్వీపము

నేరెడుదీవి తొలుదీ ప శ నెడునామములన్. 40

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తారిచెను-ఈను ప్రేరణచేసెననుటకుఁ బేరులు, నేరెడుదీవి=నేరేడుచెట్టుగలద్వీపము, తొలుదీవి=మొదటి ద్వీపము-ఈ ౨ ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేరులు.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా

నలరున్ విముఖతకుఁ బ్రాప్త శ మయ్యె ననుటపే

ల్లలమె నొదవె దక్కొనియెను

నెలకొనియెన్ జెందె ననఁగ శ నెక్కొనియె ననన్. 41

టీ. తొలగెను, పాసెను-ఈ ౨ ను దూరముగాఁబోవుటకు పేరులు. అలమె, ఒదవె, దక్కొనియె, నెలకొనియె, చెందె, నెక్కొనియె-ఈను లభించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట

ననఁగా నంతట ననంగ శ నంత ననంగాఁ

దనరుం బశ్చాదర్థము

[కనకాచలచాప చంద్ర శ ఖండకలాపా]. 42

టీ. వెనుకఁ, తరువాతఁ, పిమ్మటఁ అంతటఁ, అంతఁ-ఈను అనంతర మనుటకుఁ పేరులు.

క. పల్లటపులు రజ్జు లనం

బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థ శ భాషణములకున్

బేల్లె వ ర్తిలు నోలిగ

[నుల్లోకజయ్యాభినరణ శ యురగాభరణా]. 43

టీ. పల్లటపులు, రజ్జులు, బ్రల్లదములు-ఈ ౩ను పనికిమాలినమాటలకుఁ పేరులు.

క. కై నే తలంకరించుట

బేసి యనన్ విషమమునకుఁ శ బేరై వెలయున్

నేనలు దీవనబ్రా లన

భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ శ బర్యాయము లై. 44

టీ. కై నేత, [కై+చేత]-ఈ య అలంకరించుట. బేసి=సరిగాని సంఖ్య. నేనలు, దీవనబ్రాలు-ఈను మంత్రాక్షతలకు నామములు.

క. కో రన బా లన నంశం

బే అన వాక యన నదికి శ నెనగును బేరై

నీ రాజనంబుపే శ్ల గు

నారతి నివ్వాలి యనగ శ (నంగజదమనా). 45

టీ. కోరు, పాలు-ఈను భాగమునకు నామములు. ఏలు, వాక-ఈ ౨ ను నదికి నామములు. ఆరతి [ప్ర. హారతి] నివ్వాలి - ఈ ౨ ను సీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱవవోయె ననగ శ మొద్దువోయె ననంగ,

గుంఠ మయ్యె ననుట శ కుం దనర్చు

శాతమునకు నాఖ్య శ లై తనరారును

జాటుకు వాడి తెగువ శ కఱ కనంగ. 46

టీ. మొఱవవోయె [మొఱవ+పోయె] మొద్దువోయె [మొద్దు+పోయె]-ఈ ౨ ను పదునులేనివయ్యెననుటకు బేరులు. చుటుకు, వాడి, తెగువ, కఱకు-ఈ ౪ ను పదునుకు బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్య శ లై ప్రవర్తిలుచుండు

నారెకు లనగ ద శ లారు లనగఁ

గల్గెంబు వాగె నా శ గను ఖలీనంబుపే

శ్లలరు దంతంబుపే శ రా డనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ శ్రీ దరుణేతరం బంట

యిం చనఁ జెఱ కన శ్రీ నిక్షు వలరు

నష్టం బొనర్చె నం శ్రీ టకు నాహ్వాయము లయ్యెఁ

బోకార్చు ననఁగఁ గో శ్రీ ల్పుచ్చె ననఁగఁ

తే. గుదె యనఁగ దు డ్డనంగను శ్రీ గదకుఁ బేళ్లు

ఇవ మనఁగ మం చనంగను శ్రీ హిమముపేళ్లు

కాన యన నడవి యనంగఁ శ్రీ గాననంబు

షడ్ధకుఁడు దోడియల్లుఁడు శ్రీ జగిలెఁ డనఁగ.

47

టీ. ఆరెకులు, తలారులు-ఈను తలవర్లకుఁబేరులు. కల్లెము, వాగే-
ఈ ౨ ను ఖలీనమునకుఁ బేరులు. బొడు-రూ. అవుడు- ఈ ౧ యు దంత
ము పేరు. దఱపి, ముదురు-ఈను లేతది కానిదానికి నామములు. ఇంచు,
[ప్రకృతి. ఇక్షువు.]చెఱకు-ఈ ౨ ను ఇక్షువునకు నామములు. బోకార్చె,
కోల్పుచ్చె-రూ. కోల్పుచ్చె-ఈ ౨ ను నష్టముచేసె ననుటకుఁ బేరులు. గు
దె, దుడ్డు-ఈ ౨ ను గదకుఁ పేరులు. ఇవము, [హిమముప్రకృతి.]మంచు
ఈ ౨ ను హిమమునకుఁ పేరులు. కాన, (ప్ర. కాననము.) అడవి [ప్ర.
అటవి.] -ఈ ౨ ను అరణ్యమునకుఁ పేరులు. తోడియల్లుఁడు, జగిలెఁడు -
ఈ ౨ ను షడ్ధకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యన జా న్న న నభి

ధానంబులు మధువునకును శ్రీ దనరుం బేళ్లె

పానకము చెఱకుపా లనఁ

గా నిక్షురసంబునకును శ్రీ (గంఠేకాలా).

48

టీ. తేనియ, జొన్న, - ఈను మధువునకుఁబేర్లు. పానకము,
కుచెఱపాలు-ఈ ౨ ను చెఱకురసమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా

నడరు విరామం బొనర్చె ననుటకుఁ బేల్లె

తోడరుం బశ్చద్భాగము

పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగ న్ బిఱుందు యనంగన్

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను-ఈ ౨ను విరమించెననుటకుఁ బేల్లె. పెడ, వెనుక, పిఱుందు-ఈ ౩ను పశ్చద్భాగమునకుఁ బేరులు.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ

గడముట్టుట యనఁగ శాంతిగనుటకుఁ బేల్లె

నెడ వంక చక్క-చోటున

నడరు స్థలంబునకు నాఖ్య న్ లై (శీతికంఠా). 50

టీ. విడుమర, విడుదల, కడముట్టుట-ఈ ౩ను శాంతిగనుటకుఁ బేరులు. ఎడ, వంక, చక్క-చోటు-ఈ ౪ను స్థలమునకుఁ బేరులు.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ

గినినె గనలె నలిగె గోపనగించె ననంగాఁ

దనరున్ మర్మములకుఁ బే

ల్లనువు లనఁగ నెఱుకు లనఁగ న్ నాయము లనంగన్ 51

టీ. కినినె, కనలె, అలిగె, కోపగించె-ఈ ౪ను క్రుద్ధుఁడయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అనువులు, నెఱుకులు, ఆయములు-ఈ ౩ను మర్మములకు నాములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేల్లు కార్యకరునకుఁ బార్పత్తె

కాఁ డనంగ మణివ్రకాఁ డనంగఁ

దేజరిల్లుచుండు న్ దేవేరి దొరసాని

రాణీ యనెడు పేల్ల న్ రాజపత్ని.

52

టీ. పార్వతైకాఁడు, మణివకాఁడు- ఈ ౨ను కార్యకరునకు నామములు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి-ఈ ౩ను రాజపత్ని పేరులు.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కగొనియె న
నంగఁ దగుఁ గబళనం బొనరెచ్చ ననుటకుఁ
బ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగహరా) మగ్నమయ్యెన ననుటకుఁ బేల్లె. 53

టీ. మ్రింగె, గ్రుక్కగొనియె- ఈ ౨ను కబళనముఁజేసెననుటకుఁ బేరులు. బ్రుంగె, మునింగె-ఈ ౨ను మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

నీ. ఆఖ్యలై తనరు ధననాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొరక్కన మనంగ
నాస్థానమండపాశ్వాహ్వాము లై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనంగ
దయకు నీరెం డభిరధానంబు లయ్యెను
గనికర మనంగ నరక్కటిక మనంగ
బాల్యస్థునకుఁ బేల్లు న బరిధవిల్లును బిన్న
వాఁ డన గొండిక న వాఁ డనంగ

తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు న సంజ యనంగఁ
జూద మన నెత్త మనంగ దుర్రోదరంబు
జడి యనంగ నాన యనంగ వర్షంబుపేల్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క న మొప్పు (నభవ). 54

టీ. ఉగ్రాణము, చొక్కవము-ఈ ౨ను ధనముంచెడి గృహమునకుఁ బేరులు. హజారము-రూ. హజారము, మోసల-ఈ ౨ను ఆస్థానమండపమునకుఁ పేరులు. కనికరము, అక్కటికము-ఈ ౨ను దయకుఁబేరులు.

పిన్నవాడు, కొండికవాడు-ఈ అను జాల్యస్తునకుఁ బేరులు. మునిమాపు, సంజ-ఈ అను సంధ్యాకాలముపేర్లు. జూదము, [ప్రకృతి. ద్యూతము.] నెత్తము-ఈ అను ద్యూతమునకు నామములు. జడి, వాన-ఈఅను వర్షమునకుఁబేర్లు. ఓలి, ఉంకువ-ఈ అను శుల్కమునకుఁ బేరులు.

సీ. పయ్యెద యనంగను శ పైట యనంగ సం
వ్యాసంబునకు నాఖ్య శ లై తనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ శ నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున శ కొప్పు బేళ్లు
కవట లనం బాచిక లనంగ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ శ బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెయ్య శ మనఁ జెయ్యి యనంగను
గన్ననఁ గీలనఁ శ గపటచేష్ట

తే. కందుకము బంతి చెం డనంగను దనర్చు
నఱవఱలు చ్చిద్రుప లన ఖండహ్యాయములు
కాఁచువడియంబు లనంగను శ కైరవ శ్ల
నంగ ఖాదిరఘటిక (లనంగదమన.)

టీ. పయ్యెద,పైట-ఈ అను ఉత్తరీయమునకు పేర్లు. ఒక్కపెట్ట ఉవ్వెత్తుగ-ఈ అను ఒక్కసారిగ ననుటకుఁ బేర్లు. కవటలు, పాచికలు-ఈ అను అక్షరములకుఁ బేరులు. బన్నము, [ప్రకృతి, భంగము.]ఒచ్చెము-ఈ అను తిరస్కారమునకుఁ బేర్లు. చెయ్యము, చెయ్యి-ఈ అను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు. కన్ను, కీలు-ఈఅను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు. బంతి, చెందు-ఈ అను కందుకమునకుఁ బేర్లు.అఱవఱలు, చ్చిద్రుపలు- ఈ అను ఖండములకుఁ బేర్లు. కాఁచువడియములు, కైరవళ్లు-ఈ అను ఖాదిరఘటికలకుఁ బేర్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు శ్ర మణివ ముద్యోగంబు
 చిట్టలు చిత్రముల్ శ్ర చిలుకు శరము
 ఎత్తికోలు ప్రయత్న శ్ర మీలువు మానంబు
 బారి యనంగ సుశపద్రవంబు
 విన్నను పనంగఁ బ్రావీణ్యం బెలర్చును
 దార్కాణ మనంగ నిదర్శనంబు
 నిట్టపంట యనంగ శ్ర నిష్కారణం బంట
 బానసం బనంగ మశహాసనంబు

తే. నామ మేకాంతమునకు మంత్రతన మనంగ
 సంతిపుర మన శుద్ధాంత శ్ర మలరుచుండు
 నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన శ్ర మొప్పుచుండుఁ
 దివురుట యభిలషించుట శ్ర (దేవదేవ).

56

టీ. మాగాని=దేశము, మణివము=ఉద్యోగము, చిట్ట=ఆశ్చర్యము,
 చిలుకు=బాణము, ఎత్తికోలు=ప్రయత్నము, ఈలువు=అభిమానము. బారి=
 ఉపద్రవము, విన్ననువు=ప్రావీణ్యము, లేక నేర్పు, దార్కాణము=నిదర్శ
 నము, నిట్టపంట=నిష్కారణము, బానసము=పంటయిల్లు, మంత్రము=ఏ
 కాంతము, అంతిపురము=అంతఃపురము, ఉదిరి=అపరంజి, తివురుట=
 జోరుట.

సీ. బిట్టు గ ట్టనఁ బెల్లు శ్ర పెద్దయుఁ దద్దయు
 నురవడి పరువడి శ్ర యుద్ధవిడియుఁ
 బనివడి పదపడి శ్ర బలువిడి తలకొని
 నెట్టన యెంతేని శ్ర నెఱి గరంబు
 లలి వార కేడ్డెఱ శ్ర పెలుచ వావిరి యన
 నఱిముఱి యనఁ బొరిఁగబొరి యనంగఁ

గడుఁజాల మిగులంగ శ గాటం బనంగ న

త్యంతముగ ననుట శ కాఖ్య లయ్యె

తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేడిమి శ యుబ్బ యావి

యుక్క-యన నొప్పు నామంబు శ లుష్టమునకుఁ

దాల్చి యోరిమి సైరణ శ తాళుకొంట

సైఁచు టోర్పుట యనంగను శ ట్నాంతిపేళ్లు. 57

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయు, తద్దయు, ఉరవడి, వరువడి, ఉద్దవిడి-
పా. ఉద్దవడి. వనివడి, వదవడి, బలువిడి, తలకొని, నెట్టన, ఎంతేని, నెఱి, కరము,
లలి, నారక, వీధైఱ, పెలుచ, వావిరి, ఆఱిముఱి, పొరిపొరి, కడు, చాల, మిగుల,
గాటము-ఈలను అత్యంతమనుటకుఁ బేరులు. ఉడుకు, సెక, వెట్ట, వేడిమి.
ఉబ్బ, అవి, ఉక్క-ఈలను ఉష్ణమునకుఁ బేరులు. తాల్చి-రూ. తాలిమి, ఓరిమి,
సైరణ, తాళుకొంట, పైఁచుట, ఓర్పుట-ఈలను ట్నాంతికిఁ బేర్లు.

తే. పెద్దనిద్దరఁ జెందించె శ బిలుకుమార్చె

గీటణంచెను గుడెతాల్పువీటి కనిచె

గూలిచెను రూపుమాపెను శ నేలఁగలిపె

ననంగ హతిచేసె ననుట కాఖ్యలు దనర్చు. 58

టీ. పెద్దనిద్దరఁజెందించె, పిలుకుమార్చె, గీటణంచె, గుడెతాల్పువీటి
కనిచె = యమపురికిఁ బంపెను. కూలిచె, రూపుమాపె, నేలఁగలిపె-ఈ లను
చంపె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పరిచూర్ణ మయ్యె ననుటకు

వరుసన్ నామంబు లగుచు శ నర్తిలుచుండున్

దుఱుమయ్యెన్ బరుమయ్యెన్

నుఱుమయ్యెన్ బిండియయ్యె శ నుగ్గయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యె, పరుమయ్యె, నుఱుమయ్యె, పిండియయ్యె, నుగ్గయ్యె-
ఈ ౫ను చూర్ణమయ్యె ననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించె గూర్కెను

గనుమోడ్చె ననంగ నిద్రగనుటకుఁ బేల్లె

గనువిచ్చె ననంగ మేల్కనె

ననంగఁ బ్రబోధంబు నొందె శ ననుటకుఁ బేల్లె 60

టీ. కునికె, నిదురించె, గూర్కెను, కనుమోడ్చెను-ఈ ౪ను నిద్రవోయె
ననుటకుఁ బేర్లు. కనువిచ్చె, మేల్కనె-ఈ ౨ను నిద్రలేచె ననుటకుఁబేర్లు.

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను

దొలఁగించెన్ బాపె ననంగ శ ద్రోచె ననంగా

వెలికొత్తె ననంగఁ బేల్తె

యలరుక్ విఘటనమొనర్చె శ ననుటకు (శర్వా). 61

టీ. డులిచె, వదలించె, నూడ్చె, దొలఁగించె, బాపె, త్రోచె, వెలికొత్తె-ఈ
౫ను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పొలయలుక యనంగ నెయ్యపు

టలుక యనం బ్రణయకలహ శ మలరారుఁ గుచం

బుల కొప్పు నామములు గు

బ్బ లనంగాఁ జన్న లనంగఁ శ బాలిండ్లనంగన్. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము+అలుక-నెయ్యపు+
అలుక-నెయ్యపుటలుక.] ఈ ౨ను ప్రణయకలహమునకు నామములు. గుబ్బలు
చన్నులు, పాలిండ్లు=[పాలు+ఇండ్లు] పాలుండుచోట్లు-ఈ ౩ ను కుచము
లకు నామములు.

టి. చౌటిమున్నీ రనంగ సుప్తశసంధ్ర మనంగ

రాజిలుచు నుండు లవణవారాశిపేళ్లు

కాలు వన బట్టె యనగను శ జా లనంగఁ
గుల్మ కభిధాన మై పొల్చు శ (గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పునంద్రము - ఈ ౨ ను అవణముద్రము
పేరులు. కాలువ-రూ. కాల్వ, బట్టె, జాలు-ఈ ౩ను కుల్మకు నామములు.

తే. పెల్ల గించెను బెకలించె శ బెటికె ననగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె శ ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె శ ననుట కయ్యె
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననగ. 64

టీ. పెల్ల గించె, పెకలించె, పెటికె - ఈ ౩ను ఉత్పాటన మొనర్చెనను
టకుఁ బేరులు. చించె, వ్రచ్చె, వ్రక్కలించె - ఈ ౩ను ఛేదించె ననుటకు
నామములు.

తే. కను మొఱగె నేమఱించె నాగన ను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లడరు
మొయి లన మొగుల్ల నంగను శ మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్యలై శ (యభ్రకేశ.) 65

టీ. కను మొఱగె, ఏమఱించె - ఈ ౨ను నిగూఢవర్తనముచేసెనను
టకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుల్లు, మబ్బులు - ఈ ౩ను మేఘములకు నామ
ములు.

క. పగ అనగ మార్తు రనగను
పగవాండ్లనఁ బగతు రనగ శ బరిపంధికి బే
శ్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె శ (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు - ఈ ౪ ను విరోధికి
నామములు. మెగము, మెకము - ఈ ౨ను మృగమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా శ నివిరె ననగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు శ నెగడు బేళ్లు
నిండె గ్రీక్కి-టిసె నన బూర్ణి యె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు (సుశ్రధాంశుమకుట). 67

టీ. ఇంకె, అడుగంటె, వట్టె, ఇవిరె-ఈ ౪ను నిర్జలమయ్యె ననుటకు
నామములు. నిండె, గ్రీక్కి-టిసె-ఈ ౨ను పూర్ణి యె ననుటకు బేరులు.

తే. పెచ్చు పెరిగె ననం బురిరవిచ్చె మీతె
నన విజృంభించె ననుటకు శ నాఖ్య లయ్యె
దిండికాఁ డనఁ దిండిడు శ తిండిపోత
నంగ భక్షకునకును దశనర్పుఁ బేళ్లు. 68

టీ. పెచ్చుపెరిగె, పురివిచ్చె, మీతె-ఈ ౩ ను విజృంభించెననుటకు
నామములు. తిండికాఁడు, తిండిడు, తిండిపోతు-ఈ ౩ ను భక్షకునిపేర్లు.

క. పెనగొనె గిటికొనియెను వల
గొనియె మెలికొనియెఁ జుట్టుకొనె సుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును (శీతికంతా). 69

టీ. పెనగొనె, గిటికొనె, వలగొనె, మెలికొనె, చుట్టుకొనె, సుడి
గొనె, నులిగొనె-ఈ ౬ను వలయితమయ్యె ననుటకు బేరులు.

నీ. మొగరా లన స్తంభములు చిట్టకము దంభ
మెరగలి వనవహ్ని శ యొడ్డె మార్పుఁ
డుడుగర యుపహార శ మూటట విశ్రాంతి
మొదలని యనగను శ మూల మనుట

తఱు లన తఱులు చింద మనంగ శంఖంబు
తఱు టనంగఁ గశాభిరధాన మయ్యె
దమ టనఁ గీల పరదం బగు మె ట్టన
గాయకులకుఁ బేరు శ గాణ లనఁగ

తే. మృత్యువునకును బే రయ్యె శ మి త్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమిడిక మనంగ
నోముట యనఁగఁ బోషించు శ టూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పు శ (శేషభూష). 70

టీ. మొగరాలు = స్తంభము, చిట్టకము = దంభము, మిష, ఎరవలి-పా.
ఎరగలి = కాటుచిచ్చు, ఎద్దె = మూర్ఛుడు, ఉడుగర = కానుక, ఊట, విడు
మర, మొదలు = మూలము, తఱులు = మడతలు, చిందము = శంఖము, తఱ
టు = జాటి, చబుకు, తమట = నిప్పుమంట, మెట్ట = పాదము, గాణ = గాయ
కుడు, మి త్తి [ప్ర. మృత్యువు] = చావు. బొమిడికము = కిరీటము, టముట =
పోషించుట, ఊడిగము = సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ శ నెనయును నకృదర్థ
మఖిలం బటంటకు శ నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క టరనేకులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండు శ వేపు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థ శ మై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంట శ కిట్టివారె
మిన్నక యూరక శ యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంట శ కగును దొట్టి

తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వేరొకఁడు లాఁతి
 వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కిననవాఁ డనంగ
 నన్యనకు నాఖ్య లగుచుఁ బెంపారుచుండు
 (శయఘటితశూల వై యాఘ్రచర్మచేల). 71

టీ. ఎట్టకేలకు = ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు = అఖిలమును, ఎక్కటి =
 ఏకాకి, పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండు, వేవురు - ఈలను అనేకులు. కానినాఁ
 డు = అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె = ఈలాటివారేయనుట. మిన్నక, ఊరక - ఈ
 లను తూష్టిమర్దకములు. తొట్టి = అనుసరించి, ఒండొకఁడు, వేరొకఁడు,
 లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు - ఈలను అన్యనకుఁ బేరులు.

నా నా ర్థ ము లు

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
 వడి యన వేగంబునకును శ్ర వర్తిల్లుఁ బేరై
 మడి యనఁ గేవారం బగు
 మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వయ మయ్యెన్. 72
 టీ. 1. వడి = కాలము, వేగము. 2. మడి = పరిచ్ఛేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనంగ వయసుపే రగు
 నీ డన సామ్యంబునకును శ్ర నెనఁగును బేరై
 నా డన రాజ్యముపే రగు
 నాఁడనఁ దత్కాలముం దనఁగఁ బెంపారున్. 73

టీ. 1. ఈడు = వయస్సు, సాటి. 2. నాడు = దేశము, అప్పుడు
 (రెండవయర్థమున “నాడు” అని యరసున్న గంధు).

క. మొనయన సైన్యముపే రగు
 మొన యనఁగా సగ్రభాగమునకును బేరా
 దొన యనఁ దూణీరం బగు
 దొన యన నవసానమునకుఁ శ దొడరును బేరై 74

టీ. 1. మొన = సైన్యము, ముందుభాగము. 2. దొన = అమ్ములపొడి,
 కొన.

క. వెన్ననఁగ బీజమంజరి
 వెన్ననఁ జరమాంగమునకు శ వెలయును బేరై
 కన్ను లనం బర్వంబులు
 కన్ను లనన్ లోచనములు శ (కంఠేకాలా). 75

టీ. 1. వెన్న = కంకి, వీపు. 2. కన్ను = గణుపు, నేత్రము.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
 తమ్మి యనం బంకజాభిరధానం బయ్యెన్
 నెమ్మి యనఁ బ్రియముపే రగు
 నెమ్మి యన మయూరమునకు శ నెగడుం బేరై .76

టీ. 1. తమ్మి = వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి = సుఖము,
 నెమలి.

క. దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
 దం డన సుమమాలికాభిరధానం బయ్యెన్
 మం డనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
 మిం డన మృతాత్మకును సమాహ్వయమయ్యెన్ .77

టీ. 1. దండ = చేరువ, పూలదండ. 2. మండ = ప్రకోష్ఠము
మంటికుండ.

క. తెలుఁగుంగబ్బపుమ్మరము

తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేటఁ తెల్లము గాఁగన్

దెలియఁగ నడిదము సూరయ

చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 78

సటీకాంధ్రనామశేషము

సంపూర్ణము.

సాంబనిఘంటువు

అవతారిక.కస్తూరి రంగకవి యనునతఁడీయాంధ్రనిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తికంకితముచేయుచు, గ్రంథరచనాపద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దేశీయముల్ దెనుఁగులుఁ

దద్భవంబులుఁ గూర్చి శ దైవవర్గు -

దనరు మానవవర్గు శ స్థావరవర్గు తి

ర్యగ్వర్గు ననునాలు శ గలవరించి

జల్లు లుంపక వ్యర్థశబ్దముల్ రాసీక

కుంటినడత గాక శ కొదుకు లేక

యుర్యజనంబుల శ కుల కారనరణిగా

నాంధ్రనామనిఘంటు శ వనెడుకృతినిఁ

తే. గవులదయచేత నీకటాక్షంబువలన

సీసశతకంబుఁ జెప్పెద్ర శ జిత్తగింపు

దనుజనమవ ర్తి భక్తహృదబ్జవ ర్తి

సకలసురచక్రవ ర్తి శ్రీసాంబమూర్తి.

తా. దేవతలకందఱకుఁ జక్రవర్తివి, రాక్షసాంతకుఁడవు, భక్తులహృదయకమలములందు వసించువాఁడవునై నయోసాంబమూర్తి! కస్తూరిరంగకవియనునేను సౌంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్యపదములు, సంస్కృతభవప్రాకృతభవములు వీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగువర్గములను సవరించియును, మొదలగు పాదపూరణపదములను, అర్థహీనములైన పదములను రాసీయక, అన్వయకాఠిన్యములేక, తడఁబడకుండునట్టి సులభశ్లేలిని సకలజనోపకారముకొఱకు “ఆంధ్రనామనిఘంటువు” అనుగ్రంథమును కవులదయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసేనపద్యములుగా రచించెద. దీనినిఁ జిత్తగింపు మయ్యా.

దేవవర్గు

నీ. ముక్కంటితొలిపట్టి శ్ర మొట్టికాయల మెప్పు
 గొప్పబొజ్జగలాఁడు శ్ర గుజ్జవేల్పు
 గబ్బుచెక్కిళ్ల మోకముమోముగలసామి
 కలుఁగులాయపు, దేజి శ్ర బలుసిపాయి
 గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి పిల్లారి
 కుడుముదాలుపు పెద్దకడుపువేలు
 పొంటిపల్లుదొర ముక్కంటిపండులమెక్కు
 దేవర చిలువజంశ్రదెములమేటి

తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయిప్రోడ
 చేటవీనులదణి పనిశ్ర చెఱుపువాఁడు
 మొదటివేలుపు వెనకయ్య శ్ర పుంజుదారి
 పెద్ద యనఁ దగు గణపతిశ్రపేళ్లు సాంబః

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి = త్రినేత్రుడగు శివుని మొదటికొమరుడు, మొట్టికాయలమెప్పు = భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ దలయూచువాడు, గొప్పబొజ్జగలాడు = పెద్దకడుపుగలవాడు, గుజ్జువేల్పు = వామనరూపుడగువేలుపు, గబ్బుచెక్కిళ్ల మోక్షముమోముగలసామి = మదగంధముగల గండ్లపలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగా ఏనుఁగుయొక్క శిరంబు చాల్చినదేవుడు, కలుఁగులాయపుఁదేజి బలుసిపాయి = బొక్కలాయముగాఁగలవాహనము-అనఁగా ఎలుక వాహనముగాఁగలగొప్పబంటు, గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి = భక్తులచేత గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనునట్టిదేవర, పిల్లారి, కుడుముదాలుపు = మోదకములు హస్తమందుగలవాడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుడు, ఒంటిపల్లుదొర = ఏకదంతుడగుదేవుడుముక్కంటిపండుల మెక్కుదొర = (ముక్కంటిపండులు = పెంకాయలు) వాననిఁదినునట్టివేలుపు చిలువజందెములమేటి = పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ చాల్చినదేవుడు, జమిలి తల్లులబిడ్డ = గంగాపార్వతులనెడి యిరువురుతల్లులకుఁ గొమరుడు, పెద్దమెయి ప్రోడ = గొప్పశరీరమును చాల్చిన దేవుడు, చెఱవీనులదణి = చేఱలవంటి చెవులుగలవ్రభువు, పనిచెఱుపువాడు = తన్నుఁ గొలువనివారి కార్యములఁ జెఱుచువాడు, మొదటివేలుపు = ఒక్కొక్క కార్యమునందును మొదట బూజసేయఁబడు దేవుడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద = కుక్కుట ధ్వజుడగు కుమారస్వామికి అన్న = ఈ ౨౦ యును వినాయకుడు.

సీ. చౌవంచమోములసాహేబు జాళువా

గుబ్బలివిలుకాడు శ గిబ్బరాతు

జక్కులదొరనేస్త్రీ శ జన్నంపుఁబగవాడు

పొడలగింటముదాల్పు శ పునుకదారి

వినువాఁకమోపరి శ వెండికొండదునీడు

మినుజుట్టుదేవర శ మిత్తిమిత్తి

మంచుమల్లుడు శ మరుగొంగ ముక్కంటి

నెలదారి ముమ్మొనశయలుఁగు మేటి

తే. విసపుమేతరి తిగప్రోలిక వేటకాడు

కప్పుతైదువ పెనిమిటి గాములదొర

వేల్పుదణిగన్నతాడు గుజ్జార వేల్పుతండ్రి

బేసిగన్నామి యన నీదురపేళ్లు సాంబ.

3

టి. చౌవంచమోములసాహేబు = అయిదు ముఖములుగల ప్రభువు,
జాఖవాగుబ్బలివిలుకాడు = మేరుపర్వతమువిల్లుగాగలవాడు, గిబ్బరౌతు =
ఎద్దునెక్కితిరిగెడువాడు, జక్కులదొరనేస్తీ = యక్షలకధిపతియగుకుబేరునికి
స్నేహితుడు, జన్నంపులగలవాడు = దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమును
ధ్వంసముచేసినవాడు, పొడలగింటము దాల్పు = మచ్చలుగల జంటనేతవస్త్ర
మును (వ్యాఘ్రచర్మమును) ధరించువాడు, పునుకదారి = బ్రహ్మకపాలమును
ధరించినవాడు, చినువాకమోపరి = (చినువాక = ఆకాశమందుబాటు
నేలు - (గంగాదేవిని) జడలందుఁ దాల్చినవాడు, వెండికొండదుసీడు =
రజతగిరి (తైలానము), ఉనికిపట్టుగాగలవాడు, మినుజుట్టుదేవర = ఆకాశమె
జుట్టుగాఁ గలవేల్పు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువునకు మృత్యువు [2ను మృత్యు
శబ్దభవములు), నుంచుమలల్లుడు = హిమవత్పర్వతమునకు అల్లుడు, మరు
గొంగ = మన్మథునికి శత్రువు, ముక్కంటి = త్రినేత్రుడు, నెలదారి = చంద్రుని
మోళియందుఁ దాల్చినవాడు, ముమ్మొనయలుగుమేటి = మూడుకొనల యా
యుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాడు, విసపుమేతరి = విషమును భక్షిం
చినవాడు, తిగప్రోలిక వేటకాడు = త్రిపురములను ధ్వంసముపేసిన దేవుడు,
కప్పుతైదువ పెనిమిటి = (కప్పుతైదువ = నల్లనిచామ-పార్వతి-టుగాగమము)
పార్వతికిభర్త, గాములదొర = (గాములు = భూతములు-గ్రహశబ్దభవము.)
హతములకు తేడు, వేల్పుదణిగన్నతాడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగు
మారస్వామికిఁ దండ్రి, గుజ్జార వేల్పుతండ్రి = వామనుండగువేల్పునకు (చి
కునికి) దండ్రి, బేసికన్నామి = (మూడు అనునది బేసినంఖ్య) త్రినేత్రుఁ
డవేల్పు-౨౩ శివుడు.

నీ. వెన్నుడు పెరుమాళ్లు శ వేకంటిసైదోడు
 కవ్వపుమలదాల్పు శ కట్టినేస్తీ
 చిలువపానుపుదంట శ తెలిదీవిమన్నీడు
 బటువుగైదువుజోదు శ బమ్మతండ్రి
 కటివేల్పు మరునయ్య శ కడలియల్లుడు సంకు
 దారి గరుడిరౌతు శ తమ్మికంటి
 పదివేసములదిట్ట శ యెదమచ్చగలసామి
 యడుగువాకగలాడు శ పుడమినంటు

తే. మొసలివాయొంటితాల్పు ర శ క్క-సులగొంగ
 లచ్చిమగఁ దుడ్లకేలుగ శ లాడు పుట్టు
 నడుగు తామరపొక్కిలి శ వాడు పసిడి
 వలువతాల్పున హరిపేరు శ లలరు సాంబ.

4

టీ. వెన్నుడు[విష్ణుశబ్దభవము], పెరుమాళ్ళు[ఇది ద్రవిడభాషలోని పదము-కోవెలవంటిది], వేకంటిసైదోడు=సహస్రాక్షుడగు దేవేంద్రునకు తమ్ముడు[ఉపేంద్రుడు.], కవ్వపుమలదాల్పు=మందరపర్వతమును ధరించినవాడు, కట్టినేస్తీ= [నేస్తీ=నేస్తముగలవాడు.] అర్జునునికిఁ జెలికాడు, చిలువ పానుపుదంట=శేషుండను పాన్నునందుఁ బరుండుకూరుడు, తెలిదీవిమన్నీడు=శ్వేతదీప్త మునికిపట్టుగాఁగలవేలుపు, బటువుగైదువుజోదు=దిటవగు నాయుధమును [సుదర్శనమును] ధరించినవాడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మదేవునికి జనకుడు, కటివేల్పు=నల్లనిదేవుడు, మరునయ్య=మన్మథునకు జనకుడు, కడలియల్లుడు=[పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినలక్ష్మికి మగఁడగుటచే] పాలసముద్రమునకు నల్లుడు, సంకుదారి=పాంచజన్యము నెడి శంఖమును దాల్చినవాడు, గరుడిరౌతు=గరుడవాహనమెక్కెడి దిట్ట, తమ్మికంటి=కమలాక్షుడు, పదివేసములదిట్ట=దశావతారముల నెత్తిన

వేలుపు, ఎదమచ్చగలసామి=తొమ్మునందుశ్రీవత్సమను మచ్చగలదేవుడు, అడుగువాఁకగలాఁడు=పాదమునందు నదిగలవాఁడు, [విష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవి బుట్టినది యని ప్రసిద్ధి.] పుడమినంటు=భూదేవికిఁ జెలికాఁడు, మొనలివాయెంటలాల్పు=మొనలితోటివలెనుండు కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ=రాక్షసులకువిరోధి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మిదేవికి భర్త, ఉడ్డకేలుగలాఁడు=నాలుగుచేతులు గలదేవుడు, పుట్టువడుగు=ఎల్లప్పుడుబ్రహ్మచర్యవ్రతముపూనినవాఁడు, తామర పొక్కిలివాఁడు=కమలముబొడ్డునందుఁ గలవాఁడు, పసిఁడివలువతాల్పు=బంగారు పుట్టము ధరించినవాఁడు-౨౯ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోముల శ్రదిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళి శ్రపులుఁగురాతు
తగవులజడదారి శ్రతండ్రి వేలుపుఁబెద్ద
మాటలజవరాలి శ్రమగఁడు నలువ
యలరులవిలుకాని శ్రయన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదుముదారి ప్రాఁశ్ర బలుకులదణి
నుదురాకులెక్కఁ జెశ్రన్నగ వ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై శ్రసమరుజాణ

తే. నిక్కపుజగంబు బ్రోచుమ శ్రన్నీఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు శ్రతాత జగము
లన్ని పుట్టించుమేటి తశ్రనంతఁ గల్లు
నతఁడు పజదొర యన నజా శ్రఖ్యలగు సాంబ. ౩

టీ. తీవంచమోములదిట్ట=చతుర్ముఖుఁడగుదేవుడు, తామరచూలి=విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁబుట్టినవాఁడు[సమాసాంతము ఇవారము.]

తలఁపుకేళాకూళిపులుగురౌతు = మానసనరౌవరమునందు విహరించు పక్షులు
[హంసములు]వాహనములుగాఁ గలబంటు. తగవులజడదారితండ్రి = కలహ
ములఁ బెట్టెడుమునికి[నారదమునికి]దండ్రి, పేలుపుఁబెద్ద = దేవతలకుమేటి
యైనవాఁడు, మాటలజవరాలిమగఁడు = వాగ్దేవికి [సరస్వతీదేవికి] భర్త, నలు
వ = నాలుగు మోములుగలవాఁడు[సమాసాంతము], అలరువిలుకానియన్న =
పూవిల్లునికి[మన్మథునికి]అన్న(విష్ణునికిఁ బుత్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్ణువు
నాభికమలమందు బ్రహ్మ పుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁడన్నయ్యెను.),
మేలమిబొజ్జగలదుముదారి = శ్రేష్ఠమయిన [బంగారుమయమగు] కడుపును
దాల్చిన మొనకాఁడు, ప్రాఁబలుకులదణి = వేదములనివాసము, నుదురాకు
లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయునట్టి కరిణీకుఁడు + నొసలనెడు తాటాకులందులెక్క
లను దప్పులు లేక వ్రాయునట్టి కరణము, అచ్చంపుఁదమ్మిపై నమరుజాణ =
తెల్లనితామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, విక్కపుజగంబుఁ బ్రోచు
మన్నీఁడు = సత్యలోకము నేలెడుప్రభువు, మొదటిజాతిదొర = బ్రాహ్మణులకు
అధిపుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.], దుగినఁడు [ద్రుహిణశబ్దభవము.],
తాత = పితామహుఁడు, జగములన్ని పుట్టించుమేటి = లోకములకెల్లసృష్టికర్త
యగు శ్రేష్ఠుఁడు, తనంతగలుగునతఁడు = స్వయంభువు, పజదొర = ప్రజా
పతి-౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత శ కప్పముత్తైదువ

మగనియందపుమేనఁ శ దగినమగువ

కఱకంతురాణి సిం శ గవుఁదేజి గలచాన .

వెనకయ్యతల్లినా శ వెలయు గౌరి

కలుములచెలి జిడ్డు శ కడలిబొట్టియ లచ్చి

తమ్మిగద్దియబోటి శ తల్లితల్లి

పెనిమిటియెద నుండు శ ననబోడి మరుతల్లి

నెలచెలియలు లిబ్బి శ నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్య తా నంచతేజి
 పాలఁతి తలఁవాకిటమెలంగు నచెలువ నలువ
 రాణి పలుకులజవరాలు నలచ్చికోడ
 లనఁగ భారతినామంబు నలమరు సాంబ.

6

టీ. గట్టురాకొమరిత=పర్వతములకు తేడగు హిమవంతునికూఁ
 తురు, కప్పముత్తైదువ=నల్లనిరూపముగల యంగన, మగనియందపుమేనఁ
 దగిన మగువ=ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగముభాగముఁ
 గైకొన్నకాంత, కఱకంతురాణి=శివునిదేవేరి, సింగపుఁదేజిగలవాన=సిం
 హవాహన మెక్కెడియాడుది, వెనకయ్యతల్లి=వినియకునితల్లి-పార్వతీ
 దేవి. కలుములచెలి=సంపదకు అధిదేవతయైనమగువ, జిడ్డుకడలిబొట్టియ=
 పాలసముద్రమునకుఁగూఁతురు, లచ్చి[ప్రకృతి. లక్ష్మి.]తమ్మిగద్దియబోటి=
 కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి=తల్లియగు
 గంగకుఁదల్లి, పెనిమిటియెడనుండు ననబోడి=భర్తయొక్కపక్షస్థలము
 నందు వాసముచేసెడు స్త్రీ, మరుతల్లి=మన్మథునికి జనని, నెలచెలిమలు=
 చంద్రునికిఁ జెల్లెలు, లిబ్బినెలఁతుక=భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యా
 డుది, సిరి [ప్రకృతి-శ్రీ]-గం లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిపాలఁతి=హంస
 వాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్కభార్య, తలవాకిట మెలంగుచెలువ=
 తలకు వాకిలియైననోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి=బ్రహ్మదేవు
 నియొక్కభార్య, పలుకులజవరాలు=వాక్కులకు విద్యలకు అధిదేవతయగు
 స్త్రీ, లచ్చికోడలు=[బ్రహ్మపత్నియగుటచే]లక్ష్మీదేవి కోడలు-౫ నరనర్వతి.

సీ. అడుగుకై దువుపుల్లు న పడగదునేదారి
 యరబారతల్లుల నయరిదిబిడ్డ
 వెనకయ్యవెనుకయ్య నెల్పులదళవాయి
 చిలువలబోనంపుఁ నబులుఁగుశాతు

స త్తిఃబూనువలంతి శ యి త్తిగమోముల
బలియుఁడు బారచే శ తులుగలలాఁడు
రిక్కరక్కసుమి త్తి శ తెల్లుకానుపు కొంచ
మల ప్రక్కలించిన శ మన్నెకాఁడు

తే. గట్లయేలికమనుమఁడు శ కప్పతెఱవ
మేటికొమ్మరుఁడు వేలుపు శ కేటినవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు శ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు శ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగుకై దువుపులువడగడునేదారి = అడుగుకై దువుపులు (కాళ్లు ఆయుధముగాఁ గల పక్షియగు) కోడి పెక్కెముగాఁగల మొనకాఁడు, అర బారతల్లలయరిదిబిడ్డ = అర్గురుతల్లలకు (షబ్ కృత్తికలకు) ముద్దుకొమరుఁడు, వెనకయ్య వెనుకయ్య = విఘ్నేశ్వరునికి తమ్ముఁడు, వేల్పులదశ వాయి = దేవతలకు సేనాధిపతి, చిలువలబోనంపుఁబులుఁగురౌతు = పాములే ఆహారముగాఁ గలిగినపక్షి (నెమలిని) వాహనముగాఁ గలిగినదిట్ట, స త్తి బూనువలంతి = శక్తి అను ఆయుధమును ధరించునట్టినేర్పరి, ఇ త్తిగమోము లబలియుఁడు (ఇరు+త్తిగ = ఇ త్తిగ-రెండుమూఁడులు-అఱు) = అఱు మొగములుగలిగినప్రభువు-షణ్ముఖుఁడు, బాధచేతులుగలాఁడు = పండ్రెండు బాహువులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమి త్తి = (రిక్కరక్కసుఁడు - అతనికిమ్మత్తువు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు తెల్లుకాన్ను = శరవణభవుఁడు, కొంచమల ప్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు = క్రొంచమనుపర్వతము తొలచిన ప్రభువు, గట్లయేలికమనుమఁడు = హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పతెఱవమేటికొమ్మరుఁడు = పార్వతియొక్క ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుచేటి నవతికొడుకు = (వేలుపు + ఏఱు = దేవతలనది,) గంగాదేవికి నవతియైన పార్వతికి బిడ్డఁడు, ముద్దయ్య = పిన్నవాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు-ప్రకృతి), కొమరుసామి (కుమారస్వామి శబ్దభవము.)-౧౭ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండు శ వలతేఁడు చిలుకరా

తామనిచెలి గాడ్పు శ టరదపుదొర

జాబిల్లియల్లుండు శ చౌవంచతూపుల

నెఱదంట కలుముల శ గరితబిడ్డ

కన్నులవిల్తుండు శ కమ్మవిల్తుండు పచ్చ

విలుకాండు చక్కెర శ వింటిజోడు

వెడవిలుతుండు తియ్య శ విల్తుండు చిగురాకు

విలుకాండు తుంటవిల్ శ గలదునీడు

తే. తలిరువిల్తుండు ననవిల్తు శ డలరువిల్తు

డించువిల్కాండు రాచిల్క శ నెక్కురాతు

మీను మొసలిసి డెంబుల శ మేటి తేటి

యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య శ లమరు సాంబ.

8

టీ. తలఁపుచూలి = సంకల్పమునందుఁబుట్టినవాఁడు, మరుండు (ప్ర. స్మరుండు), వలతేఁడు = (వలపు + తేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుకరాతు = చిలుకవాహనముగాఁగలబంటు, తామనిచెలి = వసంతునికి (వసంతర్తువునకు) స్నేహితుండు, గాడ్పుటరదపుదొర = గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభువు (గాడ్పు + అరదము - టుగాగమము -), జాబిల్లియల్లుండు = చంద్రునికి మేనల్లుండు, చౌవంచతూపులనెఱదంట = అయిదుఊరములుగల గట్టిబంటు, కలుముల గరితబిడ్డ = లక్ష్మీదేవికిఁ బుత్రుండు, కన్నులవిల్తుండు = గణుపులు గలవింటివాడు, కమ్మవిల్తుండు = మధురమైనవిల్లుగలవాడు, పచ్చవిలుకాండు = పచ్చని విల్లుగలవాడు, చక్కెరవింటిజోడు = చెఱకువిల్లుగాఁగలబంటు, వెడవిలుతుండు = తేలికయిన ధనుస్సుగలవాడు, తియ్యవిల్తుండు = తియ్యనైనవిల్లుగలవాడు, చిగురాకువిలుకాండు = మామిడి మొదలగువాని యిగుళ్లు విల్లుగాఁ గలవాడు, తుంటవిల్ గలదునీడు = చెఱకుతుంట విల్లు

గాగల ప్రభువు, తలిరువిల్లుడు = చిగురువింటివాడు, ననవిల్లుడు = పూవు
టమ్ములుగలవాడు, అలరువిల్లుడు = పూవింటివాడు, ఇంచువిల్లుడు =
చెఱకువిల్లుగాగలవాడు, రాచిల్లనెక్కురెంతు = మేటిచిలుకనెక్కుబంటు,
మీనుమొసలిసిడెంబులమేటి = చేపలు, మొసళ్లు తెక్కెమునందుగల
ప్రభువు, తేటియల్లెవాడు = తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాగలవాడు - ౨౪
మన్నుడు.

సీ. సతపేరుతత్తడి శ జతతేరుగలప్రోడ
యనిబడ్డనెఱబంటు శ లరుగుత్రోవ
వెన్నునివలగన్ను శ వేయిచేతులదిట్ట
తిగవేలుపులఁకి శ పగటిజోతి
జమునయ్య మినుమాని శ కము చాయపెనిమిటి
పగలునేయువలంతి శ జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మచ శ క్కిలిగింత వేల్పు
కలువలసూడు చీ శ కటులగొంగ

తే. జక్కువలయంటు మొక్కుల శ సొక్కుసామి
బారరూపులవేల్పు ప్రా శ బల్కుసామ్మ
పెట్టె చలిదాయ ప్రోద్దునా శ బేళ్లు దనరు
లోకబాంధవునకు శివా శ లోల సాంబ.

టీ. సతపేరుతత్తడి జతతేరుగలప్రోడ = సప్తయను పేరుగల రెండు
గుఱ్ఱములను గట్టినరథంబునఁ బోవునేర్పరి, అనిబడ్డనెఱబంటులరుగు
త్రోవ = యుద్ధమునఁజచ్చినకూరులు పోవుమార్గము [యుద్ధమునఁ జచ్చిన
వారు సూర్యుని భేదించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁ వోవుదురు అని శ్రుతి],
వెన్నునివలగన్ను = విష్ణుపుయొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట = వేయి
చేతులయొడుగు, తిగవేలుపులఁకి = త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాడు,
పగటిజోతి = పగటియందు వెలుగునట్టి జ్యోతిస్వరూపుడు, జమునయ్య =

యమునికిఁదండ్రీ, మినుమానికము = ఆకాశమునకు రత్నమయినవాఁడు—
 ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి = చాయాదేవికిఁచుగఁడు, పగలుసేయువలంతి = దిన
 మును గల్గించునేర్పువాఁడు—దినకరుఁడు, జగముకన్ను = లోకమునకు నేత్ర
 మయినవాఁడు—జగచ్చక్షువు, తమ్మిచక్కిలిగింత = కమలమునకు గిలగింత
 పెట్టువాఁడు, వేవెల్లు = [వేయి + వెలుఁగు] వేయికిరణములుగలవాఁడు—సహ
 స్రాంకువు, కలువలసూడు = కలువలకువిరోధి, చీకటులగొంగ = అంధకార
 మును బోగొట్టువాఁడు, జక్కువలయంటు = చక్రవాకపక్షులను జేర్చునది,
 మ్రొక్కులసొక్కుసామి = సమస్కారములకు [మెచ్చుకొని] మైమఱచు
 నట్టివేలువు, బారూపులవేల్పు = పండ్రెండు మేనులుగలదేవుఁడు—ద్వాదశా
 త్ముడు, ప్రాబలుకొమ్ముపెట్టె = తొలివలుకులు [వేదములు] అనెడు
 ఘాషణములకుఁబెట్టియవంటివాఁడు, చలిదాయ = చల్లదనమునకు విరోధి,
 ప్రొద్దు [బద్ధశబ్దభవము.]—సూర్యుఁడు.

సీ. కఱకంతుతలమాని శ కము వేలుపులబువ్వ
 జాబిల్లి మరుమామ శ చందమామ
 జింకతాలుపు తొగ శ చెలికాడు జడదారి
 కన్నాప రేతేడు శ కడలివెన్న
 చుక్కలగమికాడు శ జక్కువపగవాఁడు
 చలివెల్లు రేవెల్లు శ చలువజోతి
 వెన్నునెడమకన్ను శ వెన్నెలరాయడు
 నెల తమ్మిదాయ ము శ స్నీటిపట్టి

తే. కందుగలదుండగీడు చీకటులమిత్తి
 పంటపైరులదొర ప్రొద్దు శ జంట లచ్చి
 యన్న రేజోతి చందన శ నమరుచుండుఁ
 గుముదమిత్రునినామధే శ యములు సాంబ.

టీ కట్టుకంట తలమానికము = శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపుల
బువ్వ = దేవతలకు ఆహారమైనవాడు (చంద్రునికళలలో పదునై దింటినిదేవ
తలలోఁ గొందఱు ప్రతిదినము నొక్కొక దొక్కొకటివంతునఁ దిందురు,
అని శ్రుతి.), జాబిల్లి = (జాను + బిల్లిక) చక్కని బింబముగలవాడు, మరు
మామ = మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ (చంద్రమశ్శబ్దభవము,) జింక
తాలుపు = జింకనుధరించినవాడు, తొగచెలికాడు = కలువలకు స్నేహితుడు,
జడదారి కన్నాప = అత్రిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాడు,
రేతేడు = రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న = క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టిన
వెన్న, చుక్కలగమికాడు = నక్షత్రములకురాజు, జక్కనపగవాడు = చక్ర
వాకపక్షులదంపతులకు విరోధి (వాని నెడఁబాపువాడని యర్థము), చలివెల్లు
= చల్లనికరణములు కలవాడు, రేవెల్లు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాడు,
చలువజోతి = చల్లనివెలుతురు కలవాడు, వెన్నునెడమకన్ను = విష్ణువు
యొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయడు = చంద్రునికఁబ్రభువు, నెలతమ్మి
దాయ = కమలములకు విరోధి (చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మాసి
కొనును.). మున్నీటిపట్టి = సముద్రునికిఁబ్రతుడు, కందుగలదుండగీడు =
నల్లనికళంకముగలధూర్తుడు, చీకటులమిత్తి = చీకటికిమృత్యువు - చీకటిని
బోఁగొట్టువాడు, పంటపైరులదొర = సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట = శూ
ర్యనకుసాటి, లచ్చియన్న = లక్ష్మీదేవి కన్నయైనవాడు, రేజోతి = రాత్రి
వెలుంగువాడు, చందు (ప్ర. చంద్రుడు). - ౨ చంద్రుడు

నీ. పదిపదులంచుల శ బాఁకుఁ దాల్చుదునీఁడు

కొండలతెక్కలు శ కొట్టినదణి

జమిడియేదదులజ శ న్నములు చేసినమేటి

సోమాసులకుఁ దాపు శ సూపుజాణ

యెత్తరంపుఁజెవుల శ త త్తడివజ్రేడు

విప్పుతెప్పలతేడు శ వెల్లిగారు

మావటీఁడు తలఁపు శ్రీ మానికముగలాఁడు

నిలువెల్లఁ జూపులై శ్రీ వెలయువాఁడు

తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి శ్రీ యింటికోడి

పెట్టుమాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ శ్రీ బెనిచినదొర

మొదటిదిక్కునుబాదారి శ్రీ మెయిలుజక్కి

సామి యన నిండునామముల్ శ్రీ జరగుసాంబ. 11

టీ. పదిపదులంచులబాకుదాల్చుదునీఁడు = (పదిపదులునూలు) నూఁ
అంచులుగల యాయుధమును (వజ్రాయుధమును) ధరించినమేటి, కొండల
రెక్కలుకొట్టినదణి = పర్వతములయొక్క తెక్కలను నణికిననేర్పుకాఁడు,
జమిడియేఁబదులజన్మములుచేసినమేటి = (జమిడియేఁబదులు = నూలు) నూ
లునుజ్జములుచేసిన యుత్తముఁడు-శతములుఁడు, సోమాసులకుఁ దావుసూపు
జాణ = యాగములొనర్చినవారి కునికిచూపునట్టి నేర్పరి, ఎత్తరంపుఁజెవులతత్త
డివజ్రీఁడు = నిక్కుకొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చేశ్వనము)
నెక్కిడి మొనకాఁడు, విప్పురెప్పలతేడు = (విప్పుతెప్పలు = తెఱచికొని
యుండు తెప్పలుగలవారు-అనిమిషులు-దేవతలు) దేవేంద్రుఁడు, వెల్లగౌరు
మావటీఁడు = తెల్లనియేనుఁగును-ఐరావతమును ఎక్కిడిమావటివాఁడు, తలఁ
మానికములాఁడు = చింతామణిగలవాఁడు, నిలువెల్లఁజూపులై వెలయు
వాఁడు = దేహమెల్ల నేత్రములుగలవాఁడు-సహస్రనేత్రుఁడు, మింటిప్రోల్
సామి = స్వర్గప్రవృత్తిము నేలురాజు, జడదారియింటికోడి = గౌతమమహాముని
మొక్క యాశ్రమంబునఁ గుక్కుటరూపంబుఁ దాల్చినవాఁడు, పెట్టు
మాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ బెనిచినదొర = కల్పవృక్షములను కామధేనువును బోషిం
నట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కునుబాదారి = తూర్పుదిక్కు నేలెడు ప్రభువు
నుబాదారి - అన్యదేశ్యము.), మెయిలు జక్కిసామి = మేఘములు వాహ
నులుగాఁ గలప్రభువు - ౦౪ దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని శ దుగమోరపాదుసా
 తెమ్మరచెలి యన్ని శ తిండికాడు
 నీటిబిడ్డడు కిత్తు శ నిప్పు ముట్టంగరాని
 బలియుడు సతనాలు శ కలదునీడు
 కప్పుత్రోవరి తిగ శ కాళ్ళదేవర యగ్ని
 చి చ్చింగలం. బన శ జెలగు వహ్ని
 పోతుత త్తడిరాతు శ ప్రొద్దుకూన జముండు
 మిత్తి దక్కినమేలు శ మేటి జమున

తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరుల శ తేడనంగ
 గాలునినమాహ్వయము లగు శ మూలతేడు
 త్రిమ్మరీడు రక్కసి పొల శ దిండి సోకు
 మూకదణి నా నిర్మతివేల్లు శ పొనగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని = పొట్టేలువాహనముగాగలరౌతు, దుగమో
 రపాదుసా = రెండుముఖములుగలదేవుడు (పాదుసా - అన్యదేశ్యము),
 తెమ్మరచెలి = వాయువునకు, జెలికాడు, అన్ని తిండికాడు = సర్వభక్ష
 కుడు, నీటిబిడ్డడు = ఉదకమునందు బుట్టినవాడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టంగ
 రానిబలియుడు = తాకగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీడు = ఏడు
 నాలుకలు కలప్రభువు-సప్తజిహ్వాడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లనిమార్గముగల
 వాడు-కృష్ణవర్ణ, తిగకాళ్ళ దేవర = మూడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్ని
 (అగ్ని-ప్రకృతి.), చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారకబిభర్షము.)-గళ అగ్ని.
 పోతుత త్తడిరాతు = దున్నపోతు నెక్కుబలియుడు, ప్రొద్దుకూన = సూర్యుని
 బిడ్డడు, జముండు (ప్ర.యముండు), మిత్తి (మృత్యుశబ్దభవము.) దక్కినమేలు
 మేటి = దక్షిణ దిక్పాలుడు, జమునతోడు = యమునకుతోబుట్టువు, గుదె
 తాల్పు = పాశమును చాల్చినవాడు, పెతరులతేడు = పితృదేవతల కధిపతి
 -లా యముడు. మూలతేడు = నైర్ఋతిమూల కధిపతి, త్రిమ్మరీడు =

రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు.), పొలదిండి = మాంస మాహారముగాఁ గలవాఁడు, సోఁకుమూకదణి = రాక్షససమూహముల కధిపతి - ౫ నైర్వతి.

సీ. పడమటిదొర నీటి న్మొడయఁడు జడిసామి
మొసలిగుఱ్ఱమురొత్తు న్ మొయిలుతేఁడు
వల్లెతాడుగలట్టి న్ వాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగు న్ గుఱ్ఱమువలంతి
బీదలపెనుబాద న్ యీద్రతాఁచులమేతఁ
గందపుమలగుఱి న్ కాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమో న్ పరి వలి మరుతేరు
సుడిగొట్టు తెమ్మర న్ సోకుబూచి
తే. మేనుతాల్పుల కుసురైన న్ మేటినింగి
చూలి మబ్బులపగదాయ న్ గాలి సురఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వగా న్ వించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతా న్ ఖ్యలగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర = పశ్చిమదిక్కు నేలెడువాఁడు, నీటియొడయఁడు = ఉదకముల కధిపతి - అపాంపతి, జడిసామి = వాన కధిపుఁడు. మొసలిగుఱ్ఱమురొత్తు = మొసలిహానముగాఁగల కూరుఁడు, మొయిలుతేఁడు = మేఘాధిపతి, వల్లెతాడుగలట్టివాఁడు = పాశమునుదాల్చినవాఁడు - ౬ వరుణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి = జింకహానముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదలపెనుబాద = బీదలను జిలికాలంబున మిక్కిలి బాధించునది, ఈద్ర = చల్లనివాఁడు, త్రాఁచులమేత = పాముల కాహారమైనవాఁడు, గందపుమలగుఱి కాఁడు = మలయున్నచున్నట్టి వీచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యర, తావిమో పరి = పుష్పముల గంధముదాల్పువాఁడు, వలి, మరుతేరు = మన్మథు

నకు నరద మయినవాడు, సుడిగొట్టు = చుట్టివీచువాడు, తెమ్మర, సోకు బూచి = స్పర్శగుణముగలదయ్యము, మేనుతాల్పుల కుసురై నమేటి = శరీర ధారులకుఁ బ్రాణమైనమేటి, నింగిచూలి = ఆకసమునఁబుట్టినవాడు, మబ్బుల పగదాయ = మేఘములనుజెదరఁగొట్టువిరోధి, గాలి, సురటివీచనలపుట్టు = విననకట్టుల వీచుటచేఁ బుట్టువాడు, దువ్వగావించుజాణ = దుమ్మును గలి గించు నేర్పరి, కరువలి-౨౦ వాయుదేవుడు.

సీ. జక్కులపాదుసా శ ముక్కంటినంగాతి
కాయకన్నేటి రొ శ క్కములతేడు
వానీడు రారాజు శ వడచక్కియెకిమీడు
తత్తడి నెక్కెడు శ దంట యనంగ
ధనధుపేళ్లగు జడ శ దారి గిబ్బసిపాయి
తిగళంటిదొర తుది శ దిక్కు తెంకి
యనంగ నీశానాఖ్య శ లనువొందుఁ జిందము
కూత్రకైదువు బూర శ గొమ్ము నంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము శ వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వట్టువ శ వాలు బటువు
వాలు పదిసూటులంచుల శ వాలు బిల్ల
వా లన సుదర్శనాఖ్యలు శ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా = యక్షలకు తేడు, ముక్కంటినంగాతి = త్రినేత్రునకుఁ జెలికాడు, కాయకన్నేటి = కాయగాచిన కన్నులగులయు త్తముడు, రొక్కములతేడు = ధనముల కదిపతి, వానీడు = (వానెడు ఈడు) వైశ్యకులమునఁ బుట్టినవాడు, రారాజు = రాజులకురాజు - రాజ రాజు, వడచక్కియెకిమీడు = ఉత్తరదిక్కు నేలువాడు, తత్తడినెక్కెడు దంట = గుత్తుపువాహనమునెక్కెడి శూరుడు-౮ కుబేరుడు. జడదారి =

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాడు. గిబ్బసిపాయి = ఎద్దునెక్కెడి
 రౌతు, తిగకంటిదొర = తినేత్రుడగువ్రభువు, తుదిదిక్కుటెంకి = కడ
 పటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాడు-౪ ఈశానునిపేరు
 లు. చిందము. కూతకె దువు = ఊడెడి యాయుధము, బూరగొమ్ము, సంకు
 (ప్ర. శంఖము.), పలమురి = కుడితట్టుగాఁ దిరుగునది-౫ విష్ణువుయొక్క
 పాంచజన్యము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్టువవాలు-(ఈ ౩ పదములకు
 గుండ్రనియాయుధము లని యర్థము.) బటువువాలు = గట్టియాయుధము,
 పదిసూటులంచులవాలు = (పదిసూటులు = వేయి) వేయి యంచులుగల యా
 యుధము. బిల్లవాలు = బిళ్ళవలె గుండ్రనైన యాయుధము - ౬ విష్ణువు
 యొక్క సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటి శ తొయ్యలిపెనిమిటి
 కప్పదేవరయన్న శ కలపదారి
 కఱివల్లప్రోడ రో శ కలితాల్పు తాటిటె
 క్కెము మేటిబలియుడు శ జమునగొంగ
 యన బలభద్రుపే శ శ్లగుఁ గ్రీడిచెలితేరు
 పులుగురాయడు దెలి శ మోముపక్కి
 బొల్లిమోరపులుంగు శ నల్లనయ్యరవాలు
 తొడలేనివానిసై శ దోడు గరుడి

తే. వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు శ వెన్నుపడగ
 చిలువమేతరి మే లిచ్చు శ పులుగు గరుటి
 తల్లివేసట వాపిన శ దంట. యనఁగ
 వై నతేయసమాఖ్యలు శ వఱులు సాంబ: 15

టీ. తుదచుక్కపేరిటతొయ్యలిపెనిమిటి = (తుదచుక్కపేరు = నక్ష
 త్రములలోఁ గడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁ బెనిమిటి.) రేవతీర
 మఱుడు, కప్పదేవరయన్న = నల్లనిదేవరకు (కృష్ణునికి) అన్నయైనవాడు,

కలపవారి=నాగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కటివల్పుప్రోడ = నల్లని పట్టుబట్టను ధరించిననేర్పరి-నీలాంబరుఁడు, రోకలితాల్పు = ముసలాయుధుఁడు, తాటిపెక్కిము మేటిబలియుఁడు=తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - బలరాముఁడు. క్రీ డి చెలిజేరు=అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్కవాహనమైనవాఁడు, పులుఁగు రాయఁడు = పక్షలకురాజు, తెలిమోముసక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి, తొల్లి మోరపులుంగు. (పై యట్లే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లనిదేవుని యొక్క రవగాలు - అస్కండితగతినిఁబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగముగాఁబోవ సాధనమైన వాహనము, తోడలేనివానిపైదోడు = అనూరుని కిఁదమ్ముఁడు, గరుడి(ప్ర.గరుడుఁడు), వేలుపులబువ్వఁగొనుజోడు=వేలు పులకాహారమయిన యమ్మతమునపహరించినబంటు, వెన్నువడగ=విష్ణువు యొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేఱరి=పాములను దినువాఁడు, మేలి చ్చుపులుగు=జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ గరుడి.), తల్లివేనటవాపినదంట=తల్లియొక్క శ్రమములను బోగొట్టిన కూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెర శ కొడు కన భీముఁ డా

వేగంటికొమరుఁడు శ వెన్నునంటు

వెన్నుమచ్చదుసీఁడు శ వివ్వచ్చు కవ్వడి

గెలుపు పేరుగలాఁడు శ క్రీ డి యనఁగ

నర్జుననామంబు శ లగు ముత్తైరువులాఁడి

తెలివాఁక పొందామ శ రలకుఁ బంట

కఱకంఠతలయేఱు శ పెరుమాళ్ల డుగుబుగ్గ

జడదారిచెవియాట శ చదలువాఁక

తే. తాటిపెక్కిముదణితల్లి శ తాతపనఁటి

వెల్లి మినువాళ మిన్నేలు శ వేల్పుటేలు
తెల్లు కానుపునపతిత శ ల్లి యనఁ దనరు
నమరతటినికి నామధే శ యములు సాంబ.

16

టీ. వడముడి, తెమ్మరకొడుకు = పవననందనుడు - అభీముడు,
వేగంటికొమరుడు = వేయకన్నులుగలదేవుని (ఇంద్రుని) పుత్రుడు, వెన్ను
నంటు = కృష్ణునికిఁ బ్రయస్నేహితుడు, వెన్నుచుచ్చుదునీడు = వీపునందు
మచ్చగల సరదారు. వివ్వచ్చు (ప్ర. భీభత్సుడు), కవ్వడి = (కవ+వడి)
రెండుచేతులతో నేక కాలమున జాణములసేయువాడు, గెలుపుపేరుగలవాడు
= "విజయుడు" అనునామముగలవాడు, క్రీ డి = (కిరీటి. ప్రకృతి) కిరీ
టము గలవాడు - ౩ అర్చనుడు. ముత్తైరువులాడి = మూడుమార్గములం
దుఁ బ్రవహించునది - త్రిపథగ. తెలివాళ = తెల్లనినది, పొందామరలకుఁబం
ట = బంగారుతామరపువ్వుల కునికిపట్టయినది, కఱకంతుతలయేలు = ఈశ్వ
రుని శిరసునందు వసించునది, పెరుమాళ్ల డుగుబుగ్గ = విష్ణుపుయొక్క పాద
లందుఁ బుట్టిన నీటియూఁట - విష్ణువది, జడదారిచెవియూట = జహ్నువనెడి
మహర్షి యొక్క చెవినుండిపుట్టినది, చదలువాళ = అకసమందుఁబాటునది,
తాటిచెక్కెముదణితల్లి = తాళధ్వజుడగుభీష్మునితల్లి, తాతపనఁటివెల్లి = బ్ర
హ్మకమండలుపునందలి నీటిప్రవాహము, మినువాళ = అకసమందుఁబాటుడు
నది, మిన్నేలు (చూపైన), వేల్పుటేలు = (వేల్పు+ఏలు) దేవతనది,
తెల్లుకానుపునపతితల్లి = కుమారస్వామికి మారుతల్లి - ౧౩ గంగానది.

సీ. వేల్పుసువారంపు శ విడిది వెన్నునిటెంకి

రతనాలపంట సం శ్రదంబు కడలి

పుడమిముద్దియకోక శ మున్నీరు ప్రాయేలు

మబ్బుపువ్వుల వెల్లి శ మామమామ

గట్టురాకొమరుని శ గాచిననేర్పరి

యేలులమగఁడు శే శ యింతిమామ

ముక్కంటియమ్ముల శ పొది మింటిలాయంబు
 తోటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాడు
 తే. చందునయ లచ్చితండ్రి నా శ జలధి పరగ
 వెల్లయేనుగు చొదంతి శ వేల్పుకారు
 మొదటిహత్తి నా సురకరి శ పొదలు దెల్ల
 జక్కి నిక్కువీనులమాపు చదలు తేజ
 యనగ నుచ్చైశ్శవముపేరు శ లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పునువారంపువిడిది = దేవతలపంటయిల్లు, వెన్నునిటెంకి =
 విష్ణువుయొక్క వాసస్థానము, రతనాలపంట = రత్నములు, బండుచోటు,
 సంద్రంబు (ప్ర. సముద్రము.) కడలి, పుడమిముద్దియకోక = భాదేవికివత్తు
 రూపమైనది. మున్నీరు = (ముందు + నీరు) పురాతనమైననీరు, ప్రాయేణు =
 (ప్రాంత + ఏణు.) ప్రాచీనమైనది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి = (మబ్బుపువ్వులు =
 మేఘపుష్పములు - నీళ్ళు,) నీటి కునికివట్టు, మామమామ = మామయగు విష్ణు
 వునకుమామ, గట్టురాకొమరునిగాచిననేర్పరి = (గట్టురాకొమరుడు = హిమ
 వంతునికొమరుడు - మైనాకుడు) మైనాకుని రక్షించిన సమర్థుడు, ఏబుల
 మగడు = నదులకు భర్త, రేయింతిమామ = రాత్రియనుకాంతకు మామ
 (రాత్రి చంద్రునిభార్యయనువాడుకగునకును, చంద్రుడుసముద్రునికిఁబుత్రు
 డగుటచేతనురాత్రికి మామయనబడియె), ముక్కంటియమ్ములపొది = త్రినే
 త్రునకుండ్రపురసంహారసమయముననమ్ములపొదియైనవాడు, మింటిలాయ
 బుతోటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాడు = ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపు
 శాలగాను, చెట్లతోటగాను, పసులదొడ్డినిగాను చేసిననేర్పరి - స్వర్గమునగల
 యుచ్చైశ్శవ మనుగుఱ్ఱమును, కల్పవృక్షములను, గామధేనువును గన్నవా
 డు, చందునయ = చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి = లక్ష్మీదేవికి జనకుడు -
 ౧౭ సముద్రము. తెల్లయేనుగు = తెల్లనియేనుగు, చొదంతి = నాలుగు

దంతములుగలది, వేల్పుగారు = దేవతలయేనుగు, మొదటిహత్తి మొదటి
యేనుగు-౪ ఐరావతము. తెల్లణ్ణిక్కి = తెల్లనిగుట్టము, నిక్కువీనులమాపు =
నీలుకొనియుండు చెవులుగలగుట్టము, చదలుతేజి = స్వర్గమందలిగుట్టము- 3
ఉచ్చైశ్రవము.

నీ. వేలుపుటెంకి కోశ వెల దేవళము గుడి
యనగ దేవాలయాశ ఖిలు చెలంగుఁ
దెఱగంట్లు జన్నంపుఁ దిండులు జేజేలు
తొలివేల్పుపగతురు శ పలుకుటల్లు
మేటులు వేల్పులు శ మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు శ నరలుగనని
పెద్దలనగ సురా శ భిఖ్య తా వినోబులు
వేగంటికచ్చేరి శ వేల్పుటెంకి

తే. యనగ స్వర్గముపేళ్లగు శ వినుమిటారు
లచ్చరలు వేల్పుచెలు లన శ నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము శ తలఁపుమాని
క మనఁ జింతామణినమాఖ్య శ లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి = దేవతలయొనికిపట్టు, కోవెల, దేవళము (ప్ర. దేవా
లయము.), గుడి-దేవాలయము. తెఱగంట్లు = తెఱచికొనియుండు కన్నులు
గలవారు-అనిమేపులు, జన్నంపుదిండులు = యజ్ఞములయందు హవిర్భాగము
లను దినువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు = పూర్వదేవులకు (అసురులకు)
విరోధులు, పలుకుటల్లు మేటులు = మాటలె యాయుధములుగఁ గలవారు,
గీర్వాణులు, వేల్పులు = వేలుపులు, మింటిత్రోవరులు = ఆకాశమునఁ దిరుగు
రు, నిద్దురలేనిప్రోడలు = నిద్రలేనినేర్పరులు, నరలుగనని పెద్దలు = ముదిమి
లనవెండ్రుకలు మున్నగువానియందుఁ గలుగు తెల్లదనములేని గొప్పవారు-
; దేవతలు. వినోబులు = ఆకనమందుండు పట్టణము, వేగంటికచ్చేరి =

ఇంద్రునిసభ, వేల్పు పెంకి = 'దేవతలుండుచోటు-3స్వర్గము. అచ్చరలు[ప్ర. అప్పరసలు.], వేల్పుచెలులు = దేవతాంగనలు-2 అప్పరసలుచాగరతనము = ఇచ్చునట్టి రత్నము, తలఁపుమానికము = కోర్కులొసఁగు రత్నము- 1 చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొనఁగెడి శ యావు జేజేగిడ్డి
చదలుతొడుకు తెల్ల శ మొద వనంగ
సురగవిపే శ్మగుఁ శ దెఱగంటిమాఁకులు
పెట్టుమాఁకులు మింటిశ చెట్టు లనఁగఁ
గల్పకాఖ్య లగు వే శ గంటిగొంగలు రక్క-
సులు రేయిద్రిమ్మరుల్ శ సుకురుసిసులు
వేల్పుచాయలు తొలి శ వేల్పులు నా దైత్య
నామంబు లగు గాలి శ గాము నెగడి

తే. కొఱవి రాలుపు బూచి సో శ కుడు పిసాసి
దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభి శ ధానము లగు
నివము వలి మం చనంగను శ హిమము దనరుఁ
బిడు గనఁగ జెల్లు నశనికిఁ శ బేళ్లు సాంబ.

టీ. అడిగిననొనఁగెడియావు = కోరినతోడుతనేయిచ్చునట్టియావు, జేజేగిడ్డి = దేవతలగోవు, చదలుతొడుకు = స్వర్గమందుండుగోవు, తెల్లమొదవు = ధవళవర్ణమైనగోవు-4కామధేనువు. తెఱగంటిమాఁకులు = దేవతలకు సంబంధించినచెట్లు, పెట్టుమాఁకులు = కోరినది యిచ్చుచెట్లు, మింటిచెట్టులు = స్వర్గమందలి వృక్షములు-3 కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు = ఇంద్రునికిఁ బగవారు, రక్కసులు[ప్ర. రాక్షసులు], రేయిద్రిమ్మరుల్ = రాత్రులందుఁ

దిరుగువారు, సుకురుసేనులు=శుక్రాచార్యునిశిష్యులు, వేల్పుదాయలు =
దేవతలకు విరోధులు, తొలివేల్పులు=పూర్వదేవులు-౬ రాక్షసులు. గాలి,
గాము(ప్ర. గ్రహము), నెగడి, కొఱవిరాలుపు=కొఱవికట్టై త్రిప్పునది,
బూచి, సోకుడు, పిసాసి (ప్ర. పిశాచము.), దయ్యము (ప్ర. దైవము.)-
౮ పిశాచము. ఇవము(ప్ర. హిమము.),వలి, మంచు-౩ హిమము.పిడుగు-
౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ శ విన్నుప్పరము నింగి
నెన్నునియడుగు విన్ శ వేల్పుదెరువు
గాలితండ్రి బయల శ కనము మొగులుతెన్ను
చదలునా గగనాఖ్య శ లొదవుచుండు,
బవలు పగలు నాఁగ శ దివము పేల్లగు రేయి
రాతిరి రే యన శ రాత్రి యమరు
దెన దిక్కు-కడ యన శ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాన మమరు బు శ న్నమ యనంగ

తే. నలరు బూర్ణిమకు సమాన శ యమవస యనఁ
జను సమావాస్యపేరులు శ సంజ సందె
యనఁగఁదగు సంధ్య కాతపం శ బునకు నెండ
ప్రౌద్ధ వేండం బనెడివేల్లు శ పొనఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ=నక్షత్రముల మార్గము, విన్ను, ఉప్పు
రము, వింగి, వెన్నునియడుగు=విష్టపది, విన్=వేల్పుదెరువు=దేవతలుపో
వునట్టిబాట, గాలితండ్రి=వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు, ఆకాశము
(ప్ర. ఆకాశము.), మొగులుతెన్ను=మేఘములమార్గము, చదలు-౧౩ ఆకా
శము. పగలు, పవలు-౨దినము రేయి, రాతిరి, రే-౩రాత్రి-దెన=(ప్ర.
దిశ.)దిక్కు (ఇది సంస్కృతసమము), కడ (ప్ర. కాష్ఠ.) -౩దిక్కు నెల,

చందు - ౧ మాసము. పున్నమ ౧ పూర్ణిమ. అమావస, అమవస-అమా
వాస్య. సంజ, సందె - ౨ సంధ్యాకాలము. ఎండ, ప్రొద్దు, వేండ్రము -
౩ ఆతపము.

సీ. మెఱపులు మెఱుగులు శ మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జక్కలు రిక్క శ లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేని శ యరదము నీటిమో
పరి మబ్బు మొయి లనఁ శ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ శ బొరయు వీచికపేళ్లు
నుఱువు నుఱు గనంగఁ శ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య శ లగును లోపల లోన
లో నన బహిరాఖ్య శ లొప్పను వెలి

తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీ శ పంబుపేళ్లు
వఱలుచుండును జోతి తి శ ర్వళిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ఠమునకు వె శ చ్చన యొకింత
వేడి యిసుమంతకాఁక నా శ వెలయు సాంబ. 2

టీ. మెఱపులు, మెఱుగులు, మించులు - ౩ విద్యుత్తు. చుక్కలు,
రిక్కలు [ప్ర. ఋక్షములు]- ౨ నక్షత్రములు. జేజేతేని యరదము=ఇం
దుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి = నీటినిధరించునది [జలధరము]-
మబ్బు, మొయిలు-౪ మేఘములు. తెర, అల, తరఁగ [ప్ర. తరంగము.]
-౩ సముద్రపుటలలు. నుఱువు, నుఱుగు - ౨ ఫేనము. లొపల, లోన, లో
- ౩ అంతర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-౩ బహిర్భాగము. జోతి [ప్ర
జ్యోతిస్సు], తిరవ్వికి (ఇది ద్రావిడపదము.) దివ్వె [ప్ర. దీపము]-౩ దీప
ము. వెచ్చన, ఒకింతవేడి, ఇసుమంతకాఁక-౩ కొంచెపాటియష్టము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవి యగు

కస్తురిరంగాఖ్యుడను జ శ గద్దితముగ నీ

నిస్తులదై వతవర్గును

విస్తర మొనరించినాడ శ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కఁగా లక్షణము లెఱింగిన కవినైన కస్తురిరంగయ్యయను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గును విపులముగాఁ జెప్పితిని.

దేవవర్గు సంపూర్ణము.

—o—

మా న వ వ ర్గు

క. శ్రీనగజామానసలన

మానసరోహంస నిరుప శ మానవిభవధా

మా నవముగ నీపేరిట

మానవవర్గువు రచింతు శ మానక సాంబా. 1

తా. కొంతయుక్తురాలగు పార్వతియొక్క మానసమనెడుప్రకాశం చెడికొనికి రాయంపయైనవాడా! [పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁబడు వాడా!] సాటిలేనికల్పికి నివాసమైనవాడా! ఓసాంబమూర్తి! నీకంకితముగా నేను తప్పక నూతనముగా మానవవర్గును రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాత శ పలుకులు మినుకులు

ప్రామినుకులు తొంటి శ బాస లనఁగ

వేదాఖ్య లగు నేల శ వేల్పులు తొలిజాతి

వారు మినుకులచదు శ వరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టు శ కలు పార్లు బాఁపలు
నాఁగ బ్రాహ్మణులకు శ నామము లగు
తేలు దొరలు నేల శ యేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గల శ వారు రాచ

తే. వారు తేఁడులు రెండవ శ వంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్రియాఖ్యి తా శ బచ్చు జేరి
మూఁడవకొలం బతఁడు నాఁడె శ కాఁడు నల్ల
నయ్యతోడబిడ్డ కోమటి శ నాఁ దనర్పు
వై శ్యనామంబు లద్రుని శ వాన సాంబ. 2

టీ. తొలివదవులు, ప్రాతపలుకులు, మినుకులు, ప్రామినుకులు,
తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) - ౫
వేదములు. నేలపేల్పులు=పుడమికిదేవులు (భూసురులు), తొలిజాతివారు=
అగ్రజన్ములు, మిస్కులవదవరులు=వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్ని
గట్టులు=యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, దుగపుట్టుకలు=ద్విజన్ములు, పార్లు
(పాఱులు)=పాఱువారు, బాఁపలు - ౭ బ్రాహ్మణులు. తేలు, దొరలు,
నేలయేలుదంటలు=పుడమినిఁ చాలించునేర్పరులు, వెన్నునివలబుజమునఁ
గలవారు=విష్ణుపుయొక్కకుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు=క్షత్రి
యులు, తేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవకులమున (క్షత్రియ
వంశమున) బుట్టినరాజులు - ౭ క్షత్రియులు. పచ్చు, జేరి, మూఁడవకొలం
బతఁడు=మూఁడవవంశమున (వైశ్యకులమున) బుట్టినవాఁడు, నాఁడెకాఁడు
=నాణేముగలవాఁడు, చల్లనయ్యతోడబిడ్డ=విష్ణుపుయొక్కతోడయందుఁబు
ట్టినవాఁడు, కోమటి ౬ వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపతాల్పులు తుది శ కొలమునేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁ శ బుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య శ్రీ లమ్మ కన్నది తల్లి
 యవ్వ నా మాతపే శ్రీ శృమరుఁ దండ్రీ
 యబ్బ కన్నయ్య నా శ్రీ యన యయ్య య పున
 జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ డనుఁగు తోడు
 తోడఁబుట్టు పనంగఁ శ్రీ దోడఁబుట్టు వన సోద
 రాఖ్య లౌ మొదటివాఁ శ్రీ డన్న పెద్ద

తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క శ్రీ యప్ప యనఁగ

జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు శ్రీ చెల్లె చెలియ

లనఁగఁ దనరు గనిష్ఠ కి శ్రీ ల్లాలు రాణి

యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య శ్రీ కగును సాంబ. 3

టీ. కలపతాల్పులు = నాగేటినిధరించినవారు, తుదికొలమునేర్పరులు = కడపటి(నాలుగవ)కులమునందుఁబుట్టిననేర్పుగలవారు, కాపులు = క్షేత్రములనురక్షించువారు, వినువాకతోఁబుట్టువులు = గంగానదికి సైదోడులు[భూద్రులు విష్ణుపాదమునఁబుట్టిరి యనిశ్రుతి చెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదోద్భవగమకను గంగకు భూద్రులు దోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.] - ౪ భూద్రులు అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪ జనని. తండ్రీ, అబ్బ, కన్నయ్య (కన్న+అయ్య), నాయన, అయ్య = పూజ్యుఁడు, అప్ప = జనకుఁడు. తమ్ముఁడు, అనుగు, తోడుతోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు-౫ సోదరుఁడు (చిన్నవాఁడు). మొదటి వాఁడు = మొదటఁబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద-3 పెద్దతోఁబుట్టువు (అగ్రజుఁడు) అప్ప. అక్క-౨ జ్యేష్ఠభగిని. చెల్లె, చెలియలు, కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు (ఇల్ల+అలు), రాణి, ఆలు, పెండ్లాము-రూ. పెండ్లము-౪ భార్య.

నీ. అయిదువరాలు ముతైదు వనఁ బురంధ్ర

కగుఁ దోడిగోడ లే శ్రీ రా లనంగఁ

బతిసోదరునిభార్య శ పరగుఁ గూతురు కూతు
 కొమరిత యనఁ బుత్రి శ కమరుచుండుఁ
 గొమరుండు బుడుకఁడు శ కొడుకు పట్టి యనంగఁ
 బుత్తుఁ డౌ బిడ బిడ్డ శ పూప పాప
 కుట్ట చిటుత కందు శ కూన నిసుపు పాల
 బుడత నా శిశునామశములు దనర్చు
 తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ శ బేల ముగుద
 యనంగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య శ లగును ముదిమి
 వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసినవాఁడు ముసలి
 ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే శ శ్శొదవు సాంబ 4

టి. అయిదువరాలు(ఐదువ+అలు-రేఫాగమము)-రూ. ఐదువరాలు,
 ము తెదువ-౨వృద్ధసుమంగలి-తోడికోడలు, ఏరాలు-౨అన్నదమ్ములభార్యలు
 కూతురు, కూతు, కొమరిత-౩ పుత్రిక. కొమరుఁడు, బుడుకఁడు, కొడుకు,
 పట్టి-౪ పుత్తుఁడు. బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుట్ట, చిటుత, కందు, కూన, నిసుపు-
 రూ. నిసుగు-పా. నిసుపు, పాలబుడుత=చంటిబిడ్డ- ౧౨ శిశువు. గోల,
 ముద్దియ, ముద్దరాలు (ముద్ద+అలు), బేల, ముగుద (ప్ర. ముగ్ధ)-౫ ముగ్ధ
 (ప్రాయమువచ్చిన యాఁడుది.) ముదిమివాఁడు, ముదుకఁడు, ముదిసినవాఁడు,
 ముసలి, ముదుసలి-౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు శ చిన్న పడుచు చోట
 పసివాఁ డనెడిపేళ్లు శ బాలున కగుఁ
 జతురుపే శ్శగు దిట్ట శ జాణ ధంట వలంతి
 పెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
 జెలికాఁడు సంగాతి శ చెలిమరి గాదిలి
 సకియ సంగడికాఁడు శ సంగడిఁడు

చెలినేస్త్రీయనఁ జనున సేహితునకుఁ జెల్పి
 నంటు మాలిమి పొంద నంగ మైతి
 తే. కొఱలుఁ గుఱచు టింగణ గిడ్డ న గిఱక గుఱ్ఱ
 పోట్టియన వామనాఖ్యతా న గట్టివాయి
 తాఁగ జంత గయాళియు న నాఁగఁ దనరు
 ధూర్తవనితకు దురితవిఠ దూర సాంబ.

5

టీ. పిన్న, కొండికవాడు = చిన్నవాడు, చిన్న, పడుచు, చోట—రూ,
 చోట, పసివాడు-౩ బాలుడు. దిట్ట, జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి (వెరవు+
 అరి) = ఓపాయముగలవాడు (మత్స్వర్థీయకతద్దితాంతము), ప్రోడ (ప్ర.
 ప్రోడుడు.) నేర్పరి (నేర్పు+అరి-మత్స్వర్థీయకతద్దితాంతము) = సామ
 ర్థ్యముగలవాడు-౩ సమర్థుడు-చెలికాడు, సంగాతి = సంగాతము (సేహము
 గలవాడు, చెలిమరి = (చెలిమి+అరి.) చెలిమిగలవాడు, గాదిలి, సకియ
 (ప్ర. సఖి), సంగడికాడు-సంగడీడు-(పైరెంటికి సంగడికలవాడు అని
 యర్థము.) చెలి, నేస్త్రీ = నేస్తముగలవాడు (నేస్తము+ఇ-మత్స్వర్థీయకతద్ది
 తాంతము.)-౬ సేహితుడు, చెల్మి-రూ. చెలిమి, నంటు, మాలిమి-రూ. మాలిమి,
 పొందు-౪ సేహితము. కుఱచు, టింగణ-రూ. టింగణా, గిడ్డ, గిఱక, గుఱ్ఱ,
 పోట్టి-౩ కుఱచువాడు. గట్టివాయి = పెద్దగొంతుగలది, తాఁగ, జంత, గయాళి-
 రూ. గయాళి = అలక్ష్యము సేయునది-౫ ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బపునేతరిన కయి కై నరుడు మాట
 లల్లువాఁ డనువేళ్లు న చెల్లు గవికి
 బట్టులు చదువరుల న బట్టు క్రిక-లనంగ
 వందుల కగుఁ బడ న వాళ్లు వేగు
 వారు వేగరు లనఁ న జారులవేళ్లు ప్ప
 బోయాలు బెస్తలు న మోపరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు శ సాహిణి సాని రా
 తనఁగ నశ్వారోహశకునకుఁ దనరుఁ
 తే. గట్టికలు పణిహారులు శ కటిక లనఁగ
 వేత్రపాణుల కగు బోయ శ వేటకాఁడు
 నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరాశతాఖ్యి లెనఁగు
 నన్నగళ పేడి యన పండు శ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బపుసేతరి=గ్రంథములను రచించువాఁడు, కయి, కై నరుఁడు,
 మాటలల్లువాఁడు=పదము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు-కవి. బట్టులు, చదువ
 రులు (చదువు+అరులు)=చదువుగలవారు, బట్టు, క్రిక్కలు-క స్తుతి పాఠ
 కులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు-క చారులు-(మాటువేసముతోఁ బర
 రాజ్యములనుండి యచ్చటి నంగతులనుఁ దమరాజనకుఁ దెలుపువారు,)
 బోయీలు, బె స్తులు, మోపరులు-కపల్లకులు మొదలగు వానిని మోయువారు.
 సాహిణి, సాని, రౌతు-క గుట్టుపురౌతు. కట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు-క
 బెత్తముదాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలురు మున్నగువారలు. బోయ, వేట
 కాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి-అడవులందు నందరించువాఁడు-కిరాతులు. అన్నగళ
 పేడి-క నపుంసకుఁడు.

నీ. జాలరి వలజేఁడు శ మీలవేటరి యనఁ
 దగు ధీవరునివేళ్లు శ తడుపుదాల్పు
 వడు గొంటిజందెముశవాఁడు బమ్మొచారి
 యన బ్రహ్మచారివే శ శృమరు శేస్తు
 మనికిజేఁ డింటివాఁ శ డన గృహస్థునకగు
 నడవికాఁపు తపసి శ జడలదారి
 నాఁ జెలువొందు వాశనప్రస్థునకు నొంటి
 కాఁడు గోణముదారి శ బోడ బీడ

తే. కావులుగలాడు సన్నాసి, నా వెలుంగు
యతినమాఖ్యలు ముగితిముత్తైదు వనగ
జక్కి ననఁ బేరఁటా లన శ జరగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్నరక్షసాంబ.

7

టీ. జాలరి=(జాలము+అరి)జాలముగలవాడు,వలతేడు=వలకుఁ
బ్రభువు,మీలవేఁటరి=చేదలను వేటాడువాడు-౩ చెంబడివాడు. తడువు
దాలువు=కొల్లాయివంటి వంచె కట్టుకొన్నవాడు, వడుగు (ప్ర. వటువు.),
ఒంటి జందెముగాడు = ఒక్కజందెము వేసికొనువాడు, బమ్మవారి-౪
బ్రహ్మవర్యము పూనినవాడు. గేస్తు (ప్ర. గృహస్తు.), మనికితేడు=
ఇంటియజమానుడు, ఇంటివాడు=ఇల్లుగలవాడు-౩ పెండ్లియైనవాడు.
అడవికావు=అడవియందు వసించువాడు,తపసి (ప్ర. తపస్వి.)=తపస్సు
చేయువాడు, జడలదారి=జడలనుదాల్చినవాడు-౩వానప్రస్థుడు. ఒంటి
కాడు=ఏకాకి,గోఁతముదారి = గోచిపెట్టికొన్నవాడు, బోడ,బీడ, కావులు
గలాడు=కాషాయవస్త్రముదాల్చినవాడు, సన్నాసి-ఒసన్నాసి. ముగితి
ముత్తైదువ=ముక్తినొందిన ముత్తైదువ, జక్కిని, పేరఁటాలు- ౩ మృతి
నొందిన దీర్ఘసుమంగలి.

సీ. మూకాఖ్య లగు మూవ శ మూగ మూగి యనంగఁ
గ్రుడ్డిచీ కన సంధశకునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము శ వయసు జవ్వన మన
యావనాభిఖ్య తా శ నందగాడు
వగకాఁ డమరువాడు శ వన్నె కాఁ డెమ్మెకాఁ
డౌసుకాఁ డనఁ సొగశసై నవాడు
నీటుకాఁ డనగ రాశణించు శృంగారికి
గోవాళ్లు బొజుగు నాఁ శ గోడెకాడు

తే. వెచ్చకాఁడు ననువుకాఁడు శ్ర వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁ డనఁ బ శ్ర ల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు శ్ర సొబగురూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకు శ్ర జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగఁ మూఁగి-౩ నోరులేనివాడు. (గుడ్డి, చీకు-౨
కన్నులులేనివాడు, పరువము, ప్రాయము-రూ. పాయము, వయసు (ఇదిసం
స్కృతసమమని తోచెడి), జవ్వనము (ప్ర.యౌవనము)-౯ ప్రాయము. అం
దగాఁడు=అందముగలవాడు, వగకాఁడు, అమరువాడు, ఎమ్మెకాఁడు
బొనుకాఁడు=హోపుకలవాడు. సొగసైనవాడు, నీటుకాఁడు-౩ సొగ
సు చేసికొన్నవాడు. గోవాళ్ళు, బొజుగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అ
ప్పిచ్చువాడు, ననువుకాఁడు=ప్రేమగలవాడు, వేడ్కకాఁడు=తమాషాలు
గలవాడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు-౨ విటపురుషుడు, సోయగము, చక్కఁ
దనము, సొబగు. రూపు-౪ సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమననువాఁడు శ్ర గడుసరి యుక్కరి
దిటవరి దిట్టన శ్ర ధీరున కగుఁ
గుచ్చితుఁ డడిగొట్టు శ్ర కూళ పెంకె బికారి.
ముడికాఁడు చిలుమువార శ్ర మోటు లుచ్చ
చెండిపోతు గరాసు శ్ర మొండికట్టె తులువ
కై లాటకాఁడు ట శ్ర క్కరి పిసాళి
టకటాంకు టాటోటు శ్ర రవళి దబ్బిలి దూబ
గడుసు కల్లరి దోస శ్ర కారి చెనఁటి

తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కరి శ్ర పలుప బెడుగు
బేరజ మనంగ ధూర్తుని శ్ర పేరు లమరుఁ

బగలు మార్తురు పగతురు శ పవతు లనగ

నహితులకు నామధేయము శ లమరు సాంబ. 9

టీ. గట్టిమనసువాడు, గడునరి. (గడుసు+అరి), ఉక్కిరి (ఉక్కు+అరి), దిట్టవరి (దిట్టపు+అరి). పైమూడుపదములకు "బలిమిగలవాడు" అని యర్థము, దిట్ట-ః ధీరుడు, కుచ్చితుడు (ప్ర. కుత్తితుడు), అడిగొట్టు, కూళ, పెంతె, బికారి, ముడికాడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్చ, చెండి పోతు, గరాసు, మొండికపై, తులువ, కైలాటకాడు (కైలాటము+కాడు) = మాయోపాయము గలవాడు, టక్కిరి = టక్కులు గలవాడు, పిసాళి. టకటొంకు, టాటోటు-రూ. తాటోటు, తవళి-రూ. తవళి, దబ్బిలి, దూబ, గడుసు, కల్లరి = బొంకులాడువాడు, దోనకారి = సావకార్యము లొనర్చువాడు, చెనటి, పాలసుడు, లండి, పిక్కిరి = పిక్కిరిబలముగలవాడు, పలువ, చెడుగు, జేరజము - ౩౩ ధూర్తుడు, పగలు, మార్తురు, పగతురు, పవతురు-౪ శత్రువులు.

నీ. పెరివారు కడవారు శ వింతవా రెడవారు

లాటివా రన నన్య శ లకుఁ జెలంగు

జుట్టలు చుట్టాలు శ చుట్టముల్ విందులు

బందుగు లనఁ జెల్లు శ బంధువులకుఁ

గూర్చువాఁ డెడకాడు శ కుంటెనకాఁ డనఁ

దాపికాఁ డనఁ బేరు శ దనరుచుండు

విటదూత బయకాడు శ వీణకాఁ డనఁ బొల్చు

వైణికునకు గాణ శ పాటకుఁ డన

తే. గాయకున కగుఁ దిక్క వెం శ గలి వెడంగు

వెకలి వీణిడి వెంబర శ విత్తు వెట్టి

వేడు అనగ నపస్కారి శ వెలయు జెవిటి

విననివాఁ డన బధిరాఖ్య శ లొనరు సాంబ.

టీ. వెటవారు, కడవారు, వింతవారు, ఎడవారు, లాతివారు - ౫.
 పొరుగువారు, చుట్టలు (చుట్టములు+లు-మువర్ణలోపము.), చుట్టాలు (చు
 ట్టము+లు-మువర్ణలోపము, తత్సూర్వప్రసన్నమునకు దీర్ఘము), చుట్టములు,
 విందులు, బంధుగులు (ప్ర. బంధువు.) - ౫ బంధువులు, కూర్చువాడు =
 వీటిని దెచ్చి యిచ్చువాడు, ఎడకాడు, కుంటెనకాడు, తాపికాడు - ౪.
 విటునిదూత, బయకాడు, వీణకాడు - ౨ వీణెవాయించువాడు, గాణ
 పాటకుడు - ౨ గానము చేయువాడు, తిక్క, వెంగలి, వెదంగు, వెకలి,
 వీణేడి, వెంబరవిత్తు, వెణ్ణి, వేడులు - ౮ మఱుపుగలవాడు (అవస్థారి),
 చెవిటి, విననివాడు-౨ చెవులు వినబడనివాడు.

నీ. ఎకిమీడు పాదుసా శ యేలిక మన్నీడు
 సాహేబు రాయడు శ సామి పబువు
 జియ్య తువాసి వ శ జీరుండు రాయలు
 దునెదారి రాతేడు శ దొర యొడయడు
 నేడ నవర్తిలు శ నృపువేళ్లు పడవాలు
 దళవాయి దళ్వాయి శ దణి యనంగ,
 దగు దళకర్తకు శ దగువాడు వెరవరి
 తీర్పరి కార్చారి శ దిట్ట యనంగ
 తే. గార్యకర్తకు జెలగు బ్రె శ గ్గడ నిజోగి
 ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రి శ పేర్లు వెలయు
 బంగునకు లేవ జాలని శ వాడు పుట్టు
 మొండి పిచ్చుకుం టనుపేళ్లు శ పొనగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీడు, పాదుసా (ఇది హిందూస్థానిపదము)-రూ. పాడు
 సాహి, ఏలిక, మన్నీడు-పా. మన్నియ, రూ, మన్నియడు, మన్నెడు,
 మన్నె, సాహేబు (ఇది హిందూస్థానిపదము), రాయడు, సామి (ప్ర.

స్వామి), పలువు (ప్ర. ప్రభువు), జియ్య, తుపాసి, వజీరుడు (ఇది హిందూస్థానిపదము.), రాయలు, దునెదారి - రూ. దునెదారి, రా, తేడు, దొర, ఓడయడు, నేడు-౨౭ రాజు, పడవాలు, దళవాయి, దళవాయి, దణి-౪ సేనానాయకుడు, తగువాడు, వెరవరి (వెరపు+అరి) = ఉపాయము గలవాడు, తీర్పరి (తీర్పు+అరి) = దిద్దుబాట్లుగలవాడు, కార్పారి, దిట్ట-౫ కార్యములను జక్కగాజేయువాడు, పెగ్గడ, నిజోగి (ప్ర.నియోగి) = ఉత్తరువు చేయువాడు, పెగ్గడ, మంతిరి-౪ మంత్రి, లేవజాలనివాడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు-రూ. పిచ్చుకుంటు - ౭ పంగువు - ఈచుఁబోయినకాళ్ళవాడు.

సీ. ఎడకాడు కొల్లగాఁ శ డెడత్రోవకాపరి
గడిదొంగ దోపుడు శ కాడు నాచు
గజముచ్చు చేవాడి శ కాడు జాజరకాడు
మచ్చరి మునిముచ్చు శ మాయదారి
తెరువాటుకాడు క శ తెరదొంగ దొరకోలు
సన్నాసి పడికాడు శ కన్నగాడు
రేదిమ్మరీడు ము శ ల్లియవిప్పు లోవాడి
కాడు తెక్కలికాడు శ కల్లరీడు
తే. తవలి మోసరి యనఁ జెల్లు శ దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాతుడు బోసము శ కత్తె దాది
విలువరమ్ముడు విరపు డిల్ శ బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామ ధేయముల్ శ దనరు సాంబ.

12

టీ. ఎడకాడు, కొల్లగాడు = కొల్లచేయువాడు, ఎడత్రోవకాపరి = నిర్జనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాడు, గడిదొంగ = ఒకపెరింగినదొంగ, దోపుడుకాడు - రూ. దోపిడికాడు = పరులసొమ్ము దోచువాడు, పు, గజముచ్చు = పెద్దదొంగ, చేవాడికాడు = చేతిపదును గలవాడు,

జాజరకాఁడు-రూ. జజరకాఁడు=పంచనసేయువాఁడు, మచ్చరి (ప్ర. మత్సరి), కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పశ్యతోహరుఁడు-చూచుచుండఁగ నేమార్చి కొట్టుకొనిపోవువాఁడు, మాయదారి=మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=చారినడ్డగించువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తెరతోఁ బలిచేయుదొంగ, దొరకోలు నన్నాసి=నమ్మించిమోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ, వడికాఁడు=చేతిచుఱుకుఁ దనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నమువేయువాఁడు, రేడ్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=ధనములముడులను విప్పు వాఁడు, లోవాఁడు=మనసునఁ గఠినత్వముగలవాఁడు, తెక్కలికాఁడు=దొంగ తనము గలవాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్యయము,) =టొంకులాఁడువాఁడు, తవళి, మోసరి, (మోసము+అరి)=మోసము గలవాఁడు-అర దొంగ. తొత్తు, సాఁకుడు, బోనముకత్తె (వంటచేయునది), దాది (ప్ర. ధాత్రి), విలువరమ్మఁడు=కూలికిఁ బనిచేయునది, వరపుడు, ఇల్లబిడ్డ-ర దాసి-పనికత్తె.

సీ. పడపుఁజూన గడించు శ్ర పడఁతి మేల్దాపరి

బోగపుఁజేడియ శ్ర పొత్తుటాలు

వేడుకచెలి లంజె శ్ర వెలయాలు రోచెల్వ

వెల్లాటకత్తె నా శ్ర వేన్య వెలయు

గూర్చియిచ్చుమిటారి శ్ర కుంటెనకత్తియ

తాపికత్తె యనంగఁ శ్ర దనరు దూతి

నాగవాసం బన శ్ర నామ మా వేశ్యల

మేళంబునకుఁ గొమరాలు కొమిరె

తే. చామ జవరాలు కొమరిత శ్ర జవ్వనియన

సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివై శ్రసుదియుఁ బ్రోడ

యనఁగఁ దగుఁ బ్రోథ వయసుచెల్లినది ముసలి

మిండకో రన లోహిఖ్య శ్ర మెఱయు సాంబ,

13

టీ. పడవుఞాన (పడవు+చాన)=ధనసంపాదనచేయునట్టిస్త్రీ, గడించుపడఁతి=ధనమునుగూర్చుకొంత, మేల్తాపరి=వలపుఞాపనిది-లాభముఁ దాఁచునది, బోగవుఁజేడియ (బోగము+చేడియ)=సుఖానుభవమునకై నట్టి మగువ, పొత్తుటాలు(పొత్తు+టాలు)=అనురాగముఞాపు పెండ్లము, వేడుక చెలి=సంతోషము గలిగించునుందరి, లంజె, వెలయాలు (వెల+టాలు)=విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రోచెల్వ=దబ్బునకువచ్చుభార్య, వెల్లాటకత్తి-రూ. పెల్లాటకత్తి=మిగులనాట్యము చేయునట్టిది-గగ వేశ్య. కూర్చియిచ్చుమీటారి=విటునిజేర్చునది, కుంఠెనకత్తియ, తాపికత్తి-ఇదూతిక. నాగవాసము-గ వేశ్యలసమాహము, కొమరాలు, కొమిరె=పిన్నవయసుది, చామ, జవరాలు=యావనముగలది, కొమరిత-రూ. కొమరిత, కొమార్త, జవ్వని (జవ్వనము+జి)=యావనముగలది-రా. ప్రాయముగలపడుచు. గట్టివై నుది ప్రోడ (ప్ర. ప్రోడ)-రా. ప్రోడాంగన-ఇంకొండకు హెచ్చుతక్కువవయసు గలది. వయసుచెల్లినది. ముసలి, మిండకోర-రూ. మిండలకోర-ఇను ౫౦ ఏండ్లకుఁ బయిపడినను విటులను గోరునట్టి స్త్రీ-లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియు కన్నె నా శ కన్యక కగుఁ బేరు

లానగలది అంకురలాడి చెడిపె

వెలిచొరవరి యన శ వెలయు జారిణిపేళ్లు

మెయి మేయి యెడలు నెరమేర్చు మేను

బొంది మే మై యన శ బొనఁగు దేహమునకు

నెఱకలు వెల్డుకల్ శ నెలు లనంగఁ

గేశసమాఖ్య లా శ గేశబంధము పేళ్లు

కీల్కుడి కొమ్ముడి శ కీలుగంటు

తే. నూనెముడి వెన్నుగం టన శ నొనరు శిఖకు

జాట్టు సిక సిగ యన శ జెల్లు శ జూచు కురులు

ముంగురులు కూకటు లనంగఁ ర్ బొసఁగుచుండు
గుంతలములకు జీతదైత్యకూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె-౨ కన్యక. ఆనగలది = ఇతరులపెయాశగలది, అంకులాది, చెడిపె, వెలిచొరవరి = బయటిరుచిగన్నది-౪ జారిజీప్తి. మెయి, మేయి, బడలు, నెమ్మేను, బొంది, మే, మై-౮ శరీరము. నెటకలు, వెండ్రుకలు, నెటులు-౩ కేశములు కీల్కుడి, క్రొమ్మడి (క్రొత్త+ముడి), కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫ కేశబంధము-జాటుగముడిచిన వెండ్రుకల దూసుముడి, జుట్టు, సిగ. సిక-౩ శిశు-జుట్టుముడి, చుంచుకురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు) = ముందటి వెండ్రుకలు, కూకటులు-౩ చూర్ణగుంతలములు-పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేసలి మూల శ్ క్రొవ్వెద తుఱు మనఁ
గబరి యా కన్ గను శ్ కన్ననంగ
నేత్రాఖ్యలగు నొసల్ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నదు రన నిటలాఖ్య శ్ లొదవుఁ జూడ్కి
పారువ దిప్పి చూశపన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును శ్ జానుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ శ కౌసు లేఁగాను నె
న్నడుము నడు మనంగ శ్ నడరు మధ్య

తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ శ్ దనరు నాభి
మూతి మోర మొకము మోము శ్ మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు శ్ వాయి యనఁగ
ముఖగుహాభిఖ్య లగు గురుశ్రమూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేసలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తుఱుము- ౫ శ్రీలకొప్పు. కన్, కను, కన్ను-౩ నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-౪ ఫలము. చూడ్కి. రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము),

దిష్టి (తెలుగున ప కారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.), చూపు- ౫
 నీక్షించుట-దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు- ౩ శ్రోత్రములు.
 గొను, లేగొను (లేత+కొను), నెన్నడుము (నెఱు+నడుము), నడుము - ౪
 మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు-౨ నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము,
 మొగము (ఈ ౩ ను ముఖశబ్దభవములు)-౫ వదనము. వా, నోరు, వాయి-
 ౩ వదనగుహ (నోరు).

నీ. పలు పల్లు పండులు శ పండ్లన రదము తొ,
 జెంప దవుడ చెక్కు శ చెక్కి లనంగ
 దగుఁ గపోలము నెత్తి శ తల యన శిర మొప్పు
 ముకు ము క్కనంగ నాశీక చెలంగు
 బొమ కనుబొమ యన శ భ్రానామ మమరు మీ
 నలు మీనము లనంగ శ శ్మశ్రువలరు
 నదరము కెమ్మోవి శ పెదవి వాతెఱ మోవి
 యన నోష్ట మగు నెద శ యక్కు తొమ్ము

తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట శ కడుపు బొజ్జ
 బొట్ట డొక్కన నుదరంబు శ పొనఁగుచుండుఁ
 గేలు కై కయి చేయి కెంఁగే లనంగఁ
 బంచశౌఖకు నామముల్ శ పరఁగు సాంబ. 16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు-౪ దంతములు. చెంప. రూ.
 చెంక, దవుడ, రూ. దోడ, చెక్కు, చెక్కిలి-౪ కపోలము. నెత్తి, తల-౨ శిరస్సు.
 ముకు, ముక్కు-౨ పూణము. బొమ, కనుబొమ-౨ భ్రారేఖ, మీనలు
 మీనము+లు - మువర్ణలోపము.), మీనములు. రూ. మీసాలు- ౩ శ్మశ్రు
 వలు. అదరము (ప్ర. అధరము), కెమ్మోవి (కెంపు+మోవి), పెదవి

వాతెఱ = (వాఱి + తెఱ) నోటిరంధ్రమును మూయునది, మోవి-౫ ఓష్ఠము, ఎడ, అక్కు, తొమ్ము, ఎడద-౪ హృదయము. పొట్ట, కడుపు, బొట్ట, బొజ్జ. దొక్క-౫ ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము.) కై, కయి, చేయి, రూ. చెయ్యి, చెయి, చే, కెంగేలు (కెంపు + కేలు) - ౮ కరము.

నీ. అఱచెయ్యి లోచెయి శ యనఁ గరతల మొప్పుఁ
బెడచెయ్యి మీఁజెయి శ వెనుకచెయ్యి
యనఁదగుఁ జరమశరయంబు వేల్ వే లన
నంగుళి యగుఁ జరమాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను శ వీఁపన వ ర్తిల్లు
గద్దవ గడ్డము శ గౌద యనఁగఁ
జిలుకనామంబు రాజిల్లుగడవనంబు
చట్ట తో లనఁ గళా శ సంబు నాఁగఁ

తే. జర్మమమరు మోఁకాళ్ల న శ జానువు లగుఁ
బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘ శ పేళ్లు దనరుఁ
గురు వుతొడ యన నూరువు శ వఱలు ముడ్డి
పిఱుదు తుం టన జఘనంబు శ పేళ్ళు సాంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి-౨ చేతిలోభాగము. పెడచెయ్యి, మీఁజెఱ (మీఁడు + చెయి), వెనుకచెయ్యి = చేతి వెనుకటి భాగము- ౩ చేతి వెనుకట భాగము. వేలు, వ్రేలు-౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు-౩ పృష్ఠము. గద్దవ, గౌద. రూ. గవుడ-౩ గడ్డము. కడవనంబు, చట్ట, తోలు, కళానము- ౪ చర్మము. మోఁకాళ్లు-౧ జానువు. పిక్క, చిఱుదొడ = చిన్నతొడ-౨ పిక్క, కుఱువు, తొడ-౨ ఊరువు, ముడ్డి, రూ. మూడి, పిఱుదు, తుండి = ౩ కటిభాగము.

సీ. పునుక పుటియ పుచ్చై శ్రయనఁ గపాలం బొప్పు
 బుజము మూఁ పన జెల్లు శ్రభుజముపేళు
 బట్ట నలువ కోక శ్ర పుట్టంబు గింటెంబు
 చీర నా వసనంబు శ్ర చెలఁగు నఱుత
 గొంతు కుత్తుక యఱ్ఱు శ్ర కొలిమి మెడ యనంగ
 గళమున కగుఁ బిడికికి లన ముప్పి
 కగుఁ బ్రసృతికిఁ జెర శ్ర యన నంజలికి దోయి
 లన హస్తమునకు మూ శ్ర రనఁగఁ బొసఁగు

తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య శ్ర పరఁగు జేన
 దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు శ్ర బెత్తయనఁగ
 నంగులాభిఖ్య యగు నంజ శ్రహజ్జ యడుగు
 నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోకశ్రనాఁథ సాంబ. 18

టీ. పునుక. రూ. పున్న, పుటియ. రూ. పుటె, పుచ్చై— ౩ కపాలము, బుజము, మూఁపు— ౨ పాహువు. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింటెము చీరె— ౬ వస్త్రము, అఱుత, గొంతు, కుత్తుక, అఱ్ఱు, కొలిమి, మెడ— ౬ కంఠము. పిడికిలి— ముప్పి. చేర— ౧ ప్రసృతి (చాచిన వ్రేళ్లుగలయఱచెయి). దోయిలి, రూ, దోసిలి— ౨ అంజలి. మూర— ౧ హస్తము (మోచెయ్యి మొదలు వ్రేళ్ళకొనవఱ కుండుభాగము.) బార— ౧ వ్యాపము (రెండుచేతులు చాచినదుమనుండు నందు). జేన, దుత్త— ౨ తాలము చాచినదొటన వ్రేలికొనకు చిటికెన వ్రేలికిని నడుమండు నందు). బెత్త— ౧ అంగుళము, అంజ, హజ్జ. రూ. అజ్జ, అడుగు— పాదము.

సీ. చగులు గుబ్బలు చండ్లు శ్ర చాచులు పాలిండ్లు
 చన్ను లనంగఁ గుశ్రచంబు లమరు

నారు నూఁగా రన శ నలరు రోమావళి
 పాపలఁగనుతావు శ పత్త బుయ్య
 మరునిల్లు దు బ్బన శ మదనమందిర మొప్పుఁ
 బిల్లలఁ గలిగించువేరు చుల్లి
 బుల్ల బెల్ల మనంగఁ శ బొనఁగు శేఫము గాఁడు
 గుద్ద పిఱ్ఱ యనంగఁ గుదము దనరుఁ

తే. పైఁట పయ్యఁట బయ్యెద శ పయఁట చెఱఁగు
 నాఁగఁ జేలాంచలాభిధానంబు చెఱఁగుఁ
 గలువడము చందువా మేలుక ట్టనంగ
 నతిశయిల్లు వితానాహ్వయములు సాంబ. 19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చండ్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు- ౧ స్తన
 ములు. ఆరు, నూఁగారు- ౨ నాభిక్రిందికొమరేఖ. పాపలఁగమతావు = బిడ్డలను
 గనునట్టితావు, పత్త, బుయ్య, మరునిల్లు, దుబ్బ- ౩ మన్మథాగారము (ప్రీతింగము)
 పిల్లలఁ గలిగించువేరు = బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది, చుల్లి, రూ. చుల్ల.
 బుల్ల, బెల్లము- ౪ పుంలింగము. గాఁడు, గుద్ద, పిఱ్ఱ- ౫ అపానస్తానము. పైఁట,
 పయ్యఁట, పయ్యెద. రూ. పయ్యెద, పయఁట, చెఱఁగు- ౬ వీరకొంగు. కలు
 వడము, చందువా, మేలుకట్టు- ౭ వితానము (వివాహోదులందుఁ బందిటికఁజేయు
 వస్త్రాలంకారము).

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మ యుగ్మలి నవలా చాన
 కన్నె బిత్తరి గోతి శ కలికి మగువ
 జవరాలు చేడియ శ జవ్వనితొయ్యలి
 నాతి పైదలి యెల్లనాగ లేమ
 నకియ జక్కవచంటి శ చామ చిల్కలకొల్లికి
 గుబ్బెత ప్రాయాబుకొమ్మ పడఁతి

పోలఁతి ముద్దయ ననభోడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటి నెలఁత తెఱవ

తే. యన్న లతకూన యొయ్యారి శ్రయతివ వెలఁది
చెలియ నకి బోటి కొమరిత శ్రచిగురుబోడి
ముగుడ వగలాడి సింగారి శ్రముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమాశ్రిత్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ = ముద్దులు గులుకునది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన,
కన్నె, బిత్తరి, గోతి, కలికి, మగువ, జవరాలు చేడియ, జవ్వని, తొయ్యలి, నాతి,
పైదలి, ఎలనాగ, లేమ, సకియ, జక్కవచంటి = చక్రవాకపక్షులమాడ్కి నొం
దొంటిఁగదిసియుండు స్తనములుగలది, చామ, చిలుకలకొలికి = చిలుకలకొలు
కులవంటి కంటికొనలుగలది, గుబ్బెత = గుబ్బచన్నులుగలది, ప్రోయాలు,
కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి, ముద్దయ, ననబోడి = పుష్పముంబోలు మేనుగలది,
ఇంతి, మిటారి = మిటారముగలది, నెలఁతుక, వాల్గంటి = నిడుపుకన్నులుగలది,
నెలఁత, తెఱ, అన్నులతకూన = లేత తీగెను బోలినది, ఒయ్యారి = ఒయ్య
రముగలది, అతివ, వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ, నకి (ప్ర సఖి), బోటి,
కొమరిత, చిగురుబోడి = ఇగురువంటి మేనుగలది, ముగుడ, వగలాడి = వగ
లుగలది, సింగారి = సొగసుగలది, ముదిత, ఉవిద. గరిత-౨౪ శ్రీ.

సీ. ఆనవాలును పులు శ్రగంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛనాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ శ్రసరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు శ్రవేగమునకు
మరియాద గడి మేరశసరు దెల్లకర యనఁ
బఱఁగు మర్యాదకు శ్రవెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర శ మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భు శ తాఖ్య లమరుఁ

తే. బరఁగు కదలిక పరువన శ మెఱయు ధావ
నమ్మునకు వేడెమొనరించె శ గ్రమ్మె బొదివెఁ
జుట్టుకొనె నావరించె నా శ నిట్టనుడులు
వేష్టనంబున కమరు న శ ర్వేళ సాంబ. 21

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫
చిహ్నము. జడితి (ప్ర. ఝడితి), గొబ్బునక, వేగ, సరగు, గ్రక్కునక-
వడి, వేగిరము - ౭ శీఘ్రము. మరియాద, గడి, మేర, సరుడు, ఎల్ల, కర-
-౯ హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ(నిం
డు+వెఱ), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.)-౯ ఆశ్చర్యము.
పరుగు, కదలిక, పరువు-౩ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, బొదివె,
చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

నీ. బువ్వ మెతుకు కూడు శ బోన మోరెము పసా
దము వంటకము పన శ దనము బాతు
సాద మోగిర మన శ జరుగు నన్నముపేళ్లు
కుడిచె బోనేసె సా శ పడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె శ నారగించె మెనవె
దిసె మెక్కొ నన భుక్తి శ గొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్యలు నేత శ లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక శ కినుక కిన్క-

తే. నాగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ శ నాన సిగ్గు
బొసుకు పుయిలోట సిబ్బితి శ పుచ్చటి కనఁ

బరఁగు ప్రీడాఖ్య యోల నె శ పంబు సా క

నంగ వ్యాజం బమరు జగ శ న్నాథ సాంబ

22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), వంటకము, వనదనము, బాతు (అన్యదేశ్యము), సాదము (ఇది వ్రావిడపదము.), ఓగిరము - గంగ అన్నము. కుడిచె, బోసేసె, సాపడియె, నమతె, ఆరోగిణమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెనవె, తినె, మెక్కె - గం బోజనముచేసెను. పనులు, చెయ్యులు, చేతలు - ౩ కార్యములు. కనలు, మోడి, అలుక, కినుక, కిన్న - ౫ కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు, పుయిలోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడిక - రా సిగ్గు, ఓల, నెవము (ప్ర. నిభము.), సాకు - మిష.

సీ. పానుపు తలిమంబు శ పఱుపు లే పన మెత్త

సెజ్జె యనఁగ శయ్య శ చెలఁగుచుండు

బన్నుండె దెన్నుండె శ బండుకొనె బరుండె

బవ్వళించెను బండె శ బడకనేసె

నత్తమిల్లెననంగ శ నలరారు శయనించె

ననుటకు నిద్దుర శ గొనియె గుఱక

గొనియె నిద్దురవోయె శ గూర్కిడె నన నిద్ర

తున కొప్ప లేచె మే శ లొనియె మెలకు

తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన శ మమరు వేడ్క

యెలమి వేడుక సంతోస శ ముంపు ముదము

సంతనము సొంపు మే లరు శ సం బనంగ

బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగ శ త్పాల సాంబ. 23

టీ. పానుపు. రూ. పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, సెజ్జె (ప్ర. శయ్య.) - ౬ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

దెను, పవ్వళించెను, పందెను, పడకవేసెను, అత్తమిల్లెను - ౮ శయనించె.
నిద్దరగొనియె, గుఱకగొనియె, నిద్దరవోయె, కూర్కిదెను-౪ నిద్రించెను.
లేచె, మేల్కొనియె, మెలఁకువయ్యె - ౩ నిద్రలేచెను. వేడ్క, ఎలమి,
వేడుక, సంతోషము, ఇంపు, మదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరు
సంబు- ౧ ౦ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె న శ ప్పనసేసె మందలిం
చెను విన్నవించెఁ జె శ పె ననె నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె శ నన భాషణము సేసె
ననుటఁ కౌ వీనిచ్చె శ నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను శ వినియె నాలించె వా
శ్రుతమయ్యె ననుట కౌ శ జులుక చొక
యులక యెల్లిద మన శ నొనరు లఘుతపేళ్లు
పులకలొత్తెను గగు శ ర్పొడిచె గగురు

తే. పాతె గరుపాతె మైమోజు శ పర్వె ననఁగఁ
దగును రోమాంచనామముల్ శ నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు శ నడిమిదిన్నె
దీవి యన ద్వీప మగుఁ బర శ దేవ సాంబ.

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పనసేసె (ప్ర). అర్పణపేసెను),
మందలించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నొడివెను, ఆదెను,
పల్కెను, వచించెను- ౧ ౧ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవి
యొగ్గె, వినియె, ఆలించె - ౨ వినెను. చులుక. రూ. చుల్క, చొక. రూ.
చవుక, ఉలిక, ఎలిదము -౬ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె.
రూ. గగురుపొడిచె, గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాతె. గరుపాతె. మైమోజు

పర్వె-౭ రోమాంచము గలిగెను. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు -౪ హాసము.
నడిమిదిన్నె, దీవి- ౨ దీప్తిపము.

నీ. జోత చాగిలి? కొల్పు శ్ర జోహారు గిడిగిడి
మోడువు చేకూర్పు శ్ర మ్రొక్కు- మొగువు
చిన్నిపూ చేమోడ్పు శ్ర జేజె వెన్నెల చెంగ
నాలు గొబ్బలు పెంక శ్రణాలు నేరె
డల్లుల్ సలా మన శ్ర నమరు దండముపేళ్లు
పల్లెము కంచము శ్ర పల్లెరంబు
తెలె హరివాణంబు శ్ర తలియ తట్టి యనంగ
భాజనం బగు గిన్నె శ్ర బటుది కోర

తే. డబ్బర యనంగఁ జపక మా శ్ర డప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువ ట్టన శ్ర దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు శ్ర తేగ మీగి
యనంగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య శ్ర లగును సాంబ. 25

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్పు, జోహారు. రూ. జోహా
రువు-జోహారు-జోహారువు, గిడిగిడి, మోడువు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు,
మ్రొక్కు, మొగువు, చిన్నిపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు,
గొబ్బలు, పెంకజాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.)
౨౩ నమస్కారము. పల్లెము. రూ. పళ్ళము, కంచము, పల్లెరము, తెలె.
రూ. తెలియ, హరివాణము, తలియ తట్టి- పాత్రము. గిన్నె, బటుది,
కోర, డబ్బర. రూ. డబ్బర-౫ త్రాగుగిన్నె. డప్పి, దూప, దప్పి, నీరు
పట్టు-౪ దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ.
ఈవి-౬ త్యాగము.

సీ. అగపడె జేపడె న నబ్బెదొరకె జిక్కె-
 దగిలె దగుల్కొనె న దగులువడియె
 బట్టువడియె జిక్కు న వడె దవిలె ననంగ
 నమరు గృహీతాఖ్య న లఱచె నేడ్చె
 వాపోయె మొఱలిడె న వాచఱచె ననంగ
 రోదనంబున కగు న రొద గలిబిలి
 చప్పుడు గొలగొల సద్దు న కూత యులివు
 నలుకుడు రవళి అం న తనంగ ధ్వనికి

తే. నలరు గేలసె బెరసె గూడె న హత్తె దొరసె
 నందె బొందె పెనగె జెందె న నంతు ననంగ
 నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె న నగ్గమయ్యె
 లోబడె ననంగ స్వవశాఖ్య న లు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను.), చేపడెను, అబ్బెను, (దొరకెను
 చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనె, తగులువడియెను, పట్టువడియెను,
 చిక్కువడెను, తవిలెను - ౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, వేడ్చెను, వాపో-
 యెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను-౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి,
 చప్పుడు, గొలగొల, సద్దు, కూత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి, అంతు-౧౦
 శబ్దము కలసెను, పెరసె, కూడె, హత్తె. దొరసె, అందె,
 బొందె, పెనగె, జెందె, అంతు-౧౦ చేరుకొనెను. లోనయ్యె,
 అగ్గమయ్యె, లోబడెను- ౩ స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె న నడఁబాసె బురివిచ్చె
 వేటువడె ననంగ న వెలయుచుండు
 బ్రత్యేకమయ్యె నన్ న పలుకులు వెడలించె
 వెళ్లగొట్టెను దోలె న వెలలఁ బన్నె

దటిమె రొప్పె ననంగఁ శ దనరు నుచ్చాటనం
 బొనరించె ననుటకుఁ శ గనియెఁ జూచెఁ
 గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ గనెగాంచె ననఁ జెల్లు
 దర్శించె ననుటకుఁ శ దాల్చెఁ బూనె

తే. నానె మోచె ననంగఁ జెల్లు శ నధివహించె
 ననుట కరికట్టె బోసీక శ యంకెచేసె
 నాఁగె నిల్చెఁ దటాయించె శ నడ్డగించె
 నానుకొనె ననఁ దగు వార శ ణాఖ్య సాంబ 27

టీ. ఎడసెను, వీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, పురివిచ్చెను, వేఱు
 వడెను-౬ ప్రత్యేకమాయెను. వెడలించెను, వెళ్ళగొట్టెను, తోలెను, వెలలఁ
 బన్నెను, తఱిమెను, రొప్పెను-౬ తఱుమఁగొట్టెను. కనియెఁ, చూచెఁ,
 కనుఁగొనెఁ, తిలకించెఁ, కనెఁ, కాంచెఁ - ౬ వీక్షించెను. తాల్చెను,
 పూనెను, ఆనెను మోచెను - ౪ ధరించెను. అరికట్టెను = చుట్టునిలిచెను,
 పోసీకయంకె చేసెను, ఆఁగెను, నిల్చెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను,
 అనుకొనెను-౭ నివారించెను-నిరోధించెను.

సీ. అంటుగై కొనియె ము శ ట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసెఁ
 గడకేఁగె నింటికిఁ శ గాకపోయె
 ననంగఁ దూరస్థకుఁ శ దనరుఁ దానముచేసె
 సీళ్ళుపోసికొనె ము శ నింగెఁ గ్రుంకె
 నన నిమజ్జనమయ్యె శ ననుటకుఁ దగు మడి
 మడుఁగు మడు వనంగ శ నడరు శుచికి
 మెల కట్టువిడుపు శ మా పన మలినాఖ్య
 లగుఁ దల్పు వాకిలి శ యనఁ గవాట

తే. మున కొనరు నేకతంబు మం శ్ర తన మనంగ
సంతరంగమునకుఁ జెల్లు శ్ర నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య శ్ర మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ శ్ర వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగై కొనియె, ముట్టయ్యెన్, చెఱఁగుమానె, కడకేఁగె
ఇంటికేఁగాకపోయె-౫ బహిష్ఠమాయెను. తానముచేసెను, నీళ్ళుపోసికొనెను,
మునింగెను, క్రుంకెను-౪ స్నానమొనరెను. మడి, మడుఁగు, మడుగు-3
పరిశుద్ధి(మడుఁగుదోవతి). మైల.రూ. మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు-3మైల
(మైలగుడ్డ). తల్పు. రూ. తలుపు, వాకిలి-3 కవాటము. ఏకతము, మంత
నము-౨ యవాగుపు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు శ్ర నొండన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి శ్ర జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన శ్ర ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ శ్ర ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ శ్ర మూడనఁద్రయసంఖ్య
చౌ యుడ్డ తీవంచ శ్ర చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతు శ్ర రామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై శ్ర దనఁగఁ బంచ

తే. కంబు నాటి త్తిగ యన ప శ్ర ట్కంబు చక్కు
పగడ సత యే డనంగ స శ్ర ప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నప్తకము తొమ్మిదనఁగ నవము
పదియు సీరై దన దశాఖ్య శ్ర పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కడు, ఒకండు, ఒండు-౪ ఏకసంఖ్య. జమిడి. రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ-
 ౧౦ ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట, దోయి - ౪ జత-మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉడ్డ, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుగు-౬ చతుష్టయము. చౌవంచ, అరపది - పదిరో
 సగము, ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు-౪ పంచసంఖ్య-పంచకము. ఆలు, ఇత్తి
 గ (ఇరు+తిగ)-౨ షట్సంఖ్య-షట్కము. చక్కుపగడ, సత (ప్ర. సప్త)
 ఏడు-౩ సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది-౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము.
 తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు=రెండు అయిదులు-౨దశసంఖ్య-
 దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను శ బరఁగు నేకాదశం
 బీరాఱు పండ్రెండు శ బార యనఁగ
 రవిసంఖ్య యగు నానె శ ద్రాగె ద్రావెను గ్రోలె
 ననఁగ బానముచేసె శ ననుట కొనరు
 బనివినియెను బోయె శ జనె నేగె నరిగె నాఁ
 గృతగమనునకు బే శ ల్లెనఁగు గ్రమ్మ
 టించె ద్రిప్పెను మగి శ డించె మరల్చె నా
 నావర్తన మొనర్చె శ ననుట కొనరు

తే. బాతె వెళ్లెను పరువెత్తె శ బఱచె గదలె
 నుఱికె దొలఁగె నటమరించె శ జరిగె ననఁ బ
 లాయితుం డయ్యె ననుటకు శ నలరు చుండు
 సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ శ సాంబమూర్తి. 30

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండుఆలులు, పం
 డ్రెండు, బార-౩ ద్వాదశసంఖ్య. అనెను, త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను- ౪
 సానముచేసెను. పనివినియెను, బోయెను, చనెను, ఏగెను, అరిగెను-౫ గృత

గమనుండయ్యె. క్రమ్మటించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను- ౪
నివృత్తిచేసెను. పాతెను, వెళ్ళెను, పరువెత్తెను, పఱచెను, కదలెను, ఉలికెను,
తొలగెను, అటమరించెను, జరిగెను-౯ పఱయితుడయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట యె శ క్కటి వాడిగలవాడు
వడికాడు పోటరి శ బంటు మేటి
మనసరి తెంపరి శ మొనకాడు మిడిమాసి
వడివాడ నంగ శూ శ రుడు సెలంగు
నని చవ్వ యేడై యలము బవరము
పోట్లాట పెనకువ శ పోరు కలను
కయ్యము దురము జ శ గడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వె శ న్నాన తోడు

తే. పాటు సావాసము పరాలు శ బాసట యన
రాజిలు సహాయమునకు వే శ రమ్ము కంటు
సూడు పగ దేన మనగఁ బొ శ ల్చును విరోధ
నామములు సర్వలోకై క శ నాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాడిగలవాడు, వడికాడు, పోటరి,
బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాడు, మిడిమాసి, వడివాడు-౧ 3
శూరుడు. అని, చివ్వు, ఏ దైత్య, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనకువ,
పోరు, కలను, కయ్యము (ప్ర. కలహము.), దురము, జగడము-౧౨ యు
ద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాన, తోడుపాటు, సావాసము, పరాలు, బాసట- ౬
సహాయము, వేరము, కంటు, సూడు, పగ, దేనము-౪ విరోధము.

సీ. నులిచె వెంపరలాడె శ నుగ్గాడె దెగటార్చె
జక్కాడె బగదెంచె శ జంపె జెండె

నదమదమొనరించె శ జదిపె బీచమడంచె
 నులిమె చాగఱలాడె శ బిలుకుమార్చె
 పరిమార్చె ముగియించె శ నుఱుమునేసె నడంచె
 ద్రుంచె బొగరుమార్చె శ దునిమె మడిపె
 మన్నిగొనియె రూపు శ మాపె గీటడగించె
 మడియించె దూలించె శ మలిపె ననగఁ

తే. బొసఁగు వధియించె ననుటకు శ బ్రోచె బ్రోవె
 సాంకె గాపాడె బ్రతికించె శ సంతరించె
 బెంచె మనిపె ననగను బో శ పించుట కగు
 సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ శ సాంబమూర్తి. 32

టీ. నులిచె, వెంపరలాడె, నుగ్గాడె, తెగటార్చెను, చక్కా
 డెను, పగదెంచె, చంపె, చెండె, నదమదమొనరించెను, చదివెను,
 పీచమడచె, నులిమె, చాగఱలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను,
 ముగియించెను, నుఱుమునేసెను, అడంచెను, ద్రుంచెను, పొగరుమార్చెను,
 తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడచెను, భూలిం
 చెను, మలిపెను-అనంహరించెను, ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాంకె కాపా
 డెను, బ్రతికించె, సంతరించె, పెంచె. రూ. పెనిచె, మనిపె
 రూ. మనిచె, మంచె - ౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్చ తలఁపు మది శ యెద మన ననఁ జిత్త
 మగుఁ దమకము మేలు శ మరులు బాళి
 తమి వలపు విరాళి శ మమత నా మోహ మా
 నాఁడాది యదిసుత శ నాటనుండి
 తలనాఁడు నాఁడుమొ శదలు నాటఁబట్టి యా
 నాఁడున్కి యది మొదల్ శ నాటఁగోలె

యనఁగ దదారభ్య శ యనుట కౌ మంచి మేల్

బాగు లెన్న యన శు శ భంబు లలరు

తే. వనట యంగలారుపు వెత శ వంత గోడు

బాద యంగద వగ పనఁ శ బరఁగుఁ బీడ

పదవి సిరి కల్పి యనఁగ సం శ పదకు వెలయు

నితము పేరి మిం పన హిత శ మెనఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ,తలఁపు, మది, ఎద,మనసు(ఇది తత్సమముగానున్నది.)

-౫చిత్తము. తమకము,మేలు,మధులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము.)- ౮ మోహము. నాఁడాది, ఆదిసుత, నాఁటినుండి, తల నాఁడు, నాఁడుమొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాఁడున్ని, ఆది మొదలు, నాఁటఁ గోలె-౯ ఆదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెన్న-౧ శుభము. వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాద (ప్ర. బాధ.), అంగద, వగపు-౨పీడ-నొప్పి. పదవి (తత్సమము), సిరి, కల్పి. రూ. కలిమి-౩ సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు - ౩ హితము.

సీ. జతపీడె నెడసె నాఁ శ జను విరహము పేరు

లెనసె బైకొనె బొందె శ నేలఁ గలసె

నన సంగమ మొనర్చె శ ననుట కౌ బొలయల్క

వెడఁపొడి యనఁ బేళ్లు శ వెలయుఁ బ్రణయ

కలహమునకు జడ శ గాంజ గంజా బంగి

యనఁగఁ గళంజాహ్వ శ యంబు లలరు

మబ్బు లాహిరి కైపు శ మస్తన మత్తత

భాసిల్లుఁ దొడుసు నుం శ పడ మనంగ

తే. భాగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి శ ముసుకు కుంక

మాసక మృన విధవనా శ మములు సెలఁగు

బైరవానంబు దోవతి శ పంచె యనఁగ

నిల బహిర్వసనాభిఖ్య శ లలరు సాంబ.

34

టీ. జితవీధే, ఎడసెన్-౨ వియోగమునొందెను. ఎనసెన్, పైకొనెన్, పొందెన్, ఏతెన్, కలసెన్-౩ సంగమించెను. పొలయలుక, వెడమోడి-౨ ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి-౪ కలంజము. మబ్బులాహిరి, కైపు, మస్తు-౪ మత్తు. తొడుసు, ఉంపడము-౨ ఉంచుకొన్నప్రీతి. తెంపి, మునుకు, కుంక, మాసకమ్మ-౪ విధవ. బైరవానము. రూ. బయిరవానము, దోవతి, పంచె-౩ పయవస్త్రము.

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె శ వచ్చెను వేంచేసె

నరుదెంచె జనుదెంచె శ ననఁగ నాగ

తునిపేరు లగు మగ శ తనము మగంటిమి

గం డనఁ బొరుషా శ ఖ్యలు చెలంగు

గద్దించె నదలించె శ గదిమెను నుటిమె నా

గర్జించె ననుట కౌ శ గట్టి యుక్కు

చేగ యూట యుదుటు శ చేవ యఱపు బిగు

వన దృఢత్వముపేరు శ లలరు జట్టి

తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయా శ ఖ్యలు దనర్చు

గ్రహమ సిరంబు గంబూర శ కప్పర మన

వెలయు, జంద్రంబు వెల్లిగ్గుక్క శ గిలుకుపలుకు

రవపలు కనంగ మణితాఖ్య శ లవును సాంబ. 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏ తెంచెను. రూ. ఏగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను, నరుదెంచెను. రూ. అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను-౨ అగతుడయ్యె మగనము, మగంటిమి, గండు - ౩ పొరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిన్, ఉటిమెను-౪ బెడరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు, చేవ,

ఉలుపు, బిగువు-౮ దార్ద్యము. జట్టి, విలువ, రో, వెల-౪ మూల్యము-
క్రయము. కప్రము, సిరము, గంబూర. రూ. గంబూరము, గంబురము,
గంబూరా, కప్పురము. రూ. కపురము-౮కర్పూరము. వెల్లిగ్రుక్క, గిలుకు
పలుకు, రసపలుకు-౩ రతికూడితము.

సీ. లేమి పేదటికము శ లేమిడి లేవడి

నిప్పుచ్చర మిడుమ శ నెవ్వ యనగ
దారిద్ర్యనామముల్ శ తగు దెస యాత్రము
కడగండ్లు గోరము శ క స్తి బెడఁద
యడలు చేటన విప శ దాఖ్యలు వర్తిలు
డెక్కెమెగురఁగొట్టె శ డింకవేసె
బెద్దనిద్దరవోయె శ బిద్దె మడిసెఁ జచ్చె
జనె గంతుకొనెఁ క్రుంగె శ సమసె నేగె

తే. గూలె నీల్లె గెడసెఁ ద్రెల్లె శ క్రుంగె క్రుంగె
దెరలె బోయె ముగిసెఁ దేటె శ దొరఁగె ననగ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు శ బవిరి చుట్టు
వేడె మన వలయాభిధల్ శ వెలయు సొంబ.

36

టీ. లేమి, పేదటికము(పేద+టికము.భావార్థకతద్వితము), లేమిడి,
లేవడి, నిప్పుచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ - ౨ దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము.
రూ. ఆత్తరము. కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము), గోరము, క స్తి,
బెడఁద, అడలు, చేటు-౯ ఆపత్తు. టెక్కెమెగురఁగొట్టె, డింకవేసె,
పెద్దనిద్దరవోయె, బిద్దె, మడిసె, చచ్చె, చనె, గంతుకొనె,
క్రుంగె, సమసె, ఏగె, కూలె, నీల్లె, కెడసె, త్రెల్లె,
క్రుంగె, క్రుంగె, తెరలె, పోయె, ముగిసె, తేటె, దొరఁగె-
౨౨ మృతిపొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేడెము-౩ వలయుము.

సీ. గమి పౌఞ మొత్తము శ కదుపు చేరువ బారు
 పిండు కూటువ పరి శ దండు దిమ్ము
 గుంపు తుటుము గుమి శ గూటు వదు పనంగ
 బృంహఖ్య యగు వెల్లె శ వెడలె వెలలె
 వెలువడె ననఁ బేల్లు శ వెలయు నిర్గతుఁ డంట
 కెన్నఁడువాలాయ మెపుడు నిచ్చ
 లెల్లప్పు డెప్పటి శ కేప్రొద్దు నెడవకే
 నా డెప్పు దుడుగక శ నాఁ జెలంగు

తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ శ సమ్ము వంగ
 డమ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లు శ గ్రమ్మట మఱి
 మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు శ మరల సారె
 తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు శ పరగు సాంబ. 37

టీ. గమి, పౌఞ, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారుపిండు, కూటు
 వ, పరి, దండు, దిమ్ము, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, వదుపు - ౧౨
 సమాహము. వెల్లె, వెడలెను, వెలలె, వెలువడె, - ౪ ప్రయాణమ
 య్యెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు, ఎల్లప్పుడు, ఎప్పటికి-౩,
 ఏప్రొద్దును, ఎడవక, ఏనాడు, ఎప్పుడు, ఉడుగక-౧౧ సతతము-నదా,
 కొలము, వంగసము, వంగడము-౩ వంశము. క్రమ్మట, మఱి, మగుడ, -
 వెండియు, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగ-౧౨ మాటిమాటికి.

సీ. పంద కొంచ పిఱికి శ పాఱుఁబో తనఁగను
 సుమరభీరునిపేరు శ లమరుచుండు
 విడియము వీడెంబు శ వీడ్యము వక్కాకు
 తములము బాగాలు శ తమ్ములంబు

నాఁ జనుఁ దాంబూల శ్రీ నామముల్ గొనియాడె
 నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం శ్రీ డాడె నెంచెఁ
 వైవారమొసరించె శ్రీ నా వినుతికిఁ బేళ్లు
 క్రచ్చు కోరిక కోర్కె శ్రీ యిచ్చ యనఁగ
 తే. నిచ్చ కగు రోసెఁ బరికించె శ్రీ నెమకెఁ దడవె
 వెదకె నారసె నరసెను శ్రీ వెతకె ననఁగఁ
 దనరు నన్వేషణాఖ్యలు శ్రీ తన్నెఁ దాచె
 నడుగుతాటించెఁ గాళ్ళచే శ్రీ నడిచె ననఁగ
 నమరుఁ బదతాడనాభిధా శ్రీ నములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోచ, పిటికి, పాటుబోతు (పాటు+బోతు)-౪ యుద్ధ
 మునకు వెలుచువాడు. విదియము. రూ.పిడెము, పీడెము, పీడ్మము, వక్కాకు
 (వక్కలు+అకులు.), తములము, దాగాలు, తమ్మలము-౮ తాంబూలము
 కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొంపాడె, పంచె, వైవార
 మొసరించె - ౯ స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కె, ఇచ్చ - ౪
 అపేక్ష. రోసె, పరికించె, నెమకె, తడవె, వెదకె. అరసెను,
 అరసెను, వెతకె - ౮ అన్వేషించెను. తన్నె, తాచె, అడుగుతాటిం
 చె, కాళ్ళచేనడిచె-౪ కాళ్ళతోఁ దన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము శ్రీ గొనబు చొక్కారము
 చొక్కము మేలిమి శ్రీ జోగ్రేక పాలుపు
 నాణెంబు సారు వి శ్రీ న్నాణంబు తిన్నన
 పరఁగు చొక్కా చెల్వు శ్రీ మురుపు లేనను
 నగు తియ్య పొనరు చె శ్రీ న్నలరు నలుపు తీరు
 వటలు జాను చెలంగు శ్రీ కొఱలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నెర నంగు ననెడు పేళ్లు

తగు మంజులమునకు ర దండ యొద్ద

తే. చెంత కుఱగలి డగ్గర చేర్వ పొంత
దాపు నరస కెలను పజ్జ ర ప్రాపు వద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన ర నమర నౌ న
మీపనామములు మనోజ్ఞ ర రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటమ్మ. రూ. చొక్కాటము, చొక్కటము, గొనబు, చొక్కారము. రూ. చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోక, పొలుపు, నాణెము. రూ. నాణెము, పొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరగ, చొక్కా. రూ. చొక్క, చొక్కా, చెల్వు, రూ. చెలుపు, మురుపు, తనరు, నగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలుపు, తీరు, వలులు, జాను, చెలగు, కొలులు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎనగు - ౪౦ అందమై నది. దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱగలి, దగ్గర, చేర్వ. రూ. చేరువ, పొంత దాపు, నరస. కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ చక్కి, గరిడి-౧౮ సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ ర బిదప వెన్న వెనుక

ననఁగఁ బశ్చాదభి ర ఖ్యలు చెలంగు

నడలె వదలె ప్రీలె ర జాతె వీడె ననంగఁ

జ్యోతసమాఖ్య లగు లొ ర చ్చు కొద కడమ

కుఱుచ యొచ్చెము తగు ర కొంచెము తక్కువ

కుందు కొదవ లోను ర కొద్ది యనఁగ

మెఱయు న్యూనతపేళ్లు ర మిక్కిలి యెక్కువ

యెచ్చు పెల్లుదనము ర పెచ్చు మిగుల

తే. హే చ్చనఁగ నధికాభిఖ్య శ్చ లెనఁగుచుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను శ్చ తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ శ్చ బూర్వమునకుఁ
దడవు జా గన నాలశ్య శ్చ మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మటఁ, తరువాతఁ, (తరువాయిశబ్దమునకు సప్తమ్యేకవచనము.) పిదపఁ, వెనక్, వెనుక-ఁ అనంతరము. నడలెఁ, పడలెఁ, ప్రీలెఁ, జాతెఁ, వీడెఁ-ఁ అవలంబించెను-చ్యుతమయ్యెను. లొప్పు, కొద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, చుక్కువ, కుందు, కొదవ, లోను, కొద్ది-గా అస్వల్పము - న్యూనత్వము. మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎప్పు, పెల్లుదనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు-ఁ అధికము. తొలుత, ముందర, ముఁ, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును. తొలి-ఁ బూర్వము. తడవు, జాగు-ఁ అలస్యము.

సీ. తాఱుమాఱయ్యెను శ్చ దడఁబడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య శ్చ లమరు సాము
నగము సాఁబా లనఁ శ్చ దగు నర్థ మనుటకు
దూఁకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ శ్చ దూఱెఁ జొచ్చె
ననఁగఁ బ్రవేశించె శ్చ ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తై గొట్టెను ప్రవేశ మోదె ననఁగఁ
ప్రహరించె ననుట కౌఁ శ్చ బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
నంపెఁబుత్తెంచెఁ బొత్తమ్మనియెఁ బంపె

తే. గెలుపుమనె ననఁ బ్రస్థితా శ్చ ఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయపొంతనఁ జోటనఁ శ్చ బాయ యిక్క-
చక్కి తా వనఁగఁ బ్రదేశ శ్చ సంజ్ఞ దనరు
సంబరనదీలసజ్జటా శ్చ డంబ సాంబ.

టీ. తామ్రామాయ్యను, తడఁబడె, వీడ్వడె - 3 వ్యత్యస్త
 మాయెను. సాము, సగము. సాఁజాలు-3 అర్థము, దూకొనెను, చొరఁజా
 తెను, తూతెన్, చొచ్చెన్ - 4 ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొత్తెను,
 ప్రేసెఁ, మోదెఁ-4 ప్రహరించెను. పనిచెన్, అనిచెన్-పుచ్చెన్ (పోవు
 ధా.ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పామ్మనియెఁ, పంపెఁ,
 గెలుపుమనె - ౮ ప్రయాణముచేసిపంపెను. చాయ, పొంతు, చోటు,
 పాయ, ఇక్క, చక్క, తావు-౭ ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు శ నచ్చో నదిగొ యట
 నచ్చట నక్కడ శ నకడ నాడ
 నావంక నల్లదె శ యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య
 లొదవు ముంగల మ్రోల శ నెదుట ముందు
 ముందట యనఁగ స శ మ్ముఖము పేళ్లు రహించు
 నిరుదెస లిరువంక లిరుగెలంకు
 లిరుప్రక్క లిరుమైల శ లిరుగ్రేద లిరుగడల్
 సూరె లనెడిపేళ్లు శ మీఱు నుభయ

తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె శ బాళితాఁకె
 మైమఱచె గడపటై సా శ మ్మసిలె ననఁగ
 మూర్చ కౌ గికురించెను శ మోసపుచ్చె,
 బిక్కుచేసె నా వంచన శ పేళ్లు సాంబ.

42

టీ. అచటఁ, అయ్యెడఁ, అందుఁ, అచ్చొఁ, అదిగొ. రూ.
 అదె, అటఁ, అచ్చటఁ, అక్కడఁ, అకడఁ, ఆడఁ, అవంకఁ,
 అల్లదె. రూ. అల్లదిగొ- ౧౪ ఆప్రదేశము. ముంగల, మ్రోల, ఎదుట,
 ముందు, ముందట-౫ నమక్షము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు. రూ. ఇర్వంకలు,
 ఇరుగెంకులు, ఇరుమైలులు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, సూరెలు-౬ ఉభయ
 పార్శ్వములు. వడసెందె, బాళితాఁకె. మైమఱచె, కడపటై, సొమ్మసిలై -౫
 మూర్చిలై. కికురించెను, మోసపుచ్చెఁ, పిక్కుచేసె-3 వంచించెను.

నీ. నెఱ బీతు దిగు లఱ్ఱు శ వెఱ పదరు బెదరు
జఱు కెల జడుపన శ వెలయు. భయము
కత్తి వా లడిదము శ కైదుపు నన ఖడ్గ
మెనఁగు బల్లెము గడ శ యీతె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య శా శ నామెత పండుగ
పబ్బం బనఁగ నుత్స శ వమున కలరు.
పంక పంకర సొట్ట శ డొం కన వక్రత
చెలఁగు దుడుకు లూటి శ జాలిమి దుండ

తే. గమ్మనఁగ నుద్ధతాఖ్య తాఁ శ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁదగు నమ్మ శ తించుటకును
గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయ శ కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాననామధే శ యములు సాంబ. 43

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర, బీతి), దిగులు, అఱ్ఱు. రూ. అఱుకు, వెఱపు
అదరు, జఱుకు, చెదరు, ఎద, జడుపు-గంభయము. కత్తి, వాలు, అడిదము,
కైదుపు-ఁ ఖడ్గము, బల్లెము, గడ, ఈతె, చివ్వ- ఁ కుంతము. ఆమెత,
పండుగ, రూ. పండుగు, పండుపు, పబ్బము-ఁ ఉత్సవము. పంక, పంకర,
సొట్ట, డొంక-ఁ చక్కనిదికొనిది-వక్రము. దుడుకు, లూటి, జాలిమి,
దుండగము-ఁ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, మంచిది-3 అంగీకరించుటకు గుఱు
తు. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయ, కుబుసము-ఁ రవిక.

నీ. పావాలు పావలు శ పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
బాదుకాభిఖ్యలు శ పాయపోసు
లూడ్పులు పాపోసు శ లుద్దముల్ మెట్లు చె
ప్ప లనఁగ బాదర శ క్షలకుఁ దనరు

సంగడి బాజారే సంగ వివణి పొల్చు
 గొన మల్లెనారి నాశ గుణము పరఁగు
 మొన యొడ్డనఁగ వ్రూహాశ మున కగుఁ బెడబొబ్బ
 యూర్పన నట్టహాశ సాఖ్య లెనఁగు

తే. లావు సత్తువ యనఁగ బశ లంబు చెలఁగు
 నట్ట మొండె మనఁగఁగ బంశ ధాఖ్య లలరు
 దూల నవ తీట యనఁగఁ గంశ డూతి కొనరు
 శంబరాహితమదభిదాశ డంబ సాంబ. 44

టీ. పావలు, పావలు, పావుకోళ్లు-3 పాదుకలు (కొయ్యవి).
 పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు-౬
 పాదరక్షలు(తోలువి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశము.)-౨ వివణి.
 గొనము, అల్లె, నారి-3 అల్లెతాడు. మొన, ఒడ్డు-౨ శేనలకూటము.
 పెడ బొబ్బ, ఆర్పు-౨ అట్టహాసము-సింహనాదము. లావు, సత్తువువ
 (ప్ర. సత్త్వము.)-౨ బలము. అట్ట, మొందెము-౨ రబంధము-తలలేనియొ
 డలు. దూల, నవ, తీట-3 దురద-కంఠూతి.

నీ. విలు విల్లు సింగాణిశ విల్ సింగిణి యనంగఁ

గోదండమున కగుశ గోవు కొప్పు
 నాఁజను ధనుర్గ్రాశ నామంబులు లకోరి
 యంపట నారసశ మమ్ము తీరు
 ములికి సరము కోలశ చిలుకు తూ పన శరా
 ఖ్యలు మించు మైమర్చుశ కమరు జోడు
 దగళా జీరాయి బొంశ దశము దుప్పటమును
 జిలుకత్తు బం దనశ జెలఁగు గవచ

తే. మరద మనఁ దే రనఁగ రథం శ బమరు హఁయలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ శ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల శ యారెకోల
ముల్లుకోల నఁ దోత్రంబు శ మెనయుసాంబ 45

టీ. విలు, విల్లు, సింగాణి, విల్, సింగిణి-౫ ధనుస్సు. కోపు, కొప్ప, ౨ వింటికొన. లకోరి, అంపఱ, నారసము (ప్ర నారాచము.) అమ్మ, తీరు-ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు-౧౬ బాణము. మైమర్వు. రూ. మైమఱువు, కమరు, జోడు, దగళా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బండు - ౧౦ కవచము. ఆరదము (ప్ర. రథము.), తేరు ౨ రథము. హఁయలుబండి, కొల్లారుబండి. రూ. కొల్లారుబండి-౩గోళ తాంగము-గాడి. మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల. రూ, ములుకోల-౪ తోత్రము-పసులను తోరెడు సాధనవిశేషము.

సీ. దీవట్లు పంజులు శ దివట్టిల్ దివట్టిలు
దివియ లనం గరశ దీపిక లగు
నొగ కాఁడ్రిమాఁకనఁ శ దగుఁ గూబరము కాన్క
కానుక సూడిదె శ కప్ప మనఁగఁ
గరము పేల్లగు గద్దె శ గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు శ లమరు గొఱిజ
గొల్లెనయు గుడారు శ గుడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి శ బాద యలఁత

తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య శ లగును వెజ్జ
మందరి యనంగ వైద్యనా శ మంబు లెనఁగు
దండ చేరు సరము పేరు శ తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ శ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, వంజులు, దివట్టిలు, దివటీలు, దివియులు-౫ చేతిదీపములు. నొగ, కాడిప్రమాకు-౨ కూబరము. కాన్క, కానుక. రూ.కానిక, సూడిదె, కప్పము-౫ ఉపహారము. గద్దె, గద్దియ-౨ సింహాసనము. గొఱిజ గొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గుడారము-౫ పటమంటపము. నొప్పి, బాద (ప్ర. బాధ.), ఆలత, తెగులు, తెవులు ౫ రోగము. వెజ్జ (ప్ర. వైద్యుడు.), మందిరి-౨ వైద్యుడు. దండ, చేరు, సరము పేరు, తావడంబు, రూ. తావళంబు, సరి-౩ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొ శ ల్చును గిలాసము కొంగు
చెఱుగు చుం గన నొప్పు శ జేలముతుద
నెయ్యి నేచము రన శ నెగడు నాజ్యము వేళ్ళు
తైలాఖ్య యగు నూనె శ తలచము రన
దివ్వెచమురు నామి శ దెము నాముదం బన
నేరండతైలాఖ్య శ లెనఁగుఁ గోవు
సారాయి యనఁజెల్లు శ వారుణీనామముల్
తిలపిష్టమున కగు శ దెలికపిండి

తే. గాన్గుపిండి యనంగఁ ద శ క్రంబువెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధి శ సంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుగు కలు పన గోరంటఁ శ బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగ శ న్నాథ సాంబ.

47

టీ. సోబె, సిబ్బెము-౨ కిలాసము (దేహముమీది యొకవిధమైన తెల్లనిమచ్చలు). కొంగు, చెఱుగు, చుంగు-౩ చీరెయొక్క కొన. నెయ్యి-రూ. నేయి, నే, చమురు-౪ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు-౨ తైలము. నూగులనూనె. దివ్వెచమురు = దీపమునకైనచమురు, అమిదెము, అముదము. ౩ ఏరండతైలము. కోవు. సారాయి ౨ కల్లు. తెలికపిండి, గాన్గుపిండి.

రూ. గానుగపిండి-అతిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ-అతక్రమ. పెరుగు,-
కలుపు-దది. గోరంట, బెల్లము, అప్పు-క గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు శ తొడవు లనఁగ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు వి త్తమునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ శ దనరు మేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు శ మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భాసిలు శ్రేష్ఠనామంబు
లనవుడు నాఁగ నా శ ననఁగ నావు
డనఁగ జెల్లు ననంగ శ ననెడిపేరులకు విం
జామరము లన వింజామర లన

తే. జమిడిపీచోపు లనఁ జామరముల కౌన
వాతు కల్కండ చక్కెర శ పంచదార
కండచక్కెర మేల్పులకండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగుశైలకాప సాంబ.

48

టీ. ఒడమెలు (ఇది ద్రావిడము.), సొమ్ములు, తొడవులు-క భూషణ
ములు. రూక. ధనము (ఇది తత్సమముగాన నిది యిచ్చటజేర్చుట విచా
ర్యము.), రొక్కము (ప్ర. రుక్తము.)-క విత్తము. మేలుతరంబు, మేల్బంతి
కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు-క శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడు, నాఁగన్,
నాన్, అనఁగన్, నావుడున్ (ఇవి యనుధాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్న
ర్థకములు)-క చెప్పఁగాననుట. వింజామరములు, వింజామరలు, జమిడిపీచోపు
లు-క చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర,
మేలుపులకండము-క పంచదార-శర్కర.

సీ. సైకము తోడెము శ సన్న మన్నవ జిల్లు
వలిపెము చిలు లేత శ కొలఁది యలఁతి

యనదు లేజీ బనశ్రీ నమరు స్వల్పమునకుఁ

జెను గొప్ప బలు పేరు శ్రీ పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య శ్రీ లొనరుఁ దోరము హొమ్ము
గమక మొమ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగె శ్రీ దాఁకె నుబ్బడఁగెను
ప్రగ్గెఁ గ్రుంగెను డొంగె శ్రీ సగ్గె స్రుక్కెఁ

తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు శ్రీ డబ్బు బద్దు
పొల్లు దబ్బర తాటోటు శ్రీ బొంకు తవళి
కల్ల జూ దన నన్యతంబురపేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య శ్రీ నెగడు సాంబ. 43

టీ. సైకము, తోడెము, నన్నము, అన్నువ, జిల్లు, పలిపెము, చిలు, లేత, కొలది, అలతి, అనదు, లేజీబు-౧౨ స్వల్పమునుట. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము-౨ ఎక్కువయైనది. తోరము, హొమ్ము, గమకము, ఒమ్ము-౪ స్థూలమైనది. డస్సె, కుందె, ముడింగె, తాకెను, ఉబ్బడఁగెను. ప్రగ్గె, క్రుంగె, డొంగె, సగ్గె, స్రుక్కె, తగ్గెను - ౧౧ క్షీణ దశనొందెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బర. రూ. డబ్బు, తాటోటు, రూ. టాటోటు, బొంకు, తవళి, రూ. తవళి, కల్ల, జూదు-౧౨ విజముకానిది. నిలుకడ=నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె శ్రీ నెన్నికనిడ నెన్నె
ననఁగ గణించుట శ్రీ కమరుఁ దాల్చి
సైరణ యోర్పన శ్రీ శాంతతపేళ్ళగు
నెమ్మి నెమ్మది హాయి శ్రీ నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంకనామము లగు వెడ
యలయిక బడలిక శ్రీ యలపు సేద

యనఁగ శ్రమాఖ్య తా శ నగ్గలం బాయెను
 మేరతప్పెను మట్టు శ మీతె మించె
 తే. వెక్కనం బయ్యె సుఱవయ్యె శ క్రిక్కిరిసెను
 ననఁగ నుత్కృష్ట మగుట కౌ శ నావరించె
 నిండె నెగడ వెలసె బర్యె శ నిగిడె ననఁగ
 వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్ళ శ కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెక, గణుతిచేసెక, ఎన్నికనిదెక, ఎన్నెక - ౪ లెక్క
 పెట్టెను. తాల్మి-రూ, తాలిమి, సైరణ-రూ. సయిరణ. ఓర్పు-రూ. ఓరు
 వు-౫ శాంతత. నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱుమది), హాయి, నిమ్మళము-౪ నిర్భ
 యము, వెడ, అలయిక, బడలిక, అలపు, సేద-౫ శ్రమ, అగ్గలంబాయెను,
 మేరతప్పెను, మట్టుమీతెను, మించెను, వెక్కనమయ్యెను, ఉఱవయ్యెను,
 క్రిక్కిరిసెను-౭ సాంద్రమయ్యెను, ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెల
 సెను, పర్యెను, నిగిడెను-౯ వ్యాపించెను.

సీ. అవనడి యాడిక శ యాఱడి నడి ఱట్టు
 నగడు దూ అన నింద శ కమరు మాల్యై
 యలవాటు వాడుక శ యలవడు టనఁ బొల్పుఁ
 బరిచయాభిఖ్యలు శ పన్నిదంబు
 పందెము జూద మ శ నం దగు ద్యూతంబు
 నిబ్బది నిక్కము శ నిలువరంబు
 నిజము నిక్కువ మన శ నెగడు సత్యముపేళ్ళు
 గోర్వంక నెలకూన శ గోటినాటు

తే. నా నఖక్షత మగును దం శ తక్షతములు
 కెరలు పలునొక్కు వాతెఱ శ కెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుటి యనఁ శ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనా శ ఖ్య లగు సాంబ.

టీ. అవసడి, ఆడిక, ఆఱడి, సడి, అట్టు, అగడు, దూఱు-౬ నింద
మార్పి, రూ. మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట,౫ అభ్యాసము,
పన్నిదము, పందెము. జూదము(ప్ర. ద్యూతము.)-౩ ద్యూతము నిబ్బది,
నిక్కము, నిలువరంబు, నిజము, నిక్కువము-౫ సత్యము, గోరవంక-రూ.
గోరువంక, నెలకూన, గోఱినాటు-౪ నఖక్షతము, వలునొక్కు, వాతెర
కెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుటి-౪ దంతక్షతము-సురతనమయమందలి
దంతములకాటు, కౌఁగిలి, కవుఁగిలి-౨ ఆలింగనము చేసికొనుట.

నీ. నాగకేసరులు చె శ న్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు శ రాజనమును
గన్నేరు లిప్పపూల్ శ గంగాజలంబులు
మట్టకారులు పూల శ మంజరీలు
పెద్దవంకలు పాల శ వెల్లులు ముత్తైపు
సరులు సంభావులు శ చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు శ మానికములు వన్నె
పూలు నీతాభోగ శ ము లన శాలి

తే. ధాన్య మెనఁగును దూము ముం శ త ముకుసంబు
బల్ల కుం చన సోల త శ వ్య పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా శ కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికిఁ శ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు,
రాజనములు, గన్నేరులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలంబులు, మట్టకారులు, పూల
మంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తైపుసరులు, సంభావులు, చంద్రవం

కలు, ఏనుఁగుకొమ్మలు, మానికములు, వన్నెపూలు, సీతాభోగములు-౧౯
ధాన్యభేదములు, తూము, ముంత, ముకునంబు, బల్లి, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టి, సెలగ, మెడా, కలము-ఈ ౧౪ ను ధాన్యములను
గొల్చుమానములు-సాధనములు.

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి

సమ్మదమున దీని వినిన శ్రీ జనులు భభా చొ

క్కమ్మనఁగా నెంతయు నన

ఘమ్మనఁగా మహిని వెలయుఁ శ్రీ గావుత సాంబ 53

తా. సంతనముతో దీనిని వినినమనుజులు బలె యిది లెస్సగా
నున్నది యనునట్లు ఈ మానవవర్గును పైఁ జెప్పిన తెఱఁగునఁ జేసితిని.
ఓ సాంబమూర్తి! యీ వర్గు గమ్మని పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు సమాప్తము

— స్థావరవర్గు —

క. శ్రీవరదాయక పాయక

దేవరనామాంకితముగఁ శ్రీ దేటపతి చెడఁ

స్థావరవర్గును గవితా

భావరసజ్ఞులెద మెచ్చుఁ శ్రీ బళుపతి సాంబ. 54

తా. సంపద్యక్తుఁడయిన యోవరదాతా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ!
కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు, స్థావరవర్గును
తమ పేర నంకితము చేసి చెప్పుచున్నాను; అవధరింపుము.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గు శ్రీ బృలి కొండ మల తిప్ప

యెన శైలనామంబు శ్రీ లమరు మంచు

టిలతాల్పు వడఁకుగు శ బ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
 గట్లరాయఁడు బేసి శ కంటిమామ
 చలికొండ వలిమల శ పులుచూలితాత నా
 హిమగిరినామంబు శ లెనఁగుఁ బసిఁడి
 గట్టు వేల్పులమన్ని శ పట్టు క్రొన్నెలదారి
 సింగిణి యన మేరు శ శిఖరివొల్పు

తే. వినపుమేతరి బలుఁబెంకి శ వెండికొండ
 తెలిమల యనంగ రజతాద్రి శ తేజరిల్లు
 బటువుమల తుదగ ట్టనఁ శ బరఁగుఁ జక్ర
 వాళిరిపేళ్లు త్రిభువన శ వంద్య సాంబ.

55

టీ. ఇలతాల్పు = భూమిని మ్రోయునది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల,
 తిప్ప-పర్వతము, మంచుటిలతాల్పు (మంచు + ఇలతాల్పు - టుగాగమము) =
 హిమవంతమగు పర్వతము, వడఁకుగుబ్బలి = చలిగల పర్వతము, దుగ్గి
 కన్నయ్య = పార్వతికి తండ్రి, గట్లరాయఁడు = పర్వతములకు రాజు, బేసికంటి
 మామ = శివునికి మామ, చలికొండ = చల్లని పర్వతము, వలిమల = మంచుగల
 పర్వతము, పులుచూలితాత = తెల్లనందుఁబుట్టిన కుమారస్వామికి దల్లిదండ్రు
 మాతామహుఁడు-౧ హిమవత్పర్వతము, పసిఁడిగట్టు = బంగారు పర్వతము,
 వేల్పులమన్ని-పట్టు = దేవతలకు వాసస్థానము, క్రొన్నెలదారిసింగిణి = బాల
 భండ్రుని శిరస్సునఁ దాల్చిన వానికి-చంద్రమౌళి శ్వరునికి ద్రిపురసంహారమున
 విల్లురూపుధరించినది-౩ మేరుపర్వతము, వినపుమేతరి బలుఁబెంకి = హాలా
 హలమును టక్కించిన శివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ = వెండివన్నెగల
 పర్వతము, తెలిమల = తెల్లని పర్వతము-౩ కైలాసపర్వతము, బటువుమల
 = గుండ్రని పర్వతము, తుదగట్టు = కడపటి కొండ-౨ చక్రవాళి పర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరి శ గ ట్టన మందరం
 బడరుఁ దూరుపుమల శ పొడుపుఁదిప్ప
 మొదటికొండ యనంగ శ నుదయాచలం బొప్పఁ
 బడమటిమల క్రుంకు శ పుడమితాల్పు
 నా నస్తగిరి కగు శ తాయి తా కల్లన
 బ్రస్తరాఖ్య దలిర్చు శ బల్లె యూరు
 కుప్పం బనంగ గ్రామ శ మొప్పను బ్రోలు వీ
 డనఁ బట్టణము పేరు శ లలరుచుండు

తే. నిరపు తెంకి యునికి యిక్క- శ యిల్లు గీము
 మనికి పట్టు బిడారు కొం శ ప యిలు నెలవు
 నట్టు తా వన మందిర శ నామము లగు
 శంబరాహితమదభిదా శ డంబ సాంబ.

56

టీ. కవ్వపుమల = దేవతలకుఁ గవ్వమైనకొండ, తరిగట్టు = క్షీరసముద్రమును దిలికినకొండ-౨ మందరపర్వతము, తూరుపుమల = తూర్పుదిశనుండు కొండ, పొడుపుఁదిప్ప = సూర్యుడువయించుకొండ, మొదటికొండ = తూర్పుననుండు కొండ-౩ ఉదయపర్వతము, పడమటిమల = పడమటిదిశనుండెడి కొండ, క్రుంకుపుడమితాల్పు = సూర్యుఁ డస్తమించెడి భూధరము-౨ అస్తమానపర్వతము. తాయి, తా, కల్లు-౩ శిల, పల్లె, రూ. పల్లియు, ఊరు, కుప్పము-౩ గ్రామము, బ్రోలు, బీడు-౨ పత్తనము, ఇరవు, తెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము (ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇల్లు, నెలవు, నట్టు. తావు (అన్యదేశము), రూ. తావు-౧౫ నివాసము.

సీ. తెంకాయచె ట్టన శ తేమ్రూను నారిక
 డం భన నారికే శ శంబు దనరుఁ

దాడనఁ దాళ మకాశ దాళిమ్మ దానిమ్మ
 యన దాడిమియుఁ బొన్న శ పొన యనంగఁ
 బున్నాగముఁ దనర్చు శ గన్నేరు గన్నెరు
 నాఁగను గరవీర శ నామము లగు
 రేఁగు రే నన బద శ రికిఁ జెల్లు మారేడు
 బిలువ మనఁ దనర్చు శ బిల్వమునకు

తే. జమ్మి జంబన శమి యగుఁ శ జంపకంబు
 దనరు సంపెఁగ సంపఁగె శ యనఁగ నెల్లి
 యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి శ కొప్పు రాగి
 యనఁగ లా వన నశ్వత్థ శ మొనరు సాంబ

57

టి. తెంకాయచెట్టు, రూ. తెంకాయచెట్టు, తేమాను. రూ. తే
 మాను, నారికదంబు-౩ నారికేశవృక్షము, తాడు-౧ తాటిచెట్టు, దాళిమ్మ,
 దానిమ్మ-౨ దాడిమీవృక్షము, పొన్న, పొన-౨ పున్నాగవృక్షము, గన్నేరు,
 గన్నెరు-౨ కరవీరవృక్షము-కస్తూరిపద్మచెట్టు, రేఁగు, రేను-౨ బదరీవృక్షము.
 మారేడు, బిలువము-౨ బిల్వవృక్షము, జమ్మి, జంబు-౨ శమీవృక్షము,
 సంపెఁగ, సంపఁగె, రూ. సంపఁగి-౨ చంపకవృక్షము, నెల్లి, ఉసిరి,
 ఉసిరిక-౩ ఆమలకవృక్షము, రాగి, రావి-౨ ఆశ్వత్థవృక్షము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ శ నౌదుంబరం బొప్పు
 మావి మామి డన నా శ మ్రము దనర్చు
 వెలఁగ వెలంగ నా శ వెలయుఁ గపిత్థంబు
 మల్లె మల్లియ నాఁగ శ మల్లిక యగు
 జాజి జాది యనంగ శ జాతి యా నేరేడు
 నేరేడు నా జంబు శ నెగడుచుండుఁ

బాదిరి కలిగొట్టున నాఁ దగుఁ బాటలి

పొగడ పొవ డన నొప్పను వకుళము

తే. ప్రాఁకు ప్రాను చెట్టనగ ద్రుమంబు చెలఁగు

తీగ తీగియ లతకూన శ్రీతీగె యనఁగఁ

దనరు లతపేరు పూవులు శ్రీ ననలు విరులు

పువ్వు లలరులు నా నుమంబు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి-అత్తిచెట్టు. మాని, మామిడి-అ చూతవృక్షము
వెలఁగ, వెలంగ-అ కపిత్థవృక్షము, మల్లియ, మల్లె-అ మల్లెతీగ. జాడి,
జాది-అ జాతీలత. నేరేడు-అజంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు-అ పాటలి
వృక్షము. పొవడ, పొగడ-అవకుళవృక్షము. ప్రాఁకు, ప్రాను, చెట్టు- అ
వృక్షసామాన్యము. తీగ.రూ. తీవ తీగియ. రూ. తీవియ, లతకూన (ఇది
మిశ్రపదము.), తీగె.రూ. తీవె-అ లత, పూవులు. రూ. పూలు, ననలు,
విరులు, పువ్వులు. రూ. పుపులు, అలరులు-అ పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటికి మోసు శ్రీ మోక మొలక యన

నంకురనామంబు శ్రీ లలరు నిగురు

తలిరు చిగురు నాఁగ శ్రీ దగుఁ బల్ల వాఙ్మలు

కొన తుద యన నగ్రమునకుఁ బొల్చు

దొఱ తొలి తొట్టు నాఁ శ్రీ దరుకొటరం బొప్ప

దమ్మి తామ రనఁ గంజమ్ము పరఁగు

దొగ తొవ కలు వనఁ శ్రీ దగు నుత్పలమునకు

దట్టంబు జొంపంబు శ్రీ తఱుచు జీబు

తే. గుమురు తంపర యన నిబిడము దనర్చు

మొగడ మొగ్గ యనం దగు శ్రీ ముకుళమునకు

నిక్షుకాండంబునకుఁ బేరు శ్రీ లెనఁగు చెఱకు
కనులుగలమాను తియ్యమా శ్రీ ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక, మోసు, మోక, మొలక—౫ అంకురము.
ఇగురు, తలిరు, చిగురు-౩ వల్లవము. కొన, తుద - ౨ అగ్రము. తొఱి
తొలి, తొఱ-౩ కోటరము-వృక్షమునందలిరంధ్రము. తమ్మి, తామర - ౨
కమలము. తొగ, తొవ, కలువ. రూ. కల్వ-౪ ఉత్పలము. దట్టము, జొం
పము, తఱుచు, జీబు, గుమురు, రూ. గుబురు, తుంపర - ౩ దట్టమైనది.
మొగడ, మొగ్గ-౨ ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమాను=గణువులుండు
నట్టివృక్షము, తియ్యమాను-౩ చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల శ్రీ తెలి తెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెనఁగుఁ శ్రీ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ శ్రీ కెం పన రక్తవ
ర్ణమగు నల్లన కఱి శ్రీ నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవర్ణము పొల్పుఁ జామనఁ
బనరుచా యన శ్యామ శ్రీ మెనఁగుచుండు
నళిది పసు పనంగ శ్రీ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నననున్న శ్రీ తెలివి నునుపు

తే. నిద్దమన స్నిగ్ధత కెనఁగు శ్రీ నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తఱ్ఱ శ్రీ మెఱుఁగు చికిలి
కళుకు జిగి రంగు మెఱు పనఁ శ్రీ బొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గ ట్టనఁగఁ గూల శ్రీ మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬ శుక్లవర్ణము. తొవ
రు, తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు+దాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు - ౬
రక్తవర్ణము, నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు, నలుపు-౫ నీలవర్ణము. చామన, పనరు

చాయ-౨ నలుపు తెలుపు గలిసినవర్ణము. అశిది, పసుపు-౨ పీతవర్ణము. తేట నున్నన, నున్న, తెలివి, నునుపు, నిద్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము.)-౩ నిర్మలత్వము. నిగ్గు, డాలు, మినుకు. రూ. మినుక్క, మిన, మించు, నిగ, తళకు. రూ. తళక్క. మెఱుంగు, చికిలి, కళకు, జిగి, రంగు, మెఱపు-౧౫ కాంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు-౩ తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస శ పాణి సుప్పాణి ము

తైము ముత్తియంబు ముత్య మనఁ దనరు

మాక్కికాఖ్యలు కెంపు శ మానికము రతన

మనఁగ మాణిక్యశ్రహ్వశ్రయంబు లలరుఁ

బగడము పవడం బశనఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ

బక్కి-రాయనితాయి శ పచ్చ యనగ

మరకతము దలిర్చు శ మగతాలు మూలతా

లన వజ్రము లగుఁ బుల్లంటుతాయి

తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల శ మొప్పు బిల్లు

పూరి చిగిరింత యేట్రంత శ పొనుగు గడ్డి

గఱిక పచ్చిక వెణుతురు శ కనపు తుంగ

విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు శ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుకుఁబూస, పాణి, సుప్పాణి, ముత్తైము, ముత్తియము, ముత్యము-౨ ముక్తాఫలము. కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర. రత్నము.)-౩ మాణిక్యము. పగడము, పవడము-౨ ప్రవాళము. పక్కి-రాయనితాయి, పచ్చ-౨ మరకతమణి. మగతాలు, మూలతాలు-౨ వజ్రములు. పుల్లంటుతాయి, కప్పుతాయి-౨ ఇంద్రసిలమణి. పిల్లు, పూరి, చిగిరింత, ఏట్రంత, పొనుగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెణుతురు, కనపు (ప్ర. ఘనము.), తుంగ, విడవలి-౧౨ తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడు శండమఱు వనంగ
 ఛత్రంబు దనరు ధ్వజంబుపేళ్లు
 తెక్కము తెక్కెము శ తెక్కియము సిడంబు
 వడగ డా లనఁ జెల్లు శ నిడివి నిడుద
 సోగ నిడుపు చాపు శ నాఁగ దీర్ఘమున కౌ
 మఱుగు చా టోలము శ్రీమఱు వనంగ
 దగుఁ బిఠానాఖ్యలు శ జగతి జగితె తిన్నె
 యరుఁ గన వేదిక శ కమరు నేల

తే. ఇల పుడమి మన్ను బువి పంటవలఁతి యనఁగ
 ధరణి కగు విష్ణు వెడలుపు శ విరివి పఱపు
 వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు శ వెలయుఁ బైరు
 ససి యనఁగ సన్యనామము శ లెనఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి, చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమఱువు (గు)-ళ ఛత్రము. తెక్కము, తెక్కెము, తెక్కియము, సిడము, వడగ (ప్ర. పతాక.), డాలు-౨ ధ్వజము. నిడివి, నిడుద, సోగ, నిడుపు, చాపు-౫ దీర్ఘమైనది. మఱుగు, చాటు, టోలము, మఱుపు-ళ మూత. జగతి, జగితె, తిన్నె, అరుగు-ళ వేదిక-తిన్నె. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి.), మన్ను, బువి (ప్ర. భువి), పంటవలంతి = పంటలిచ్చు నాడుది-౨ భూమి. విష్ణు, వెడలుపు. చా వెడల్పు, విరివి, రూ. విజీవి, పఱపు. వెడఁద-౨వైశాల్యము. పైరునసి-౨సన్యము.,

సీ. మోడు మొరడు మొద్దు శ మోటన స్థాణు వౌ
 బొజ్జియ కలుగు బొక్క శ బొందలోయ
 యన బిలాఖ్యలు చెల్లు శ నడుసు బురద తొంపి
 యనఁ లనఁ బంకాఖ్య శ లెనగు మడుగు

మడు వన హ్రద మొప్పుఁ శ బొడ వన నున్నతఁ
 బగు గొడ యనఁగఁ గుడ్యంబు పొల్చు
 సోరణగం డ్లన శ మీఱు గవాక్షము
 మాడుగుల్ మిదైలు శ మచ్చు లనఁగ

తే. దారునిర్మితగృహము తాఁ శ దరకసంబు
 బత్తళిక పొది దొన యనఁ శ బరఁగుఁ దూణి
 పెట్టి మందసమును బెట్టె శ పెట్టియ యనఁ
 బేటికాభిఖ్య లగు గుణశపేటి సాంబ.

63

టీ. మోడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-ళ స్థానపు - కొమ్మలులేని
 చెట్టు. బొటెయ, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౫ బిలము. అడుసు,
 బురద, తొంపి, అసలు-ళ పంకము. మడుఁగు, మడుపు - ౨ హ్రదము,
 పొడవు-౧ ఉన్నతము. గోడ-౧ కుడ్యము. సోరణగండ్లు - ౧గవాక్షము,
 మాడుగులు, మిదైలు, మచ్చులు-౩ కొయ్యతోఁ గట్టినయిండ్లు. తరకసము.
 బత్తళిక, పొది, దొన-ళ అమ్మలపొది. పెట్టి, మందసము, పెట్టె, పెట్టి
 య-ళ పేటిక.

నీ. ఎన జోడు మాదిరి శ యిడు పురుడు మాద్ర
 సాటి పాటి తరంబు శ దీటు దినుసు
 సరి యుద్ది ప్రతి దిన్ను శ సవతు పాలిక దొర
 జల యనఁగా సదృశమున కెనఁగుఁ
 బల్లకి పల్లకీ శ పాలకి పాల్కి నాఁ
 బల్యంకికాఖ్యలు శ వరఁగు లాలి
 యుయ్యల యుయ్యెల శ యూయెల తొట్ల జో
 ల యనంగ డోలికాశ్వాసము లెనఁగుఁ

తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు శ ఖట్వమునకుఁ
 బీట పలక యనఁగ నొప్పు శ బీరమునకు
 బరణియు, గరాట మనుపేళ్లు శ భరణి కమరు
 నిచ్చెన యనంగ నిశ్చేణి శ నెగడు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాద్రి, సాటి, పాటి.
 తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్దిప్రతి, దిన్ను, నవతు, పోలిక, దొర, జత-
 ౧౯ సమానములనుట. పల్లకి, పల్లకి, పాలకి, పాల్కి-౪ పల్లకి. లాలి,
 ఉయ్యాల. రూ. ఊయాల-ఊయల, ఉయ్యెల. రూ. ఉయ్యెల - ఊయేల-
 ఊయెల-ఉయెల, తొట్ల. జోల - ౧౧ దోలిక. కంకటి, మంచము- ౨
 ఖట్వము. పీట, పలక-౨ ఆసనము, బరణి, కరాటము-౨ కాటుకభరణి
 నిచ్చెన - ౧ నిశ్చేణి-ఎక్కుసాధనము.

సీ. ఉలి యు క్కిను మనఁగ శ నొనరు నయస్సంజ్ఞ
 చెంబు రాగి యనఁ దాశ్రమం బెనంగుఁ
 దగరము కరుగు డశనఁగ నీనము రహించు
 కాంస్యంబు వర్తిల్లు శ గం చనంగఁ
 ద్రపునామ మమరు, బిశ్రత్తళి యిత్తళి యనంగఁ
 గుండలు చట్లు మూఁగకల్లు బుడ్లు
 కడవలు బానలు శ పిడతల్ వెళ్లన
 భాండముల్ తగు నాచు శ పాచి యనఁగ

తే. శైవలం బగు నూతులు శ బావు లనఁగ
 నెలయుఁ గూపంబులకు గుంట శ కొలను కొలకు
 తిరుకొళం బన సరసికి శ బరఁగు వాఁక
 యేఱు వంక వాఁగనఁ బేరు శ లెనఁగు సాంబ. 65

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇనుము - ౩ అయము - లోహము. చెంబు (ఇది ద్రావిడము.), రాగి - ౨ తామ్రమునులోహము. తగరము, కరుగుడు - ౨ సీసము. కంచు - ౧ కాంస్యము, పిత్తళి, ఇత్తళి. రూ. ఇత్తడి - ౩ త్రపు వసులోహము. * కుండ, చట్టి, మూకుడు, బుడ్డి, కడవ, బాన, పిడత. వెనరు - ౮ మంటికుండలలోభేదములు. నాచు, పాచి - శైవలము - ౨ పాచితీగ. నూయి, బావి - ౨ బావి, గుంట, కొలను, కొలకు, తిరుకొకము (ఇది ద్రావిడపదము) - ౪ నరస్సు. వాక, వీణు, వంక, వాగు - ౪ నది.

సీ. మీల్ మీలు చేపలు శ్రమినులు తెఱగంటు
మచ్చెము లనఁ జెల్లు శ్రమత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తామేలు శ్రనా బొల్పుఁ గూర్మము
నెండ్రిండ్రకా యన శ్రనెనఁగుఁ గర్మి
యొడ కల మనంగ నొనరు నావకు వాన
జడి మును రనఁగ వర్షమున కలరు
వానతాల్ వడిగండ్లు శ్రనా నొప్పుఁ గరకలు
నిను మన నిను కన శ్రనిను వనంగ

తే. మెఱయు సైకతనామముల్ శ్రకురుజుతేనె
పుట్టతేనియ పెరతేనె శ్రపుప్పుదేనె

*కుండ=సాధారణపాత్రము. చట్టి=నోరు వెడల్పుగానుండు గిన్నె వంటిపాత్రము. మూకుడు=మూతపెట్టడిపాత్రము. బుడ్డి=నోరుసన్నగ ను చొడువుగాను నుండుపాత్రము. కడవ=నీళ్లు మొదలగునవి తోడుబిందె. బాన=నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగను నుండుకుండ. పిడత=చిన్న గిండి చెంబువంటి పాత్ర. వెనరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జుంటితేనియ యనఁ దగు శ్రీ సుమరసంబు

శంభరసతసుగుణకశ్రదంబ సాంబ.

66

టీ. మీను (దీనికి బహువచనము మీలు, మీల్, మీనులు), చేప, తెరిగన్ను, మచ్చెము (ప్ర. మత్స్యము,)-ఁ మత్స్యము. తాఁబేలు. తామేలు- ౨ కూర్మము. ఎండ్రీ, ఎండ్రకాయ - ౨ కర్కాటకము. ఓడ, కలము-౨ నావ, వాన, జడి, ముసురు-౩ వర్షము. వానతాలు, వడగండ్లు-౨ వర్షోపలములు. ఇసుము, ఇసుపు, ఇసుక - ౩ నీకత. కురుజుతేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె, పువ్వుదేనె (పువ్వు+తేనె) = పుష్పములయందలి తేనె, జుంటితేనె-౫ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి శ్రీ జంబుకాణ మనంగఁ

గంబభాఖ్య లగు బంశగారు హాను

జాళువా పుత్తడి శ్రీ మేలిమి బంగరు

పసిడి పొన్ను కడాని శ్రీ పైడి యుదిరి

యన సువర్ణము వొల్చు శ్రీ నపరంజి కుండనం

బనఁ దక్తకనక మా శ్రీ దునుక తునియ

చిదురుప చిదురు నా శ్రీ జెలఁ గు ఖండమునకు

బొది ప్రోగు వామియు శ్రీ బ్రోవు తిట్ట

తే. కుప్ప యన రాశి కగు నజ్జ శ్రీ యుప్పరిగయు

మహాలు మేడ యనంగ హార్ష్య మగుఁ ద్రోవ

దారి తెన్ను తెరు వనఁ బరంబు వెలయు

రవ రజం బన లవముపే శ్రీ శ్లోవును సాంబ.

77

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణము- ౩ కంబళము. బంగారు, హాను జాళువా, పుత్తడి, మెలిమి, బంగరు, పసిడి, పొన్ను, కడాని, పైడి. రూ. పయిడి, ఉదిరి-౧౨ సువర్ణము. అపరంజి, కుండనము-౨ పుటము

వేసినబంగారము. తునుక, తునియ, చిదురువ, చిదుర-౪ ఖండము.పొది, ప్రోగు, నామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప- ౬ రాశి. సజ్జ,ఉప్పరిగ, మహాలు(ఇది యన్యదేశ్యము), మేడ-౪ హర్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు- ౪ మార్గము. రవ, రజము - ౨ కొంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ శ నటవికిఁ దగు హఠాసు
తోట సింగారపుఁ శ దోట నంద
వన మనంగను నుప శ వన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరు వన శ దీర్ఘి క తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు శ పడుకటిల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపు శ టిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపు శ టిల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగ శ తీర్పు చల్ల

తే. పంది లనఁ జలిపంది ల శ నం దనర్చు
నలిశాలాభిధలు నీరు శ చల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలతక్రనా శ మములు వినన
కట్ట పీవన యన వృంత శ క మగు సాంబ.

68

టీ. అడవి (ప్ర, అటవి.), కాన (ప్ర. కాననము.)-౨అరణ్యము. హఠాసుతోట, సింగారపుఁదోట, నందవనము-౨ ఉద్యానము. నడబావి, డిగ్గియ. రూ. డిగ్గె, దొరువు-౩ దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు, పడకటిల్లు (పడక+ఇల్లు)-౨శయనగృహము. బోనపుటిల్లు(బోనము+ఇల్లు)= అన్నము పాకముజేయునట్టి యిల్లు,వంటయిల్లు, సువారంపుటిల్లు (సువారము+ ఇల్లు)=వంటకై నయిల్లు-మహాననము-పాకశాల. దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి-౩ పానీయశాల. నీరుచల్ల,నీరుమజ్జిగ-౨నీటితోఁగూడిన మజ్జిగ. విననకట్ట, పీవన-౨ తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గును

నవరణవ్రాసినను వినినఁ శ్ర జదివిన యమ్మా

నవులను విద్యామతివై

భవశాలులఁగా నొనర్చు శ్ర పశుపతి సాంబా. 69

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గును చక్కఁగా వ్రాసినవారును, వినినవారును, చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన, విద్య, మతి, కలిమియుఁగలవారగునట్లు చేయును.

స్థావరవర్గు సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గు.

క. శ్రీగారీపతి, నీపై

బా గారీతి రచియింతుఁ శ్ర బటుకవితాధా

రాగతి దిర్యగ్వర్గును

వేగమె నిగిడించి ప్రోవ శ్ర వే శ్రీసాంబా. 70

తా. కాంతియుతుఁడవయిన ఓగారీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కని శైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱచుఁ దిర్యగ్వర్గును వేగిరముగారచియించెదను. దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

నీ. నెఱనరి సింగంబు శ్ర తెఱమొగము మెకంబు

మెకములదొర జడ శ్ర మెకము బొబ్బ

మెకము నెడఁదనోటి శ్ర మెకము గుబ్బలిపట్టి

గుట్ట మేనుంగుల శ్ర గొంగ యనఁగఁ

జెలఁగు సింహమువేళ్లు శ్ర పులి చాఱలమెకంబు

దెరువుఁగాపరి పసి శ్ర తిండి పోతు

మువ్వన్నె మెక మనఁ శ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వాపురము పటాణి శ వారువంబు

తే. జిక్కి మావు గుట్టము తేజి శ యెక్కిరింత
త త్తడి రవాలు నడగఁడు శ క త్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పు శ దురగమునకుఁ
గొ మ్మనఁగఁ దనమేరు శృం శ గమ్ము సాంబ. 71

టీ. నెఱనరి=శౌర్యముగలది, సింగము (ప.సింహము.), తెఱమొగముమెకము= విరివిమోముగల మృగము, మెకములదొర = మృగరాజు, జడమెకము= కేసరములుగలది, బొబ్బమెకము= గొప్పనాదముచేయుమృగము, వెడఁద నోటిమెకము= విశాలముఖము గలమృగము, గుబ్బలిపట్టిగుట్టము= పర్వతపుత్తికి, (పార్వతికి) వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ= గజశత్రువు= సింహము, పులి, చాఱమెకము= గీతలుగలమృగము, తెరువుగాఁ పరి= మార్గమునఁ గాచియుండునది, పసితిండిపోతు= పనులను భక్షించునది, మువ్వన్నెమెకము= మూడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గల మృగము - వ్యాఘ్రము. వాపురము, పటాణి, వారువము. రూ. వార్షము, జిక్కి, మావు, గుట్టము, తేజి. రూ. తేజీ, ఎక్కిరింత. రూ. ఎకిరింత, త త్తడి, రవాలు, నడగఁడు, క త్తలాని. పా. క త్తఁడు, తురికి. బాబా-గాఱశవము-కొమ్ము-గ శృంగము.

నీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు శ గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయజ్ఞమెక మె శ కుడుమెకంబు
గారు చెయ్యిగల మె శ కము రెండుత్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములు శ దగినమెకము
హత్తి బల్తలమెకం శ బన దంతివేళ్ల గుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు శ బొచ్చుమెకము

వెనుచూపుమెక మెల్లు శ వెలినోటిమెక మన
భల్లుకనామముల్ శ పరఁగు గొరిజ

తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును శ గో రనంగ
నఖము తగు జోడనలు రన శ నడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు శ వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ శ పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిద్ధిమేనిమెకము = పొడలుగలమేనితోఁగూడినమృగము, గబ్బు
చెంపమెకము = మదగంధముగల మృగము, గొప్పయజ్ఞమెకడు = పెద్దపొడ
ములుగల మృగము, ఎక్కుడుమెకము = తాజురెక్కెడిమృగము, గొరు,
చెయ్యిగలమెకము = తొండముగలమృగము, రెండుత్రాగుడు = రెండుమాఱు
లుత్రాగునది-ద్విపము, ఏనుఁగు. రూ. ఏనిక, పలుగొమ్ములు దగినమెక
ము = పండ్లెక్కిమ్ములుగాఁగల మృగము, హస్తీ (ప్ర. హస్తీ), బల్లలమెక
ము = గొప్పతలగలమృగము-౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము = పుట్టకూటిని
(చీమగ్రుడ్లతోఁగూడినపుట్టమంటిని) దినుమృగము, బొచ్చుమెకము = ఒడలి
నిండుగవెండుకలుగలమృగము, వెనుచూపుమెకము, ఎల్లు, వెలినోటిమెకము
-౫ ఎలుఁగుగొడ్డు. గొరిజ, గొరిసె- ౨ గిట్ట-ఖురము. గోరు-నఖము. జోడ
నలు = ధౌరితకములు, రవనడలు = ఆస్కందితములు, అడ్డవేడెములు = రేచి
తము, పర్వులు = పుత్రములు, చుట్టువేడెములు = వర్గితములు-౫ గుట్టము
యొక్క నడకభేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొద వాపు శ పసరము తొడు కనఁ
బళువువే శృగు గిబ్బ శ బనవఁ డాల
పోతు నాబోతు మూఁ శ పురముదా ల్పెద్దు ము
క్కంటిమా వన వృషా శ ఖిలు దనర్చు
గోడె గిత్త యనంగఁ శ గొఱలు సుత్రాఖిలు
క్రేపు పడ్డయు దూడ శ లేఁగ పెయ్య

యన నత్సనామంబు శ లలరును నెను పెంటి
 బట్టె నా మహిషికి శ బరంగు దుంత
 తే. దున్న పో తన మహిషమా శ దొడ్లు తొట్టు
 పట్టు లనగ గోసానముల్ శ పరంగు మంద
 కదుపు పదు వనఁ జెలంగు గోరగణము పాగ
 లాయ మన నొప్పు వాజిశా శ లకును సాంబ. 73

టీ. వసి, గిడ్డి, మొదవు, అవు, వనరము. తొడుకు-౬ పశువుగిబ్బి,
 బసవఁడు, అలపోతు, అబోతు, మూపురమువాల్పు, ఎద్దు, ముక్కంటిమాపు
 = శివునివాహనమైనది-౭ వృషభము. కోడె, గిత్త - ౧ చిన్నయెద్దు-ఉక్షము
 త్రేపు, వడ్డ, దూడ, జేగ, పెయ్య - ౫ అవుదూడ-వత్సము. ఎనుపెంటి
 (ఎనుము+పెంటి), బట్టె-౧ మహిషి-గేదె. దుంత, దున్న, పోతు-౩ మహి
 షము. దొడ్డి, తొట్టుపట్టు - ౧ పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదుపు-౩
 ఆవులగుంపు. పాగ. పా. పాగా, లాయము - ౩ అశ్వశాల.

సీ. సింగంబుగొంగ ద శ చ్చియడుగులమొక మ
 నంగ నశభాఖ్యి లా శ దగరు జంట
 మొగమువేలుపుతేజి శ పొట్టేలు గొటియపో
 తేడిక యన మేష శ మెనఁగు నిట్టి
 నులికిమ్ముమొక మన శ వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
 జింక లేడన మృగి శ చెలఁగుఁ బిల్లి
 చీలి యనంగ మా శ ర్జాల మాఁ గుండేలు
 చెవులపో తనంగ రం శ జిలు శశంబు

తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనంగ శ నువ్వు మమరుఁ
 గణితి కణఁ జనఁ దనరు గో శ కర్ణమృగము

విక్కు-మెక మెండ్రీమేతరి శ్రీ నక్క బుద్ది

మెక మనఁగ జంబుకాళ్ళలు శ్రీ మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగపుగొంగ = సింహమునకు విరోధి, దచ్చియడుగులమెక
ము = ఎనిమిదికాళ్ళ మృగము-౨ శరభమృగము. తగరు, జంటమొగము
వేలువుతేజి = రెండుముఖములుగల వేల్పునకు (అగ్నికి) వాహనము, పొత్తేలు,
గొఱియపొతు. రూ. గొఱిపొతు. ఏడిక - ౫ మేషము, ఇట్టి, నులికొమ్ము
మెకము = మెలికలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము-౨ కృష్ణమృగము.
జింక, లేడి. రూ. లేటి-౨ ఆడుజింక. పిల్లి, చీలి - ౨ మార్జాలము. కుం
దేలు, చెవులపొతు - ౨ శశము. ఒంటె. రూ. ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట. రూ.
లొట్టిపిట్ట-లొటిపిట్ట-లొటిపిట్ట. సా. లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టేనుగు-౬ ఉష్ణము
కణితి, రూకడితి, కణజు. రూ. కడజు-౪ గోకర్ణమృగము. విక్కు-మెకము =
వంచన చేయుమృగము, ఎండ్రీమేతరి = ఎండ్రకాయలనుదినునది, నక్క,
బుద్దిమెకము-౪ జంబుకము.

సీ. కొమ్ములెంకిమెకంబు శ్రీ తిమ్మడు వెకిరింత

కోతి నాఁగపిప్పేళ్లు శ్రీ కొఱలుచుండు

జల్లితోఁగ మెకంబు శ్రీ నవరంపుమెక మనఁ

జమరికిం జనుఁ బంది శ్రీ చప్పరింత

కొమ్ముకాఁచూట మె శ్రీ కమ్ము వేపులమిత్తి

ముస్తెలమేపరి శ్రీ మోటుమెకము

వాలుమెకంబు రో శ్రీ బంటరి యెంటరి

ముట్టెమెకము వీట శ్రీ వెట్టుమెకము

తే. ఏకలము గుర్తురిం తన శ్రీ నెనఁగు దంష్ట్రీ

పొడమెకము దుప్పి యనఁ బొలు శ్రీ పడరు రామ

మృగము మనుఁబో తనఁగ బూశ్య శ్రీ మృగముదనరు

బల్లి గౌళన ముసలికి శ్రీ బరఁగు సాంబ.

టీ. కొమ్మలెంకిమెకము = చెట్లకొమ్మలెయునికివట్టుగాఁగలమ్మగము-
 శాఖామ్మగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత = తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది,
 కోఁతి. రూ. క్రోఁతి-౫ వానరము. జల్లితోఁకమెకము = పలుచనివెండ్రుకలు
 తోఁకయందుఁ గలమ్మగము, సవరంపుమెకము = సవరములకై నమ్మగము
 -౨ చమరమ్మగము. పంది, చప్పరింత = చప్పరించితినునది, కొమ్మకొఁడు
 = కొమ్మగలది, ఊటమెకము = దృఢమైనమ్మగము, వేపులమిత్తి = కుక్క
 లకుశత్రువు, ముస్తైలమేవరి = తుంగగడ్డలనుడినునది, మోటుమొకము = *
 మోటుపయోగింపఁ బడుమ్మగము, వాలుమెకము = క్రూరమైనమ్మగము,
 రోబంటరి, ఒంటరి, ముట్టెమెకము = ముట్టెగలమ్మగము, పీఁటవెట్టుమెకము
 = పల్లముత్రవ్వకూర్చుండు మ్మగము. ఏకలము, గుర్గురింత = గుఱగుఱ
 యని చప్పుడు చేయునది - ౧ ౪ అడవిపంది-వరాహము. పొడమెకము,
 దుప్పి-౨ రామమ్మగము. మనుఁజోతు-౧ఋశ్యమ్మగము. బల్లి, గోళి-౨ బల్లి.

నీ. తోఁడేలు గొఱియల శ సూ డన వృక మొప్పు
 ముంగిన వెంట్రువ శ ముంగి యనఁగ
 బ్రభువు తగుఁ గొక్కు శ పందికొక్కన మూషి
 కకుఁ బొల్చు గాడిద శ గాలిగాడు
 చలువగుట్టము తేవు శ జిక్కి యన ఖరాఖ్య
 లగు మొఱుగుడు జాగి శ లమ్ము గుక్క-
 వేపి నా శునకంబు శ వెలయును దొండ యూ
 సరవెల్లి యనఁ దగు శ సరటమునకుఁ

తే. జిట్టెలుక యన బాలమూ శ మికకుఁ బొల్చు
 నుడుము తేల్ల మేవరి యన శ నొనరు చుండు

* మోటు అనఁగా పందికెదుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపట
 లక్ష్యము.

నవని గౌధేరనామధేర యములు మహిత

సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ సాంబమూర్తి

76

టీ. తోడేలు, గొట్టెలసూడు=గొట్టెలకు శత్రువు - ౨ వృకము. ముంగిన, వెంట్రువ, ముంగి- 3 నకులము. కొక్కు, పందికొక్కు-౨ మూషికము. గాడిద, గాలి, గాడు, చలువగుట్టము=చాకలి చలువచేసినబట్టలు మోయువాహనము, తేవుజ్జి=చాకిరేవునందుండుగుట్టము - ౫ ఖరము మొలుగుడు, జాగిలము, కుక్క, వేపి-౪ కునకము, తొండ, ఊసరవెల్లి-౨ సరట. చిట్టెలుక (చిటు+ఎలుక)=చిన్న ఎలుక-౧చుంచు. ఉడుము, తేళ్ళమేవరి - ౨ ఉసుము-గౌధేరము.

సీ. తంతువాయ మగుఁ బాశ దట్టుపురుగు నన్న

పిల్లి సాలీఁ డన శ రాశ్వరాసి

గాఁడు గరిమిడియె శ ల్క యన నాఖువు దగు

నెఱకలు చట్టుపల్ శ గఱులు తెక్క

లనఁ బక్షములు పొల్చు శ లాపు లీఁక లనంగఁ

బర్ణంబు తగు గువ్వ శ పక్కి పిట్ట

పులుఁ గనఁ బక్షికి శ వెలయు మదికొలంకు

పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట శ నలువతేజి

తే. పాలు నీరును వెలిసేయు శయంచపక్కి

యన మరాళంబు తగుఁ గెంపు శ కనులపుల్లు

తలిరుమేఁతరి సాఁకుడు శ పులుఁగు మావి

కొమ్మయిలుపుల్లు కోవెల శ కోయి లనంగఁ

బరభృతమునామధేయముల్ శ పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురుగు. రూ. పాదొట్టుపురుగు=ఇంద్రియశాలి వాసములకు పట్టెలకు పట్టెడుబూసిని గలిగించుపురుగు, నన్నపిల్లి, సాలీఁడు-౪సాలె

పురుగు, తాళ్ళరాసిగాడు, గరిమిడియెలుక-గొప్పయెలుక. ఎఱకలు, చట్టు
పలు, గఱులు, తెక్కలు-౪ పక్షములు. లావులు, ఈరకలు-౨ఈరకలు-
పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి (ప్ర. పక్షి.), పిట్ట, పులుగు-౪ పక్షి. మదికొలంకు
పులుగు = మానససరస్సునందలిపక్షి, తెల్లనిపిట్ట = తెల్లవర్ణముగలపక్షి, నలువ
తేజి = బ్రహ్మవాహనము, పాలునీరునునెలిసేయవక్కి, ఆంచ-౫ హంసము,
కెంపుకనులపుల్లు = ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట, తలిరుమేతరి = చిగుళ్ళు తినునది,
సాఁకుడుపులుగు = ఇతరులచే-కాకులచే సాఁకబడుపక్షి-పరభృతము. మావి
....పుల్లు = మామిడికొమ్మయందువసించుపిట్ట, కోవెల, కోయిల-౯ కోకిలపక్షి.

సీ. పచ్చతెక్కలపుల్లు శ పచ్చవిల్తునితేజి
పలుకులపులుగు నా శ జిలుక చిల్క
యనగ శుకాభిఖ్య శ లగు బట్టికాడు గో
ర్వంక గోరింక గో శ రంక యనగ
శారికాహ్వయము లె శ నంగు నట్టువపిట్ట
నెమ్మి జుట్టుబులుగు శ నెమిలి నమిలి
పురివిప్పియాడెడి శ పులుగు కన్నులుగల
పులుగున బర్హికి శ నెలయుచుండు

తే. జంటపిట్ట బటుపుగువ్వ శ జక్కవ యన
గోకనామంబు లగు మంచు శ గ్రోలుపుల్లు
నిష్పాలమృమింగుపులుగు వె శ న్నెలపులుగున
నమరును జకోరనామధే శ యములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చతెక్కలపులుగు = ఆకుపచ్చనితెక్కలుగలపిట్ట, పచ్చవి
ల్తుని తేజి = మన్మథునివాహనము, పలుకులపులుగు = మాటాడుపక్షి, చిలుక,
చిల్క-౫ శుకము. బట్టికాడు, గోర్వంక, రూ. గోరువంక, గోరింక,
గొరంక-౫ శారిక. నట్టువపిట్ట = నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుబులుగు =

జాట్టుగలవక్షి-శిఖి, నెమలి. రూ. నెమిలి, నమిలి, పురివిప్పియాడెడిపులుగు =
పింఛము విచ్చి యాడువక్షి, కన్నులు గలపులుగు = నయనమువంటి యాక్కు
తిగల పురిగలవక్షి- ౮ మయూరము, జంటపిట్ట = ఆలుమగలు గలసియుండు
వక్షి, బటువు గువ్వ = గుండ్రనివక్షి, జక్కవ- ౩ చక్రవాకము. మంచు
గ్రోలుపులుగు = మంచుపానముచేయువక్షి, నిప్పులను మ్రింగుపులుగు,
వెన్నెలపులుగు-3 చకోరవక్షి.

సీ. విరితేనెత్రాపుడు శ మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేటి ము శ ముద్దుగలకాళ్ళ
పురు గన భ్రమరంబు శ పొలుచు లకోరిలు
బకదారు లొడ్డిలు శ పల్లటీలు
పాపురములు నేలశపల్లటీల్ కూకీలు
పాపురా లంతర శ పల్లటీలు
సురటీ లనంగ బొ శ ల్చును గలరవములు
కొక్కెర కొంచయు శ గొక్కెరాయి

తే. యనగ క్రాంచాఖ్య లగు గొంగ శ యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యణుజు వే శ సడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి శ సాళువంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ శ యనగ దనరు
శ్వేనమునకు ముసీశ్వరా శ ధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రాపుడు = పూవుల తేనెను దానముచేయునది, మరునల్లె =
మన్మథుని కల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేటి, ముద్దుగలకాళ్ళ
పురుగు = మూడుజంటల (ఆలు) కాళ్ళ పురుగు - పట్టదము-భ్రమరము.
లకోరిలు, బకదారులు, ఒడ్డిలు, పల్లటీలు, పాపురములు, నేలపల్లటీలు, కూకీలు,

పావురాలు, అంతరపల్లవీలు, సురవీలు - ౧౦ కపోతములు. కొక్కెర
కొంప, కొక్కెరాయి-3 క్రొంచపక్షి. కొంగ - ౧ బకము. జాలె. రూ.
జాలియ, జలకట్టె. రూ. జలకట్టియ. పా. నెలకట్టె, అణుజు. రూ. అడుజు
వేనడము, లగుడు, జావడము, వారణము, బైరి. రూ. బయిరి, సాళువము
రూ. సాళ్యము, కనిసెరము, చెంచడము. దేగ-౧౮ శ్వేనభేదములు.

సీ. కరువలిమేతరి శ కంటివిస్కరి పాము

పుట్టకాపరి త్రాచు శ చుట్టుపురుగు
వినముతాలుపు చిల్వ శ బుసపుర్వు నా భోగి
నెలయుఁ జిలువతేడు శ వెన్నుపాన్పు
తడవునిడువఁడు శ తరిగట్టుత్రాడన
నహిపతి కగు నజ్జ శ యలుగుపులుగు
కోడి పుంజన నొప్పు శ గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ వగటి శ గుడ్డి గూబ

తే. యనగ ఘాకాభిధానంబు శ లగు లకుముకి

మీనవల్లంకి పాదలిక శ మీలగొంగ

యనగఁ జనువర్తితకుఁ బేరు శ లమరు దివ్వె

యార్పు మిడుతన శలభాఖ్య శ లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేతరి - గాలిని భక్షించునది. కంటివిస్కరి=చక్షు
శ్రవము, పాము, పుట్టకాపరి=పుట్టయందు వాసముచేయునది, త్రాచు
చుట్టుపురుగు=చుట్టుకొని యుండుకీటము, వినముతాలుపు=విషముధరిం
నది, చిల్వ. రూ. చిలువ, బుసపుర్వు = బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము-
సర్పము చిలువతేడు=పాములకుతేడు, వెన్నుపాన్పు=విష్టువునకుశయన
మైనవాడు, తడవునిడువఁడు=చిరకాలము జీవించియుండువాడు, తరిగట్టు
త్రాడు=మంథరవర్వతమునకుఁ గవ్వపుద్రాడయినది - ౪ ఆదిశేషుడు.

అజ్ఞయలుగు పులుగు = చరణాయుధము, కోడి, పంజ- 3 కుక్కుటము. గుడ్లగూబ, పగటిగుడ్డి = దివాంధము, గూబ-3 ఘోకము. లకుముకి, మీన వల్లంకి, పొదలిక, మీలగొంగ = చేపలకువైరి-3 పిచ్చుక. దివ్వెయార్పు = దీపము చల్లార్చినది, మిడుత - ౨ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూకటిగువ్వ యేట్రిత
పులుగులగడుమరి శ పోలిగాడు
నాగ భరద్వాజ శ నామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బి శ లాయి చీకు
రా యనంగను దైల శ పాయి కాఖ్యలు చెల్లు
మ్రానుదొలుచుపిట్ట శ మ్రానుపోటు
వనగ దార్వాఘాట శ మున కగు బెగ్గు
మన సారసమ్మున శ కలరు నీరు

తే. కట్టె నీరుపా మన వల శ గర్ద మలరు
బుడమి చెవి పాములబిడారు శ పుట్ట యనగ
మించు వల్మీకనామముల్ శ మెట్టు తాప
మెట్టికయన సోపానాఖ్య శ మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూకటిగువ్వ, ఏట్రిత, పులుగులగడుమరి = పక్షులను సంహరించునది, పోలిగాడు. రూ. పోలెడు-౬ భరద్వాజపక్షి. గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా, గబ్బిడాయి. రూ. గబ్బిలాయి, చీకురా. రూ. చీకురువాయి-౮ తైలపాయిక, మ్రానుదొలుచుపిట్ట, మ్రానుపోటువు-౨ వల్లంకిపిట్ట. బెగ్గురము-౧ సారసపక్షి. నీరుకట్టె. నీరు పాము-౨ నీటిలో వసించుపాము-అలగర్దము. పుడమిచెవి = భూమికర్ణము, పాములబిడారు = సర్పగృహము, పుట్ట-3 వల్మీకము. మెట్టు, తాప, మెట్టిక. రూ. మెట్టిక-3 సోపానము.

సీ. గుమికాడు కాకి నాఁ శ గొలులుఁ గాకముపేళు

గ్రద్ద యనంగ గృ శ ద్రంబు వెలయు

జరగు గుబ్బిలికాడు శ సకినాలు వెలయించు

పక్కి- పగటిచీకుఁ పైఁడికంటి

యనఁ గనకాక్షికి శ దనరు జవాది జ

వ్వాజి యనఁగ సాంక శ వము దనర్చు

కస్తూరి వీణెయుఁ శ గస్తూరి యనఁ బొల్చు

మృగనాభి చట్టపు శ మెకము పునుఁగుఁ

తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్ల నాఁ శ బేళ్లు వెలయు

గంధిలమునకుఁ జాతకా శ ఖ్యలు దనర్చు

వానకోయిల మబ్బునీ శ రానుపిట్ట

యనఁగఁ గైలాసశైలవి శ హార సాంబ.

82

టీ. గుమికాడు=కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయసము. గ్రద్ద.

రూ. గద్ద - ౧ గృద్ధ్రము. గుబ్బిలికాడు. రూ. గుబ్బిలి, సకినాలు....

పక్కి=శకునములనుదెలుపుపక్షి, పగటిచీకు = పగలుకన్నులుదెలియనిది

పైఁడి కంటి=బంగరవంటికన్నులుగలది-౫ కనకాక్షి. జవాది.రూ.జవ్వాది

-జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి- ౫ నంకుమదము-ఒకసుగంధద్రవ్యము.

కస్తూరి, వీణె. రూ. వీణెయ, కస్తూరి-౪మృగమదము-ఒకదినుసు సుగంధద్ర

వ్యము. చట్టపుమెకము-పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుబిల్లి (పు

నుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-౩ ఒకజాతిపిల్లి. వానకోయిల, మబ్బునీరాను

పిట్ట=మేఘజలమును ద్రావెడుపక్షి-౨ చాతకపక్షి.

సీ. పొడకొడి కానపుం శ జడవిపుం జన వన

కుక్కుటం బగు బొల్లి శ కొడి నీరు

కోడి యనఁగ జల శ కుక్కుటంబు దలిర్చు
 పిట్ట పచ్చిక యూరఁ శ బిచ్చిక యనఁ
 దగుఁ జటకమున కొ శ దాఁటరి చలికాపు
 కప్ప యనఁగ భేక శ మొప్ప జలగ
 నల్లత్రాగు డన రా శ జిల్లు జలూకము
 మొగటిపురువు గోడ శ పురువు నల్లి

తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ శ యీఁగ యనఁగ
 మక్షికకు నొప్ప ములుపుర్వు శ మంటితిండి
 తే లనఁగ వృశ్చికంబు వ శ రిల్లు తొచ్చు
 పురుగు దో మన మశకంబు శ పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొడకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు-౩ వనకుక్కుటము. బొల్లి
 కోడి. నీరుకోడి-౨ నీటియందు వసించుకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁ
 బిచ్చిక (ఊరఁ+పిచ్చిక)-౩ ఒకదినుసుపిట్ట-చటకము. దాఁటరి=దుము
 కునది, చలికాపు-వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది. కప్ప -౩ మంఢాకము
 జలగ, నల్లత్రాగుడు-ర క్తపానముచేయునది-౨ జలూకము. మొగటిపురువు,
 గోడపురువు=గోడయందుఁ బ్రాఁకునట్టిపురుగు, నల్లి - ౩ మత్కుణము.
 ఈఁగ, ఈవ - ౨ మక్షిక. ములుపుర్వు=కొండిగలపురుగు, మంటితిండి=
 మన్ను భక్షించునది. తేలు-౩ వృశ్చికము. తొచ్చుపురుగు=అడుసుమీఁద
 వాలుపురుగు, దోమ - ౨ మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మా

నీతిర్యగ్వర్గు జగము శ లెన్నఁగ లోకా

తీతం బై పూతం బై

ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ శ గాపుత సాంబా. 84

తా. ఓసాంబమూర్తి! నేను భక్తితో నీకంకితముగా నొనర్చిన యీ తిర్యగ్వర్గు లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై లోకాతీతమై పుడమియందు వెలుగును గాక.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్గు

క. శ్రీనాయకసాయక వా

ణీనాయకముఖ్యవినుత శ్రీ నీవేరిట నే

నానార్థవర్గు జేసెద

నానార్థము లొసంగి ప్రోవు శ్రీ నను గృహ సాంబా.85

తా. త్రిపురనంహారసమయంబున విష్ణువును దూపునుగా జేసికొన్న వాడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచే బొగడఁబడువాడా! నీకంకితముగా నానార్థ వర్గును రచించెదను. నీవు నాకన్నిసంపదల నొసంగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటుకు శ్రీ గోవు నా విలసిల్లు

గోతికి శాఖ కౌ శ్రీ గొమ్మ యనగ

శకలంబునకును మా శ్రీ టకు బలు కన మించు

నినువును గోవు నౌ శ్రీ బసి యనంగ

గతికి బైపూరికి శ్రీ గ ప్పన జెన్నొందు

గొట్టుకు గడమ కౌ శ్రీ గొఱత యనగ

మగగుట్టమునకు గు శ్రీ ల్కమున కౌ గుం డన

నెలకు జాబిల్లి కౌ శ్రీ నెల యనంగ

తే. నూటకును జేవకు దనర్చు శ్రీ నూట యనగ

వేడుటకు గాఢకు చలిర్చు శ్రీ వేడి యనగ

నంకమునకు బిడ్డకును గం శ దనఁగఁ బరఁగు

లలితమునిమానసాబ్జరో శ లంబ సాంబ.

86

టీ 1 కోపు=అల్లెత్రాడు, ఆట. 2 కొమ్మ=ఆడుది, చెట్టుకొమ్మ.
3 పలుకు=తునక, మాట. 4 పసి=బాలుడు, పసరము. 5 కప్ప=నల్లన
ఇంటిపైకప్ప. 6 కొఱత=కొఱ్ఱు, తక్కువ. 7 గుండు-మగగుఱము, గుల్మ
ము. 8 నెల=మాసము(౩౦ దినములు), చంద్రుడు. 9 ఊట=బలము,
నీటియాట. 10 వేడి (వేడుధాతువు-త్వార్థకము)=వేడుకొని యనుట,
ఉష్ణము. 11 కండు=కళంకము, బిడ్డడు,

నీ. ఈతచెట్టును లోతు శ నీత యనఁ జెలంగు

నజ్జకుఁ గ్రింది కొ శ నడు గనంగ

మాల్కికి నడత కి శ మ్మగు నలవాటన

నమ్మకు నవ్వ కొ శ నవ్వ యనఁగ

గొడుగును మఱునాడు శ నలరు నెల్లి యనంగ

నెఱ్ఱకుఁ దిండి కొ శ నెర యనంగ

విరికి నొప్పటకును శ వెలయు నల రనంగఁ

బేరును దండ యా శ బే రనంగ

తే. నది యనుటకు భంగమున కొ శ నల యనంగ

నాత్రమునకు వృత్తమున కొ శ నక్కఱ యన

నాలమునకుఁ బలుకుట కొ శ నని యనంగ

సంబరఘనీలనజ్జటా శ డంబ సాంబ.

87

టీ. 1 ఈత=ఈతచెట్టు(ఇదిసమానపదముయొక్కయొకభాగము
దీనికిప్రాతిపదికము). నీటియందుఈడుట. 2 అడుగు=పాదము, క్రిందిభా
గము. 3 అలవాటు=మాలిమి, స్వభావము. 4 అవ్వ=తల్లి, తాతతల్లి, తల్లితల్లి

5 ఎల్లి=గొడుగు, మఱునాడు-రేపు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము)=
ఎఱుపు, ఎర(లఘురేఫము)=ఆహారము. 7 అలరు=పుష్పము(నామము.),
ఒప్పు(క్రియ.). 8 పేరు=దండ, నామధేయము. 9 అల=ఆయనుట(విణ),
తరంగము. 10. అక్కఱ=ఆత్రము(ఆలఘురేఫము), అక్కరయను నొక
వృత్తము(లఘురేఫము.) 11 అని=(అనుధాతువు క్తార్థకము అవ్య.)చెప్పి
యనుట, యద్దము నామము.

సీ. ములికికిఁ జెఱువుకో శ పునకు నల్లనఁ బొల్పు
నైదును దాను నే శ నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దం శ తువుకుఁ బోఁ గనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికిఁ శ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి శ కగుఁ గాన యనఁ బొల్పు
గల్గును తాయయుఁ శ గల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృం శ గమున కౌ గొమ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కౌ శ నాఁ చనంగఁ

తే. గరువలికి దయ్యమునకు నౌ శ గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కునౌ శ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కౌ శ నూ ఆనంగ
జటులదై తేయమదశైల శ శంబ సాంబ.

88

టీ. 1 అల్ల.రూ. అలుఁగు=బాణము, చెఱువుకట్టయొక్క కొన
ము. 2 పిను=పదు, 'నేను' అనువానికి రూపాంతరము. 3 పోఁగు=!
షణము, దారము, 4 పురుడు=అరొవము(జాతము). సమానము. 5 :
అడవి, కనుధాతువు తుమున్నర్థకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్ల
తాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము=కంచుతోఁజేయఁబడినయొకవాద్యవిశేషము
శృంగము. 8 నాఁచు=పాఁచి, దొంగ. 9 గాలి=గాడ్పు, దయ్యము. 10 గఁ

య=సుటిక(24 నిమిషములకాలము), తలుపుగొన్నెము 11 నూలు=పదిపదులు(నామము.), బండమీద నొకవస్తువును రాచుట.

సీ. కడుపుగడ్డయు, దూము శ నడరు బల్ల యనంగ
విఱివికి శయ్య కౌ శ బఱి పనంగఁ
గొముదికిని మొక్కు శ కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నౌ శ బగ లనంగ
నంగళ్లు నొకపోగు శ నగును బేట యనంగ
నెమలికి మైత్రి కౌ శ నెమ్మి యనంగఁ
బసుపుతావికి వీధి శ కెనగు వాడ యనంగఁ
జలికిని గాలి కౌ శ వలి యనంగఁ

తే. బట్టనకుఁ గొమ్మనుటకు నౌ శ బట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కౌ శ వేఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగు శ బం డనంగ
దానహృదయకాసారకౌ శ దంబ సాంబ.

89

టీ. 1 బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, చూము. 2 వఱిపు (వఱిచుధాతువు కృదంతము)=పొన్ను, వైశాల్యము. 3, వెన్నెల=జ్యోత్స్న-చంద్రుని కాంతి, నమస్కారము. 4 పగలు(ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు దినము ఈయర్థమున. 'పగలు' అనునదే ఏకవచనము.) 5 పేట=అంగ శృవరున, ఒకనూలిపోగు. 6 నెమ్మి=నెమిలి, స్నేహము. 7 వాడ=పసుపువాసన, వీధి. 8 వలి=చలి, గాలి. 9 పట్టు=పట్టువస్త్రము, పూనికి, తీసికొనుము అనుట(ఈయర్థమున నిది క్రియ). 10 వేఱ(అలఘురేఫము)=భేదము, వేరు (లఘురేఫము)=చెట్టు వేరు. 11 వండు=ఫలము, ముసలి వాడు.

సీ. సాముకూటమునకు శ సరస్థ కౌ గరిడి నా
సౌరును ములికి యశౌ శ దీ రనంగఁ

హయశాలకును బాగ శ కమరుఁ బాగా యన
 మావి కామ్రమున కొ శ మావి యనఁగఁ
 గాహళి కొకచెట్టు శ కలరు బూరుగు యన
 జడితికి విరతి కొ శ వడి యనంగ
 హొన్నున కుపకృతి శ కొనరు మేల్మి యనంగ
 మురువును సొగసు నొ శ మురు వనంగ

తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కొ శ వెలుఁ గనంగ
 మాను మనుటయుఁ దరువు నొ శ మా ననంగఁ
 జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ శ కై వడి యన
 డమరుశూలపాశాంకుశా శ డంబ సాంబ. 90

టీ. 1 గరిడి=సాముచేయుచోటు, సమీపము. 2 తీరు=కాంతి, బా
 ణము-ములికి. 3 పాగా=లాయము, తలగుడ్డ. 4 మావి=గుట్టము, మామిడి
 చెట్టు. 5 బూరుగ=శాల్యలీప్యక్షము (బూరగ), వాద్యభేదము. 6 వడి=వే
 గము, పద్యమందలియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము, ఉపకారము.
 8 మురువు (మురుగు)=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుగు=ప్రకా
 శము, వెలుగు=పశువులురాకుండుటకై చేలచుట్టునాటుకంప (ఈయర్థమున
 అరసున్నలేదు), 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు(నామము). 11
 కై వడి=చేతియరవడి (సమస్తనామపదము), పోలిక (అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవి శ గూబ కొ గూ బన
 శిశువును బులియు నొ శ జిజుత యనఁగ

సంధ్యవార్చుటకు సం శ జకు సందె యనఁ బొల్పుఁ
 బక్షియుఁ దరుపు నౌ శ బాల యనఁగ
 నొక్కమాకునకు వాతె శ అకు మోవి యనఁ జెల్లు
 రిక్కయు బొట్టు నౌ శ జుక్క యనఁగఁ
 గూరకు శ్వాసాన శ కుఁ జెలంగు నూ ర్పన
 హెచ్చు నెక్కుటయు నౌ శ నెక్కు డనఁగఁ

తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు శ గుబ్బ యనఁగఁ
 బక్కకును గుణపమున కౌ శ బడు గనంగ
 దళనరికిఁ బర్ణమునకు నౌ శ దళ మనంగ
 శంబరాంకకపర్ణావ శ లంబ సాంబ.

91

టీ. 1 గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2. చిఱుత=బిడ్డ, పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలవక్షి, పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి=వృక్షవిశేషము, పెదవి, 6 చుక్క=నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శాకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు=అధికము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ=స్తనము, తలుపుచీల. 10 బడుగు=చిక్కినవాడు, పీనుగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమైనది, (సంస్కృతము) అకు.

నీ. లే పన మెత్తుకు శ లేపుటకుఁ దనర్చు
 డాలనఁగాఁ గాంతి శ డాలుఁ బరఁగు
 నా డనఁ దగు నాది శ నమునకు నీమకు
 మిం చన జడలకు శ మీఱుట కగు

మోడి నా నల్కకుఁ శ బైడితున్నకుఁ జెల్లు
బా రన బార యీ శ రాఱు నొనరు
దండ నాఁ జెంతకుఁ శ దామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు శ నమమున కగుఁ

తే. దోర మనఁగను స్థూలము శ నోముదార
మమరు నా త్తిగయును నూఁ శ గారునగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధ శ కునకుఁ బొసఁగు
నంబరతరంగిణీజటా శ డంబ సాంబ. 92

టీ. 1 లేపు=పాన్పు (నామము.), లేపుట(క్రియ)2 డాలు=కాంతి
కెక్కెము, 3 నాఁడు=ఆదినము (అరసున్నయున్నది.), నాడు=దేశము
(అరసున్నలేదు.)4 మించు=మెఱుపుదీఁగె (నామము),మీఱుట (క్రియ)
5 మోడి=కోపము, బంగారుతునుక. 6 బార=చాచినరెండుచేతులపొడవు,
పండెందు 7 దండ=నమీపము, పూవులదండ. 8 సరి = దండ, సాటి
9 తోరము=లావయినది-నోముదారము. 10 ఆఱు=ఒకసంఖ్య-ఐదునొ
క్కటి, రోమావళి. (ఈయర్థమున ఆరు అని రూపము.) 11 గ్రుడ్డు=
అండము-గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింటి శ కొనకును గబరి కా
నెన్ను నా నెన్నున శ కెన్నుట కగు
న బ్బనంగను దండ్రీ శ కనపడమికిఁ జెల్లు
నప్ప యనఁగఁ దండ్రీ శ కక్క కమరుఁ

గలు వన మడిలోని శ కనపును బెరుగు నౌ

బా నన నానకు శ భాష కలరు

డ బృన గవ్వకు శ డంబంబునకుఁ బొల్పు

మే లన మరులకు శ మెచ్చున కగుఁ

తే. బాలగును క్షీరమునకును శ భాగ్యమునకుఁ

గమ్మ యనఁ బత్రికకుఁ జెవి శ కమ్మ కెనయుఁ

బాప యన బిడ్డకును గను శ బాప కెనయుఁ

దాపసోత్తమవినుతిక శ దంబ సాంబ.

93

టీ. 1 కొప్పు=వింటికొన, త్రిలకొప్పు. 4 ఎన్ను=కంకి(నామము) తలంచు (క్రియ). 3 అబ్బ=తండ్రి(కళ), దొరకగా (ద్రుతాంతము-అబ్బ ౯ అని రూపము.) 4 అప్ప=తండ్రి, అక్క. 5 కలుపు=చేనిలోనికనపు, పెరుగు. 5 బాన=భాష, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము, ధనము, గవ్వ 8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము, భాగము. 10 కమ్మ =చెవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

నీ. పెల యనఁగాఁ దేనె శ పెరకు వింతకుఁ బొల్పు

మెఱుఁ గనఁ గాంతికి శ మించున కగు

బండ నాఁ దిట్టుకుఁ శ బలుగుతాతికిఁ జెల్లు

బంతి నాఁ జెండును శ బంక్తియు నగుఁ

బెరుఁ గన దధికిని శ వృద్ధికిఁ దనరారు

వేట నా గొఱియకు శ వేట కమరు

వెలి యన బయటికి శ వెల్లనకు దనర్చు

వీడన వదలును శ వీడు నలరు

తే. మ బ్బనఁగ మందుసొక్కును శ మబ్బను నగు
 బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ శ బులుఁగు కొదవు
 నా లనఁగ గోవులకు భార్య శ కతిశయిల్లు
 శంబరాహితమదభిదా శ డంబ సాంబ. 94

టీ. 1 పెర (ల.రే.)=తేనెకెట్టె, పెఱ (అ.ల. రే.)=అన్యఁడు.
 2. మెఱుఁగు=కొంతి, మెఱుపు. 3 బండ=తిట్టు, పలుగుతాయి. 4 బంతి=
 చెండు, వరుస. 5 పెరుఁగు=దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న
 లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేటాడుట, గొట్టె 7 వెలి=బయలు, తెలుపు.
 8 వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామ.) 9 మబ్బు=మందుసొక్కు,
 మేఘము. 10 పులుఁగు=పక్షి, గుఱుతు (అరసున్నలేదు). 11 ఆలు=
 గోవులు (బహువచనము), (భార్య ఏకవచనము).

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ శ బరువునకుఁ జెలంగు
 నారి నా యల్లెకు శ నాతి కెనయు
 నూ రనఁ బల్లెకు శ నూరువునకుఁ బొల్పుఁ
 దమి యన రాత్రికిఁ శ దమికి నమరుఁ
 గరి యన దంతికిఁ శ గప్పనకుఁ దనర్చుఁ
 జింత నాఁదింత్రిణి శ చింత యొనరు
 మూల యనఁగఁ గోణ శ మునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
 మను వన బ్రతుకును శ మనువును నగుఁ

తే. గూట మన శిఖరమునకు శ గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు శ జాతి కెనయుఁ
బురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ శ బురికిఁ దనరు

నకలసురచక్రవర్తి శ్రీ శ సాంబమూర్తి.

95

పదము.	సంస్కృతమైనపుడు.	తెనుఁగయినపుడు.
1 గురువు	ఉపాధ్యాయుఁడు	పరువు
2 వారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాడు
3 శూరు	తొడ	గ్రామము
4 తమి	రాత్రి	కోరిక
5 కరి	ఏనుఁగు	కఱి = నలుపు
6 చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7 మూల	నక్షత్రము	కోణము
8 మనువు	ఒకతాజు	బ్రదుకు
9 కూటము	కొండకొన	గుంపు
10 జాతి	జాతిపువ్వు	కొలము
11 పురి	పట్టణము	నెమలిపించుము

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు

కస్తూరీరంగనుకవి శ ఘటియించినయీ

సిన్తగునాంధ్రనిఘంటు ప్ర

శస్తంబై వెలయుఁగాత శ జగతిని సాంబా.

96

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! సాటిలేని లక్షణవేత్తయగు కస్తూరిరంగ
సుకవి రచించిన యామేలగునిఘంటువు పుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలయును
గాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ

హాచూడి వహించి మించి శ్ర యారవిశేశభూ

తారకమై తారక మై

తారక మ్మాఁగాత సుకవి శ్రతతులకు సాంబా. 97

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈయపయినానార్థయిన తెలుఁగునిఘంటువు
మిక్కిలి వన్నె కెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీరి సూర్యచంద్రనక్షత్రము
లున్నంతవఱకును సుకవిజనులకు పదార్థసందియములను దీర్చి కడతేర్చినదై
శాశ్వతమయి యుండునుగాక.

నానార్థవర్గు సమాప్తము.

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము.

- : మా ప్రచురణలు : -

సంపూర్ణ నీలి చంద్రిక	పరవస్తు చిన్నయ సూరి.
	లండన్
1/8 డెమ్మీ (300 పేజీలు)	కందుకూరి వీరేశలింగం.
నీలి కథామంజరి	కందుకూరి వీరేశలింగం.
సప్తరాశి పూర్వదేశి యాత్రలు	"
సంగ్రహ వ్యాకరణము	"
రాధాకృష్ణ (శృంగార హాస్యనాటకం) కవిశేఖర పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహా	రావు:
కోకిల	" "
విప్రనారాయణ	" "
కందాభరణం	" "
అష్టలక్ష్మీ ప్రసంగం	శాంతిశ్రీ బొత్తకవి.
హాతన భాగవతి రత్నాలు	"
అయుర్వేద చికిత్సా విధానం	చక్రవర్తుల పద్మనాభశాస్త్రి.
సల దమయంతి కథ	జయంతి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి.
నీలి శతక రత్నావళి	ఏనుగు లక్ష్మణ కవి.
చంద్రాబోకము	డా. బులుసు వెంకట సత్యనారాయణ మూర్తి.
వివేక సింధువు	బొమ్మకంటి వెంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి.
కావ్యస్తవకము	అల్లంరాజు జగ్గారావు.
సంగీత విద్యాబోధిని	ఆకొండి శ్రీనివాస రాజారావు.
అంధ్ర నామ సంగ్రహం	పైడిపాటి లక్ష్మణ కవి.
భక్తచరితముణి	కవిశేఖర, పద్మాది సుబ్బారాయుడు.
సక్షత చింతామణి	బొమ్మకంటి వెంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి
ఇంగ్లీషు గ్రామర్	వప్పు భాస్కర రావు.
హిందీ వ్యాకరణం	పురాణనంద శ్రీ చిత్ర.

ఫోన్ : 73444.

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

మెయిన్ రోడ్, రాజమండ్రి - 1